

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ (1950-1951)

Yüksek Lisans Tezi

ALPER ZÜLKAROĞLU

İstanbul, 2010

TC
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ (1950-1951)

Yüksek Lisans Tezi

ALPER ZÜLKAROĞLU

Danışman: YRD. DOÇ. DR. MURAT KORALTÜRK

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
ALPER ZÜLKAROĞLU'nun BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ (1950-1951) " adlı
tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2010 tarih ve 2010-14/19 sayılı
kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / [REDACTED] ile Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 01.12.2010
1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. MURAT KORALTÜRK
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. RAHMİ DENİZ ÖZBAY
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. MEHMET EZHAN DOĞRUSÖZ

.....
.....
.....
E.D.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Alper Zülkaroğlu
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat Tarihi
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Murat Koraltürk
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Aralık, 2010
Anahtar Kelimeler	: Göç, Bulgaristan, 1950-51, göçmen

ÖZET

BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ (1950-1951)

Bu çalışmada Bulgaristan'da göç olgusu tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. Bulgaristan göçü üzerine literatürde yer alan pek çok çalışmada milliyetçilik vurgusu yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bu nedenle ilk bölüm milliyetçilik ve azınlık tartışmalarına ayrılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü ise 1950-51 Bulgaristan göçünün kategorilendirilmesi ile ilgilidir. Bu bölümde söz konusu göç hareketinin ne tam zorunlu göç ne de gönüllü göç olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü 1950-51 öncesi süreci, Osmanlı'dan bu yana Türk Bulgar ilişkilerini ve Bulgaristan'da Türk azınlığı sorununun tarihini vermektedir. 4. Bölümde göçün gerçekleştirildiği dönemde Türkiye'de hükümetin dış politikası anlatılmaktadır. Beşinci bölümde 1950-51 göçü süreci tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. Son bölüm ise daha çok göçün ekonomik boyutu yani göçmenlerin yerleştirilmesi, göçmenlere yapılan yardımlar, göçmenlerin istihdamı gibi konularla ilgilidir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Alper Zülkaroğlu
Field : Economics
Programme : Economic History
Supervisor : Assistant Prof. Dr. Murat Koraltürk
Degree Awarded and Date : Master - December 2010
Keywords : Migration, Bulgaria, 1950-51, migrant

ABSTRACT

MIGRATION FROM BULGARIA TO TURKEY (1950-1951)

In the present thesis the fact of migration is discussed in all aspects. So much literature, which has been produced over the Bulgarian migration, has a nationalist tendency. Thus, debates over nationalism has concerned in the first part of the thesis. Second part of the thesis is about categorization of migration from Bulgaria (1950-51). In this section concluded that the migration from Bulgaria neither “forced migration” nor “free will migration”. In the third part of the thesis, the relationship between Turkish and Bulgarian governments since the Ottoman Empire term has analyzed. Furthermore the history of Turkish minority question in Bulgaria has been given. Turkish foreign policy in the period of the migration is the subject of fourth part of the thesis. The process of the migration has been discussed in all aspects in the next part. And the last part is about economic aspects of the migration such as settlement, aids, employment policy.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ.....	vi
EKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
1.MİLLİYETÇİLİK VE AZINLIK TARTIŞMALARI.....	3
1.1 Milliyetçilik Kavramı Tartışmalarına Bir Bakış	4
1.2 Milliyetçilik Kuramları	8
1.2.1 İlkçi Yaklaşım (Primordializm).....	8
1.2.2 Modernist Yaklaşım	9
1.2.3 Etno-Sembolist Yaklaşım	9
1.3 Ulus Devlet, Azınlık Hakları ve Bir Değerlendirme	10
2.GÖÇ TEORİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL İNCELEME	12
2.1 Göç Tipleri Üzerine Sosyal Yaklaşımlar.....	13
2.2 Türkiye’de Göçlerin Kategorilendirmesi.....	14
2.2.1 Balkan Göçleri.....	15
2.2.2 1950-51 Göçlerinin Değerlendirmesi.....	17
3.AZINLIK HAKLARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞI.....	20
3.1 Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığa Toplu Bir Bakış	20
3.2 Zorunlu Göçler ve Etkileri	25
3.2.1 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Göçler ve Etkileri.....	25
3.2.2 1912-1922 Savaşları Sırasında Büyük Göçler ve Etkileri	27
3.2.3 Uluslar arası Anlaşmalar ve Azınlıkların Korunması	27
3.2.3.1 1878 Berlin Anlaşması	27
3.2.3.2 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi	28
3.2.3.3 1913 İstanbul Barış Antlaşması ve Ek Sözleşme	29
3.2.4 Milletler Cemiyeti Döneminde Bulgaristan’la Yapılan Anlaşmalar.....	30
3.2.4.1 Neuilly Antlaşması	31
3.2.4.2 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Anlaşması	33
3.2.5 Birleşmiş Milletler Örgütü ve Azınlık Hakları	34
3.2.5.1 BM Örgütü Döneminde Bulgaristan İle Yapılan	

Antlaşmalar	37
3.2.5.1.1 Paris Barış Anlaşması	37
3.2.6 Diğer Örgütlenmeler	37
3.2.6.1 Avrupa Konseyi.....	37
3.2.6.2 Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları	38
3.2.6.3 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	39
3.3 Bulgaristan'da Müslüman Türk Azınlıkla İlgili Uygulamalar	39
3.3.1 Prenslik Dönemi (1878-1908)	39
3.3.1.1 Eğitim Hakları	41
3.3.1.2 Azınlığın Toplumsal ve Dinsel Örgütlenmeleri	44
3.3.1.2.1 Toplumsal ve Dinsel Örgütlenmelerde Uygulamalar	44
3.3.1.3 Ekonomik Uygulamalar	47
3.3.2 Krallık Dönemi (1908-1944)	48
3.3.2.1 Krallık Döneminde Müslüman-Türk Azınlıklarla İlgili Uygulamalar	51
3.3.2.1.1 Eğitim.....	54
3.3.2.1.2 Dinsel ve Toplumsal Örgütlenmeler.....	58
3.3.2.1.3 Temel Haklar	61
3.3.3 Komünist Parti İktidarı Dönemi (1944-1989)	64
3.3.3.1 Dönemin Genel Azınlık Politikaları	65
4.1950-51 YILLARINDA DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETİNİN DIŞ POLİTİKASI VE BALKANLAR.....	67
5.1950-51 GÖÇÜ	74
5.1 Notalar Savaşı.....	78
5.1.1 Türk Hükümeti Karşı Nota Veriyor	79
5.1.2 Türk Hükümeti'nin 16 Ekim 1950 Tarihli Karşı Notası ve Ekli Muhtırası	82
5.2 Türkiye – Bulgaristan Hududunun Türkiye Tarafından Kapatılması ve Nedenleri	83
5.3 2 Aralık 1950 Sınırın Tekrar Açılması ve Göçlerin Devam Süreci.....	85
5.4 Türkiye–Bulgaristan Sınırının Kapatılması ve Göçlerin Durdurulmasının Nedenleri.....	87
5.5 Göçlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	88
5.6 Göçlerinin Aylara Göre Dağılımı.....	89
6.1950–1951 GÖÇÜNÜN TÜRKİYE İKTİSADİ HAYATINA ETKİSİ.....	91
6.1 Türk Hükümetinin Göçmen ve iskan Politikaları.....	91
6.2 Göçmenlerin Yerleştirildikleri Yerler.....	98
6.3 Göçmenlere Yapılan Yardımlar.....	101
6.4 Göçmenlerin Türkiye'de İstihdamı.....	108
6.5 1950-51 Göçünün Türkiye'ye Ekonomik ve Sosyal Etkileri.....	112

SONUÇ.....	114
EKLER.....	116
KAYNAKÇA.....	127

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 3.1.1	:Sayım Yıllarına Göre Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Nüfus.....	21
Tablo 3.3.2.1	:1934 Yılı İtibariyle Konuşulan Dillere Göre Bulgar Nüfusu.....	50
Tablo 5.2.1	:Bulgaristan’ daki Türk Konsolosluklarınca Verilen Türkiye’ ye Giriş Vizeleri’nin Aylara Göre Dağılım.....	81
Tablo: 5.5.1	:Bulgaristan’daki Türk Konsolosluklarınca Verilen Türkiye’ye Giriş Vizelerinin Aylara Göre Dağılım.....	88
Tablo 5.6.1	:1950 Yılı İçinde Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmen Miktarı.....	89
Tablo 5.6.1.1	:1951 Yılı İçinde Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmen Miktarı.....	90
Tablo 6.1.1	:1950 Yılından 1958 Yılı Sonuna Kadar Gelen Göçmen ve Mülteci Miktarı.....	96
Tablo 6.1.2	:1950 – 1958 Yıllarında Toplam İskanlı ve Serbest Göçmen Sayısı.....	97
Tablo 6.2.1	:1950 –1958 Senelerinde Bulgaristan’dan gelen Göçmenlerle Avrupa Kamp Mültecilerinin Miktarını Gösteren Cetvel.....	98
Tablo 6.2.2	:1951 yılında Dinar İlçesine Yerleştirilen Bulgaristan Göçmenleri.....	100
Tablo 6.3.1	:1950 Yılı Bütçesinden Bulgaristan Göçmenlerinin İhtiyaçlarına Ayrılan Yardımlar.....	102
Tablo 6.3.2	:Göçmenlere Dağıtılan Topraklar.....	104

Tablo 6.3.2.1	:Göçmenlere Verilen Çevirme ve Donatım Kredileri (1951 – 1960).....	106
Tablo 6.3.2.2	:Göçmenlere Sağlanan Tarım Araçları (1923-1960).....	106
Tablo 6.3.2.3	:Sanatkar Göçmenlere Verilen Döner Sermaye (1923-1960).....	107
Tablo 6.4.1	:Meslek Grupları Bakımından Göçmenleri ve Türkiye Nüfusu (1950).....	108
Tablo 6.4.2	:İllere ve Meslek Gruplarına Göre Göçmenlerin Dağılımı.....	110

EKLER LİSTESİ

EK-1	:1950-1951 Yıllarında Yaşanan Göçlerde, Bulgaristan Türkleri'nin Bulgaristan'dan Geldikleri Bölgeleri Gösteren Harita.....	116
EK-2	:Bulgaristan Göçmenleri ile ilgili Manşetlerinden Bazıları.....	117
EK-3	:Türkiye'ye Giriş Yapmış Bir Gurup Çingene.....	118
EK-4	:Ankara'ya Gelen 81 Kişilik Göçmen Kafilesinin Nallıhan ve Koçhisar İlçelerine Gönderilecekleri Sırada Misafirhanenin Önünde ve Otobüse Binerken Çekilen Fotoğrafları.....	119
EK-5	:Bulgaristandan Gelen göçmenler ile ilgili Çıkan Haberler.....	120
EK-6	:Türk-Bulgar Sınırının Kapanmasına Neden Olan Vizesiz Çingeneler ile İlgili Çıkan Haberler.....	121
EK-7	:Bulgar Prensiği'nin Kuruluşundan Sonra Türkiye'ye Göç Edenler.....	122
EK-8	:İskan Müdürlüğü'nün 1951 Bütçe Görüşme Tutanakları.....	123
EK-9	:Bulgaristan Notasına Verilen Cevap.....	125
EK-10	:Tabiiyet Beyannamesi Örneği.....	126

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİSH	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
BKP	Bulgaristan Komünist Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMOD	Başlıca Müttefik Ortak Devletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
MC	Milletler Cemiyeti
Md.	Madde
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
USAD	Uluslararası Sürekli Adalet Divanı

GİRİŞ

1950-51 göçünü irdeleyen bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde milliyetçilik kavramını incelenmiştir. Bunun sebebi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç meselesi üzerine yapılan çoğu çalışmanın milliyetçilik ve hamaset döngüsünden kurtulamamasıdır. Dolayısıyla öncelikli olarak milliyetçilik ve azınlık hakları üzerine kavramsal bir çerçeve çizerek, milliyetçilikten mesafe alındığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Burada yapılmaya çalışılan “soydaşların ne tür mezalimler” gördüğünün ötesine geçerek, etki tepki atmosferini tahlil etmeye çalışmaktır. Bu ön yargıyı aşabilmek adına Bulgar kaynaklarından da faydalanılmıştır. Bu çalışmanın hedefi taraf olmak ya da yargılamak değil, “anlamak” olarak ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü göç teorileri üzerinedir. Bu bölümde 50-51 göçünün nasıl bir kategoriye dahil edilebileceği sorgulanmaktadır. Literatürde iddia edilenin tersine, 1950-51 göçünün özel koşulları incelendiğinde onu tam olarak “zorunlu göç” kategorisi içerisinde değerlendirmek mümkün değildir. Bu bölümde Bulgaristan Türkleri'nin 1923'den beri biriken göç istemi analiz edilmiş, 1950-51 göçünün ne tam anlamıyla “zorunlu” ne de tam anlamıyla “gönüllü” göç kategorisinde değerlendirilemeyeceği iddia edilmiştir.

Bulgaristan Türkleri'nin göç meselesi, yalnız 1950-51 sürecinde ortaya çıkmış münferit bir olgu değildir. Türkleri göçe yönelten sürecin bir arka planı olarak, Türk Bulgar ilişkilerinin kısa tarihi bulunmaktadır. Bu süreç ele alınmadan sadece 50-51 dönemini milat alan bir çalışma temelsiz kalabilme riskini barındırmaktadır. Üçüncü bölümde bu tarihsel süreç, 1950-51'e kadar olan dönem açıklanmaktadır.

Dördüncü bölümde göçün yaşandığı dönemde Türkiye'de dış politikaya yaklaşım ve Demokrat Parti iktidarının uygulamaları aktarılmıştır. Göç'e “soydaşlar” a yaklaşım Demokrat Parti politikalarından ve dönemin uluslar arası ilişkiler atmosferinden bağımsız değildir.

1950-51 göçünü anlatan Beşinci Bölümde süreci tetikleyen olaylar, yaşananlar ve ülkeler arası gerilim atmosferi anlatılmaktadır. Altıncı ve son bölüm ise 1950-51 göçünün iktisadi etkilerine odaklanmıştır. Göç hem göçün gerçekleştiği ülke, hem de gelinen ülke bağlamında pek çok iktisadi etki yaratmaktadır. Göçmenlerin istihdamı ve iskan edilmesi iktisat politikalarının iki temel ayağını oluşturmaktadır. Bu bölümde göçmenlerin yerleştirilmesinin ne şekilde finanse edildiği, iskan koşullarının nasıl oluşturulduğu, göçmenlerin hangi alanlarda istihdam edildiği yani göçün Türkiye'ye iktisadi etkisi tartışılmıştır.

1.MİLLİYETÇİLİK VE AZINLIK TARTIŞMALARI

Milliyetçilik üzerine araştırmalar ve kavramsallaştırma çabaları uluslaşma süreçlerine paralel olarak geniş bir popülarite kazanmıştır. Milletlerin ve milliyetçilik ideolojisinin bağlantı noktaları ve milliyetçiliğin üzerine inşa edildiği zemin konusunda üç temel kuram milliyetçilik tartişmalarının seyrini belirlemiştir. Bunlarda ilki milletler arasındaki ayrımı doğal ve verili kabul eden ilkçi yaklaşımdır. Diğeri milletler ve milliyetçilik algısını salt moderniteyle bağlamlandıran modernist yaklaşımdır. Son yaklaşım ise milletlerin varoluşunu etnik geçmişleriyle açıklayan bu bağlamda etnik sembol, mit ve kodlara öncelik veren etno-sembolist yaklaşımdır. Ulusların dünya üzerinde egemen konum kazanmasının ardından ulusal azınlıkların ve etnik grupların egemen kültürle nasıl eklemlenebileceği sorunsalı önemli bir tartişma konusu olmuştur. 1960'ların öncesine kadar Anglo-uyum modeli adı altında göçmen ve azınlıkların kendi geçmişlerini terk edip, mevcut kültürel normları benimsemesi bekleniyordu. Ancak bu politikalar 1970'lerden sonra sorgulanmaya başlayarak azınlık haklarının korunmasında, özünü liberal teoriden alan; “öz yönetim hakkı”, “çok etniklik hakları”, “özel temsil hakları” gibi çözüm politikaları gündeme geldi.

Bulgaristan'da ise, 1978 yılında Bulgaristan Prensliğinin kuruluşundan 1989 yılında sosyalist rejimin Sovyetlerde yıkılması ile birlikte sona ermesine kadar geçen süre içinde ülkesindeki azınlıklarla ilgili politikasının temel özelliği, azınlıkların asimile edebilmek amacı ile sürekli ve sistematik bir baskı uygulamasıydı. Bu süre içerisinde Bulgaristan yönetimleri ülkenin üniter yapısı için bir tehdit olarak gördükleri Müslüman-Türk azınlık sorununun çözümü ve tek milletli bir bir ulus devlet yaratmak için azınlığı kitleler halinde göç ettirmek, kalanları ise asimile etmek şeklinde iki aşamalı bir yöntem izlediler.

1. 1. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI TARTIŞMALARINA BİR BAKIŞ

Milliyetçilik kavramı tartışmaları sosyal bilimler açısından muğlak bir zemine oturmaktadır, milliyetçiliğin ne olduğuna dair literatürde ortak bir görüş birliği bulunmamaktadır. 18. yüzyıldan önce milliyetçiliğe dair kavramsal analizlere de rastlanmamaktadır. Bu bağlamda milliyetçiliği kavramlaştırma çabalarının modernleşme sürecinin bir ürünü olduğu yadsınamaz. Milliyetçilik kavramının içini doldurmaya yönelik arayışlar; Fichte, Herder ve Rousseau'dan başlayan, Marx, Engels, Kohn, Anderson, Gellner, Hobsbawm gibi pek çok düşünürün ilgi alanına giren bir çabanın ürünüdür. Ayrıca milliyetçilik literatüründe milliyetçilik çeşitlerini varyantlarına ayrılmış: “liberal milliyetçilik”, “sosyalist milliyetçilik”, “muhafazakâr milliyetçilik”, “yayılmacı milliyetçilik” “antiemperyalist” gibi segmentasyonlar, var olan kavram kargaşasını iyice arttırmıştır. Alman romantiklerinin içinde bulunduğu “muhafazakâr milliyetçilik” ekolü bağlamında öne çıkan iki isim Herder ve Fichte'dir. Fichte'nin milliyetçilik yaklaşımında “devlet ve birey”in birliği vurgulanmaktadır. Modernleşme döneminin “devlet egemen” vurgusunu takiben devlet vatandaşın öncelikli bir rol içinde tanımlanmıştır. Fichte'nin milliyetçilik vurgusunda Alman idealizminin etkilerine rastlanmaktadır. Nitekim ona göre 1806 yılında Prusya ile Fransa arasında geçen savaşta Almanya “usal” olanın temsilcisidir, bu bağlamda insanlığa hizmet etmek Alman milliyetçiliğinin görevidir. (Özkırımlı, 2009, s. 37) Fichte'nin milliyetçiliğindeki ayırım “kan”, “sınır” ya da “toprak” üzerinden gerçekleşmiyordu onun ayırım noktası insanoğlunun özgürlüğüne inananlar ve inanmayanlar arasındaydı. Herder'in milliyetçilik vurgusu ise dil üzerinden gerçekleşmekteydi. Ortak dili konuşan grupların bir millet oluşturduklarını iddia ediyordu. Herder'in milliyetçilik vurgusu sembolist bir ton da içermektedir; dil gelenek, görenek ve ortak sembolleri muhafaza ederek millet oluşturmada önemli bir role sahiptir. Herder'in milliyetçiliği bu anlamda bir költürcülük formuna dayanır. Grimm, Schlegel ve Humboldt da dil ve folklor ün manevi organizma içindeki üstünlüğünü vurgulayanlar arasındadır. Fichte ve Herder'in fikirleri Friedrich Schlegel, Adam Müller ve Friedrich Novalis gibi yazarları da

etkilemiş, onların bakış açılarında da romantizminin geleneksellik içeren vurgusu öne çıkmıştır.

Milliyetçilik tartışmasına kavramsal katkı sunan bir diğer düşünür J. J. Rousseau'dur. Rousseau'nun geliştirdiği “genel irade”nin üstünlüğü kavramı, bireysel iradeyi genelin içinde eriterek devletin üstünlüğünü vurgulamaktadır. Toplumsal karar süreçlerinde tek tek bireylerin değil bütünsel bir iradenin önceliği vurgulanmaktadır. Birey olmak değil, vatandaş olmak temel değerdir. Hükümetin genel iradeye dayanması gerektiği düşüncesi Fransız halkının kralın tebaası değil hak ve hürriyetlere sahip vatandaşdır. Bu da milletlerin temelde siyasi varlıklar olduğu görüşüne götürmektedir bizi.

18. yüzyıl düşünürlerinin düşün dünyasında yarattığı etki 19. yüzyılda bir patlamaya sebep olmuş, 19. yüzyılda milliyetçilik tartışmalarında bir çeşit “karşıtlık” ya da “yandaşlık” zemini ortaya çıkmıştır. Bu dönemde milliyetçiliğin bütünleştiriciliğine yapılan vurgunun yanında, onun sınıfsal zemini ve dolayısıyla da ayrıştırıcılığı temel bir eleştiri noktasını oluşturuyordu. Treitschke ve Michelet bu skalada milliyetçilik kavramına pozitif yaklaşan eğilimin temsilcileri olarak ortaya çıkmaktadır. Milleti üstünleştiren Darwinist bir milliyetçilik anlayışını savunurlar. Treitschke'ye göre millet en üstün değerdir. Devletin birliği ise milletin birliği birbirinden ayrı düşünülemez. Devlet bütün değerlerin üstündedir, Demokrasi dahil bütün değerler milletten sonra gelir. Gerçek vatanseverlik ise devletle girilen “işbirliği bilinci” ile tanımlanmaktadır. Atalarının başarılarına sahip olmak ve bu başarıları sonraki kuşaklara aktarmakda vatanseverliğin bir diğer sacayağını oluşturmaktadır (Aktaran Özkırımlı, 43) Belirgin bir şekilde merkezci ve egemen bir ideolojinin temsilcisi olan Treitschke gibi Michelet'te bireyden önce millete vurgu yapmaktadır. Yine bu kampta olan Renan ise milletlerin ebedi olmadığını vurgulamaktadır. Millet kavramını bir olgu olarak ele alan Renan'a göre “Milletleri millet yapan ‘kahramanlıklarla dolu ortak bir geçmiş, büyük liderler ve gerçek zaferlerdi’. En az bunlar kadar önemli olan başka bir noktaysa, ‘toplu

unutuşlardır. Milletler, birliklerini sağlamak ve koruyabilmek için yalnızca geçmişlerindeki başarıları hatırlamalı, kimi kötü anıları da unutmamalıdır.”¹(Dinç)

Marksizm milliyetçilik kavramına ilişkin eleştirel bir yaklaşımda bulunmaktadır. Yüzeysel bakıldığında milliyetçilik ve sosyalizm birbiriyle çelişir oysa Marksist öğretinin temel derdi milliyetçiliğe karşı cepheden bir ret geliştirmek değildir. O, milliyetçiliği bir olgu olarak ele alır ve neden sonuç ilişkileri içinde değerlendirir. Başlangıçta milletinle başlayacak mücadele daha sonra bütün insanlığa yayılabilir. Milliyetçiliği, kapitalist ilişkilerin bir sonucu olarak tanımlar. Marx ve Engels’e göre asıl odaklanılması gereken şey sınıf çatışmasıdır. Gellner’in Marksizm’in milliyetçiliğe yaklaşımına dair yorumu şöyledir: “Yalnızca sınıf çatışması şimdiki zamanın değişimini açıklayabilir. Etnik ve politik birimler arasındaki mücadele yüzeyin apaçık meydana ancak konuyla alakasız köpüğüdür. Bu tip mücadelelerin sonucu yalnızca farklı konumları işgal eden işgücünün kimliğini belirlemektir. (Örn. Efendilerle kölelerin, lordlarla serflerin kimliklerini) Toplumsal yapıların kendisi belirlemez.” (Gellner, 2007, s. 28) Marksizm’in toplumsal olayları açıklamada başvurduğu kilit argüman “sınıflar arası antagonist çatışma”dır. Milliyetçilik, ulusallık gibi olgular bu çatışmada egemen olan sınıfın çıkarına hizmet etmektedir. Milliyetçilik başlı başına olumsuzlanması ya da olumsuzlanması gereken bir alan değildir, sınıf çatışmasının tezahürüdür. Odaklanması gereken nokta sınıf çatışmasının proletaryadan yana çözülmesi yani “proletarya diktatörlüğüdür. Milliyetçilik bu bağlamda tali bir sorundur ve kendiliğinden çözülecektir.

20. yüzyılda milliyetçilik tartışmalarına yönelik daha bilimsel yaklaşımlar kendini göstermeye başlamıştır. Hans Kohn 20. yüzyılın ilk döneminde ortaya çıkmış ve teorilerindeki oryantalist tona rağmen milliyetçilik tartışmalarına katkı sunmuş bir isimdir. Kohn’un milliyetçilikleri etnik ve sivil olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kohn’a göre kesif ayırım ve ötekileştirme üzerine dayalı “etnik milliyetçilik” yaklaşımı doğuya aittir. Öte yandan toplumsal sözleşmeye dayanan ve orta sınıfın toplumsal ilerleme

---

¹ Artum Dinç: “Milliyetçiliğin Doğuşu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Millet ve Milliyetçilik”
http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=68&Itemid=1

düşüncesini temsil eden “sivil milliyetçilik” ise batıya özgüdür.²(Okan) Yüzyılın ortalarına doğru Gellner, Kedourie, Anderson gibi isimler milliyetçilik tartışmalarında öne çıkmaktadır. Kedourie; Milliyetçiliğin tamamen modern zamana özgü bir yapı olduğundan şüphelidir. (Şimşek, 2009, s. 89) Elie Kedourie’ya göre: Batıda “nation” olarak tanımlanan topluk, aileden büyük, aşiretten küçük ve doğuştan birtakım benzerliklere sahip bir insan kümesini ifade etmektedir. (Aktaran Çancı, 2008:107) Gellner ise *Milliyetçiliğe Bakmak* adlı eserinde milliyetçiliğin, modernleşme ve endüstrileşmeyle ortaya çıktığını iddia eder. Endüstri öncesi ve sonrası toplulukların milliyetçilik anlayışları ile ilgili bir ayrıma gitmektedir. Endüstri öncesi karmaşık uygarlıklar, büyük kültürel farklılıkların eşlik ettiği karmaşık bir işbölümü içerir. Dilsel, kültürel, doktriner farklılıklar yaygındır ancak bu toplumlarda politik milliyetçiliğe rastlanmaz. (Gellner, s. 59-60) Ona göre “örtüşen kültürel özelliklerin tanımladığı etnik grup, kendi varlığından emin olmanın ötesinde ayrıca politik bir sınır da istediği zaman etnisite politikleşir ve milliyetçiliği doğurur”. (Gellner, s. 59)

Benedict Anderson ise *Hayali Cemaatler*’de Milliyetçiliği modern kalkınma tarihinin bir çeşit patolojisi olarak tanımlamaktadır ona göre bu nevroz köklerini çaresizliğin ikileminden almaktadır. Ulusun hayal edilmiş bir topluluk olduğunu öne süren Anderson’a göre: “Hayal edilmiştir çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir. Ama yine de her birimizin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder.” (Anderson, 2009:20) Anderson bu bağlamda Renan’ın “Ancak bir ulusun özü tüm bireylerin ortak birçok şeye sahip olmaları ve aynı zamanda hepsinin birçok şeyi unutmuş olmalarıdır.” sözlerini de referans vermektedir. Gellner’i ise “milliyetçiliğin sahte maskeler takındığını kanıtlama endişesi” nedeniyle eleştirmektedir. Anderson’a göre Gellner’in bu yaklaşımı “hakiki topluluk”ların var olduğu gibi bir çıkarsamaya gebedir. Oysaki “yüz yüze temasın geçerli olduğu ilkel köyler dışındaki bütün cemaatler hayal edilmiştir. Cemaatler birbirlerinden hakikilik/sahtelik boyutu üzerinde değil, hayal edilme tarzlarına bağlı olarak ayırıştırılmalı”dır. (Anderson, s. 21)

---

² Elif Okan: “Türk Milliyetçiliği ve Ötekiler” <http://www.derki.com/sayi25/545-turk-milliyetciligi-ve-otekiler.html>

1. 2. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

Milliyetçilik kuramları üç başlık altında toparlanabilir. İlkçi yaklaşım “milliyetçiliği” modernist ya da çağın bir yaratısı olarak gören yaklaşımlardan bütünüyle ayrılır. “Millet” belirli bir döneme ait ve ona özgü bir şey değildir başlangıçtan beri vardır. Modernistler ise Milliyetçiliğin modern çağa ait bir kavram olduğunu öne sürmekte Modernist süreçlerle milliyetçilik arasında doğrudan bir bağ tanımlamaktadır. Milliyetçilik kavramını bir belirlenim ilişkisi içinde tarif eden modernistlere göre “ekonomik dönüşüm”, “dengesiz kalkınma” ya da “iç sömürgecilik” bu sürecin odağına oturabilir. İlkçi yaklaşımla modernistlerin arasında bir yerde konumlanan etno-sembolistlere göre ise milletlerin oluşumunda öncelikli belirlenim etnik kökler, ortak mit ve sembollerdir.

1.2.1 İlkçi Yaklaşım (Primordializm)

İlkçi yaklaşım millet olgusunun en baştan beri verili olduğu ve dolayısıyla da doğal bir süreç olduğunu iddia etmektedir. Millet kavramı “önsüz sonsuz” bir ilişki içinde tanımlanmakta ve en baştan “verili” olduğu yaklaşımı benimsenmektedir Schleiermacher, milleti “insan ırkının, özellikleri tanrı tarafından verilmiş, doğal bölünmesi” olarak nitelendirmektedir dolayısıyla her milletin dünyadaki varlığı konum ve kendine özgü örgütlenmesiyle ilahi görüntünün bir yönünü temsil etmektedir. (Aktaran Gökalp, 282)

1.2.2 Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşım ulusları açıklamada determinist bir ilişki kurmaktadır. Bu yaklaşıma göre ulusların oluşması modern çağa ait bir tezahürdür. Kapitalizm ve sanayileşmenin yarattığı itici güç, feodalizmin parçalı yapısını ayak bağı görmeye başlamış ve merkezi, egemen bir devlet modeline geçiş kaçınılmaz olmuştur. Milletlerin kuruluşu kapitalizmin yarattığı bir tetikleme sürecinin ürünüdür. Modernist teori bağlamında ilk akla gelen yaklaşım Marksist teoridir. Marks ve Engels'in dünyayı sınıf çatışmalarının belirleniminde ve bir çeşit siyah-beyazlık ilişkisi içinde tanımlaması, milletler ve milliyetçilik alanını da belirlemiştir. (Zubaida'dan aktaran Özkırmı, s.109) Modernist yaklaşımı ifade eden en önemli vurgu "ekonomik belirlenim"dir.

1.2.3 Etno- Sembolist Yaklaşım

John Armstrong ve Anthony D. Smith bu yaklaşımın en öne çıkan isimleri kabul edilebilir. Bu yaklaşıma göre milletlerin oluşumu, geniş bir zaman dilimine yayılmıştır. Modern milletlerin doğuşunu, etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklanamaz (Guibernau ve Hutchinson'dan aktaran Şimşek, s. 90) Bu yaklaşıma göre, millet oluşumu aynı zamanda kültürel toplumun oluşumunu da içerir ve bu bağlamda semboller, değerler, hafızalar, mitler, miraslar ya da tarihsel gruplar önemlidir. Bu yaklaşıma göre etnik bağlar milletlerin doğuşu ve devamlılığı için sağladığı temel bir işleve sahiptir.

1.3. ULUS DEVLET, AZINLIK HAKLARI VE BİR DEĞERLENDİRME

Azınlık haklarına dair temel bir araştırma yaparken, milliyetçilik kavramına dair genel bir literatür değerlendirmesi önem taşımaktadır. Nitekim Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç üzerine yapılan tartışmaların en temel sorunu milliyetçilikle mesafe alamamalarıdır. Bu genel tarama milliyetçilik kavramına yaklaşımla ve milliyetçiliğe mesafe almakla ilgili önemli bir bakış açısı sunmaktadır. İlkçi yaklaşım çoğunlukla modern ulus devlet ideolojisinin dışlayıcı yapısı ile örtüştürülmüştür. Buna göre toplumlar arası farklar verilidir ve bu verililik algısı, diğerini dışlama faaliyeti ile örtüşür. Müslüman olan, Hıristiyan olandan, Türk olan Bulgar olandan farklıdır ve bu fark daha en başında tanımlanmıştır. Bu baskın milliyetçilik algısının karşısına en temel sorunlardan biri olarak “azınlık meselesi” çıkmaktadır. Çünkü her uluslaşma süreci doğasının bir gereği olarak azınlıklarla ilgili bir sorun ortaya koymaktadır. Nitekim Üstel'in de belirttiği gibi Çok sayıda etnik topluluğun ulusçu ideoloji ile bağdaştırılması, 20. yüzyıl boyunca ulus devlet modelinin karşısına çıkan en önemli sorunlardan birisidir. (Üstel, 1999, s. 15) Kendi içinde ortak mit, bağ, sembollere sahip olan ancak bu yapıları ile çoğunluktan farklı bir yapı içeren, ayrı toplumlar olarak varlıklarını korumak isteyen ulusal azınlıkların durumu ne olacaktır? Kymlicka ulus devletlerde var olan azınlık modellerine dair 3 temel kategorilendirme yapmaktadır. Ulusal azınlıklar ve (büyük bir devlet şemsiyesi altında toplanmış ayrı ve potansiyel olarak özyönetimli gruplar ve etnik grupları (başka bir toplumda girmek üzere ulusal cemaatlerini terk etmiş göçmenler) ayrı bir kategori olarak değerlendirmektedir. Kymlicka bunlardan her birinin ayrı meseleleri olduğunu ve buna göre irdelenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Ona göre azınlık hakları geleneksel insan hakları kategorisini aşan bir şeydir. Bu sorunun hakkaniyetli çözümü için ise geleneksel insan hakları teorilerine azınlık hakları teorisi de eklemek gerekecektir aksi halde azınlıkların konumu tarihte pek çok kez tekerrür ettiği gibi gene çoğunluğun insafına terk edilecektir. Bunu önleyebilmek çabasına bir katkı olarak bu çalışmada azınlık haklarının liberal azınlık hakları teorisinin nasıl insan haklarıyla yan yana var olduğunu ve azınlık haklarının nasıl bireyin özgürlüğü, demokrasi ve sosyal adalet ilkeleriyle sınırladığı

açıklanmalıdır. (Kymlicka, 1998, s.32) Kymlicka, 3. Kategori olarak “irade dışı”lığı vurgulamaktadır. Birçok ulusu bünyesinde barındıran bir ülkede farklı ulusların tek bir devlet çatısı altında toplanması durumunun, bir kültürel cemaatin yurdunun başkası tarafından işgal edilmesiyle ya da bir emperyalist güçten ötekine göçmek durumunda zaman zaman “irade dışı” gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. (Kymlicka, s. 39) Farklı etnik grupların ya da ulusların irade dışı olarak bir yerde toplanmalarının bir sebebi mesela Bulgaristan’da olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu gibi parçalanmış devletlerin, devamı niteliğinde ortaya çıkan ülkelerin meydana gelmesidir. Bu toplumlarda Osmanlı’ya ait etnik unsurlar varlığını sürdürmektedir. Bulgaristan’da yaşayan Türkler tam da Kymlicka’nın bu kategorisine denk düşmektedir. Bulgaristan’da yaşayan Türkler ulusal bir mücadele içinde değildir. Yani Bulgar topraklarının içinde ayrı bir varlık, özerk bir yönetim istemezler Bu kategori genel olarak büyük toplumla bütünleşmek istemini barındırır. Temel amacı, toplumun tam üyeleri olarak kabul görmektir. Bu etnik azınlık kategorileri etnik kimliklerinin daha fazla tanınması peşine düştüklerinde, amaçları büyük toplum yanında ayrı ve özdeşimli ulus olmak değil, kültürel farklarının daha fazla saygılı hale getirmek üzere büyük toplumun kurumlarını ve yasalarını değiştirmektir. (Kymlicka, s.38) Kymlicka’ya göre bu türden göçmen azınlık modelleri “ulus” değildir asıl olarak aile hayatlarında ve gönüllü kuruluşlarda kendini gösterir ve kurumsal bütünleşmeyle çelişmez. Onlar egemen kültürün kamusal kurumlarında yer alır ve egemen dilleri kullanırlar. (Kymlicka, s. 43) Kymlicka bu kategorinin kendi etnik özelliklerini ifade etmek isteyen ama bunu esas olarak egemen dilin konuşulduğu kurumlar içinde yapmayı istediğini ifade etmektedir. “Onlar asimilasyonu reddederken ulusal azınlıklar tarafından tipik olarak talep edilen, paralel bir toplum oluşturmayı istemezler.” (Kymlicka, s. 44) Bu tanımlamaların Bulgaristan’da yaşayan Türklerin pozisyonu açısından ciddi bir örtüşmeye dikkati çekmektedir. Dolayısıyla Bulgar Türkleri, ulusal bir dava içinde değil ama “etnik farklılık” çerçevesinde değerlendirilecek yapılardır, ayrı ve paralel bir toplum yaratma ve sistemle çatışma gibi bir talepleri yoktur. Daha çok sisteme adapte olma, kabul görme, eşit muamele ve eklemlenebilme talepleriyle ön plana çıkarlar. Bu kavramsal şema sunulduktan sonra çalışmanın bundan sonraki bölümünde pratik süreçlere değinilecektir. Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlıklarının bu taleplerinin ne derecede karşılık bulduğu ve bu bağlamda 50-51 göçü değerlendirilecektir.

2.GÖÇ TEORİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL İNCELEME

Göç sosyal yapıların devamlı bir bileşeni olagelmıştır. Bir sosyal yapı içindeki kişilerin mekândaki dağılımında devamlı değişimler olmaktadır. Sosyal sistemde üretim, ulaştırma ve haberleşme teknolojilerinin ve sosyal sistemin dış ilişkilerinin değişmesine paralel olarak mekan organizasyonunda da değişme yönünde baskı doğar. Göç işgücünü, üretimi daha etkin kılacak şekilde yeniden dağıtılarak, mekân organizasyonunun yeni koşullara uyumunu sağlar (Tekeli, 2008, s. 18) İlhan tekelinin dediği gibi “Göçmenler göç ettikleri ülkeye göçtüklerinde artık aynı kişi değillerdir. Beraberinde toprağından sökülmenin acısını getirmektedirler. O nostaljiyle koptuğu toprakları hatırlamaktadır. Onun içinde artık çok derin kökleri olan bir öteki olmuştur.” (Tekeli, 2008, s.47)

Yaşadıkları toplumlar içinde kişiler; güdülerinin en yüksek şekilde gerçekleşmesini beklerler. Bu gerçekleşmediğinde göçle kişiler kullanabilecekleri fırsatları artırır ve mesleki ve sosyal hareketlilik sağlarlar. Kişilerin yer değiştirmesi üretici ve tüketici ilişkilerini ve sosyal yaşamı da dönüştürür. Göç hareketleri yani emeğin mekansal olarak yer değiştirmesi iki yolla sağlanmaktadır. Bunlardan biri kişinin yer değişimi kararının, kendi istemine bağlı olmadan merkezi bir güç tarafından organize edilmesi yani “zorunlu göçlerdir”. Bir diğeri ise kişinin mekan içindeki yerini kendi iradesi ile seçmesi olarak tanımlanan “gönüllü göçler” dir. (Gökaçtı, 2002, s. 28) Bireyin ve üretimin yer seçimi kararlarının verilmesindeki seçenekler 4 tip kurumsallaşmaya ayrılır. Zorunlu göçler kimi zaman toplumun çıkarlarına ve ekonomik gerekliliklere uygun olarak merkezi bir organın planlamasıyla kimi zaman da emekçilerin sistem içinde yer değiştirmesini zorunlu kılan bir durumla gerçekleşmektedir. Bunlardan b irinci tipe örnek olarak Osmanlı'nın göç politikaları gösterilebilir. Osmanlı İmparatorluğu gibi merkezi feodal imparatorlukta tarımsal teknolojinin niteliği merkezden denetlenen artı ürünün miktarını daha çok kırsal yoğunluğa bağlı kılmaktadır. Bu nedenle kırdaki nüfusu optimum yoğunlukta tutmak merkezi bir devlet politikasıdır. Ayrıca kırsal yoğunluğu optimum noktada tutma girişimlerinin bir diğ er nedeni merkeze tehdit oluşturabilecek yerel unsurları kontrol

altında tutma istemidir. Osmanlı güçlenme potansiyeli barındıran yerel otoriteleri kırayarak onların tehdit oluşturma potansiyelini yok etmiştir. İkinci tipte yönetenler sitemin tümünü düşünmeden üretimin türü ve yeri hakkında karar vermektedir. İş gücünün yetersiz olan yerlere zorla iş gücü göndermek, örneğin esir ticaretinin kurumsallaştırılması gibi... Bu kategoriye örnektir. Üçüncü tip merkezin üretime dair karar vermesi kişilerin ise bu karara göre kendi isteği ile yer değiştirmesidir. Bu yaklaşımda merkezin etkisi dolaylıdır. Dördüncü tipte tamamıyla piyasa mekanizmaları hâkimdir. Kişiler piyasanın dinamiklerine göre yaşayacakları yere kendileri karar verirler. Bu göç kategorisi zorunlu değil daha ziyade ‘gönüllü’ bir içerik arz etmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz bu kategorilendirmeler tamamen ekonomik kriterlere göre ayrıştırılmıştır. Ancak göç ekonomik belirlenimin yanında; sosyal, kültürel, dinsel koşulları da barındıran çok bileşenli bir yapıdır. Bu teoriler göçü açıklamada yetersiz kalmaktadır.

2.1 GÖÇ TIPLERİ ÜZERİNE SOSYAL YAKLAŞIMLAR

Göç sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalarda göçü açıklamada dört farklı sosyal neden üzerinde durulmaktadır. Birinci tip analize göre göç, sosyal sitemin bozulan dengelerini tekrar sağlamak için ortaya çıkan bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. (Şenyapılı, 1979, s. 92) Bu analizler genellikle ortaya çıkan dengesizliğin nedenleri üzerinde durmakta, dengesizlik bir veri olarak ele alınmakta ve bu dengesizliğin ne ölçüde göçü doğurduğu incelenmektedir. Bu bakış açısına göre göç “denge”nin bulunduğu toplumlarda gerçekleşmez. Dengeyi bozan; ekonomik, sosyal, kültürel ya da dinsel sebepler olabilir. Bu yaklaşımın çelişkisi dengesizlik yaratan faktörü tek bir bileşenle tanımlama arzusudur. Ancak göçleri yaratan nedenler çoğu zaman geniş bir sürecin ve pek çok bileşenin tahlilini gerektirir. İkinci grup analizlerine göre göç, toplumun evrimin sırasında geçirdiği dönüşümlerden gerçekleşen bir olgudur. Bu tip göçlerin en çok bilinen örneği toplumlarda sanayileşmeye paralel olarak ortaya çıkan kırsal alanlardan şehirselleşen alanlara olan göçtür. Sanayi toplumundan sanayi sonrası

toplumuna geçerken ortaya çıkan ‘suburbanization’a da benzer bir yer değiştirme hareketi olarak bakabiliriz. Şehirleşme gibi toplumdaki belirli bir evrim çizgisine paralel olarak ortaya çıkan tek yönlü göçlerde, tarımsal mallara olan talep elastikliğinin birden küçük, tarımsal olmayan malların talep elastikliğinin birden büyük olmasını kullanarak, işgücü talebi ve arzı arasındaki dengesizlikler ve ücret farklarına indirgenerek açıklanabilir.(Tekeli, s. 25) Şehirleşme gibi toplumsal gelişmenin özgün bir boyutunu yansıtan göç hareketleri bu kategoriye örnektir.Üçüncü grup göç analizleri ise diğer iki analizden farklı olarak göç olgusuna göre değil, toplumların yer değiştirmelerine göre değerlendirilmektedir. Göç doğal bir kategoridir, eğer bir toplumda belirli dengeler sapsalar yada evrimler olmasa dahi göç olacaktır. (Gökaçtı, s. 9) Dördüncü kategori ise göçsel süreçleri sosyal ve siyasal süreçlerin sonucunda uygulanan politikaların bir sonucu olarak görür.(Gökaçtı, s. 20) Yine göç kararını etkileyen iki tip bağımsız değişken üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilke “güdüsel değişkenler”dir. Bu kategoride kişiyi göçe iten asimilasyon, sosyal politikalar, ekonomik dalgalanmalar, mesken sıkıntısı gibi meseleler üzerinde durulmaktadır. “Düzenleyici değişken”ler ise kişinin göç kararını dolaylı olarak etkileyen şeylerdir. Tekeli’ye göre: “Kişi göç kararını verirken bu değişkenleri kendi değerlendirmesine katmaz. Bu değişkenler kişinin fırsat arama davranışını, fırsatları algılamasını ve bilgi akımını düzenleyerek, göç kararında dolaylı etkileri olur” (Tekeli, s. 32)

2.2 TÜRKİYE’DEKİ GÖÇLERİN KATEGORİLENDİRMESİ

Göç teorileri üzerine yapılan bu kısa girişten sonra Türkiye’nin göç tarihi üzerine kavramsal bir değerlendirme gerekliliği baş göstermektedir. Türkiye tarihi boyunca süregelen göçlerden konumuz açısından irdelenmesi en zorunlu olanı Balkan göçleridir. Bu göçler Türkiye Bulgaristan ilişkilerinin dinamiğini de belirlemiş özel süreçlerdir. 1860-1927 yıllarını kapsayan yıllarda Osmanlı’nın uluslaşma sürecinin sancıları olarak ortaya çıkmışlardır. Küçülen imparatorluğunun kaybolan topraklarında artık barınamayan Müslüman nüfus büyük kitleler halinde Anadolu’ya sığınmıştır. Bu göç hareketi tüm Anadolu’nun etnik kompozisyonunu değiştirecek denli geniş bir

harekettir. Uluslaşma sürecinin sancıları Osmanlı dan dışarıya gerçekleşen göç hareketleriyle de varlık kazanmıştır. Bu iki taraflı bir süreçtir. Tamamen uluslaşmanın yarattığı homojen toplum idealinin bir yansımasıdır.

Türkiye topraklarında gerçekleşen bir diğer göç hareketi 1945-1980 yılları arasına damga vuran kırdan kente göç evreleridir. Bu göç kategorisi kentleşmenin ve bölgeler arasında beliren gelir uçurumunun bir sonucudur. Bu göç hareketi belirli sınırlar içinde hala devam etmektedir. Sebeplerini ve sonuçlarını tahlil etmek bağlamında çalışmamızı aşan bir kategoridir. Bu çalışmada 1950-52 göçünü de belirlemesi açısından balkan göçlerinin analizi üzerinde durulacaktır.

2.2.1 Balkan Göçleri

Osmanlı imparatorluğunun küçülmesi ve ulus devletlere parçalanması sırasında ortaya çıkan göç hareketlerinin savaş ve şiddetle yakından ilgisi olması nedeniyle zorunlu göç kategorisi içinde değerlendirilmesi mümkündür. Öte yandan bu yer değiştirmelerin iradi bir tarafıda bulunmaktadır. Savaşta ki toprak kaybı yüzünden ve mezalim nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalanlar çoğu kez barış antlaşmalarıyla geri dönme olanağı bulmuş ve bunlardan bir kısmı çoğunlukla geri dönmüştür. Geri dönmeyenler kendi iradelerini kullanarak çoğunlukla göçtükleri yerlerde kalmıştır. Bu göçlerin niteliğini anlayabilmek için öncelikle uluslaşma sürecine dair bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun küçülmesi ve içinden ulus devletlerin doğması 19 yy. başından 20 yy. yayılan uzunca bir süreçtir. Osmanlının içindeki uluslaşma hareketlerini tetikleyen en temel hareket Fransız Devrimidir. Fransız Devrimi hem İmparatorluğun dağılmasına hem de İmparatorluktan Cumhuriyete evrilen Türk modernleşmesine rehberlik etmiştir. Yine Çarlık Rusyasının agresif genişlemeci politikaları ve bu süreç içinde Osmanlıya açtığı savaşları kazanması hem Osmanlı İmparatorluğunun toprak kaybına hem de sınırlarda ulus devletlerin doğmasına sebep olmuştur .(Tekeli, s. 45)

Osmanlı İmparatorluğunun yeni doğan ulus devletlerde kalan tebaası bu bölgelerde yaşadıkları mezalimler nedeniyle Osmanlının küçülen topraklarına gelmek üzere yaşadıkları bölgeleri terk etmiştir. Bu iki taraflı bir süreçtir. Ulus devletin merkez dışındaki yan unsurları dışlayan klasik yapısı tüm uluslaşma süreçlerine ‘ötekileştirici’ bir boyut katmıştır. Balkanlar ve Osmanlı arasındaki karşılıklı göç hareketleri aşama aşama devam etmiştir. Bazı durumlarda küçülmenin ilk aşamasında içe göç edenler, ikinci aşamada tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Kademeli bir geri çekilme yaşanmıştır. Bu göçler sanayileşme öncesi bir yerin işgalin edilmesi yüzünden oluşan nüfus yer değişmesinden çok farklıdır. Sanayi öncesi imparatorluklar nüfusun büyük yer değişimlerini istememekteydiler. Çünkü bu kıt olan emeğin o bölgede iyice kıtlaşması anlamına geliyordu. Modern ulusçuluk anlayışında ise azınlık durumundakiler genelde buldukları topraklar terk edilmeye zorlanmaktadırlar. Büyük göç dalgası ilerleyen yıllardaki göç hareketini de tetiklemektedir. Örneğin Balkanlardan 1860 lı yıllarda başlayan göç hareketi modern çağda 1950-51 göçleri 1978 göçü ve en son 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye ye göçler ile sürmüştür. Balkanlardan Osmanlı devletine yapılan göçler toplumu derinden etkilemiştir. Göçmen sayılarını fazla olması yeni bir örgütlenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Muhacirin Komisyonları kurularak göçmenler daha sitemli olarak Anadolu ve Rumeli ye yerleştirilmiştir. Memur kesimi ve ilmiye sınıfındakiler çoğunlukla şehirlere diğerleri ise belirli miktarda para ve toprak verilerek kırsala yerleştirilmişlerdir. Kırsala yerleştirilenler yeni tarımsal teknolojiler ile yeni ürünleri Anadolu tarımında çığır açtığı bilinmektedir. Buda Müslüman girişimci sayısını artması sonucu doğurmuştur. İmparatorlukta toprakların küçülmesi, verimlik artışı sağlanması ile artı değerdeki azalma sınırlı kalmıştır.

Osmanlı devletinden kopan uluslar kendi topraklarıyla yetinmediler aynı zamanda yayılmacı saldırgan bir politika da izlediler. Birinci ve İkinci Balkan savaşı bu tavrın bir ürünüdür. Bu ülkeler birbirlerinin ve Osmanlı’nın toprakları üzerinde talepler oluşturdular. Bu programlar doğrultusunda da göç hareketlerini teşvik ettiler. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Ege kıyılarının adalardan gelen göçlerle Rumlaşması gibi. (Ağanoğlu, 2001, s. 42) Ancak bu yaklaşımlar karşılıklı bir refleksi tetikledi. Sonrasında Ege kıyılarındaki Rumlar I. Dünya Savaşı atmosferinde bir gecede bu bölgeleri terke zorlandı. İmparatorluğun küçülmesi sırasında ortaya çıkan nüfus hareketleri Türk

uluslaşma projesinin atağa kalkması ile nitelik değiştirmiştir. Ermeni Tehciri, Büyük Mübadele gibi zorunlu yer değiştirmeler uluslaşma politikalarının rijit, dışlatıcı atmosferinin bir sorunudur. Çalışmamızın ilk bölümünde de tartışıldığı gibi uluslaşma süreçlerinin beraberinde getirdiği azınlık problemleri, her daim bastırılması, dışlanması gereken unsurlar olarak görülmüştür.

2.2.2 1950-51 Göçünün Kategorilendirilmesi

1950-51 arasındaki göçleri değerlendirmek için öncelikle dönemin bir adım gerisine gitmek gerekmektedir. Göçler kendinden münferit bir sürecin sonucu değildir, öncelikle dinamiklerle de beslenirler. 1920'lerin başındaki çiftçi hükümeti döneminde Türkler ve diğer azınlıklar nispeten daha geniş haklara sahiptiler. Bulgar yönetimi tarihinde ilk kez azınlıklara karşı sorumlulukları olduğunu bu dönemde kabul etmiştir. Bulgar yönetiminin Türklere karşı yumuşama atmosferinin en temel sebeplerinden biri olarak Bulgar ve Türklerin I. Dünya Savaşında müttefik olarak savaşması gösterilebilir. (Geray, 1962, s. 11) Ayrıca bir diğer neden çiftçi hükümetinin tabanını büyük ölçüde çiftçilere dayanmış olmasıydı. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ise büyük çoğunluğu ziraatla uğraşmaktadır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonrasında "halkların kendi kaderini tayin hakkı", azınlık hakları gibi konular ön plana çıkmıştır. Yanı sıra 27 Kasım 1919 tarihli Neully Antlaşması'nda "azınlıkların korunması" başlıklı bir alt bölüm bulunmaktaydı. (Bölüm Üç, Alt Bölüm 4, Madde 49-57). Çiftçi Partisi'nin başında bulunan Stamboliyski'nin imzaladığı antlaşma azınlıklara yönelik geniş haklar içermekteydi ki buna çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak yer verilecektir. Ancak Türkler lehine bu pozitif atmosfer çok uzun sürmemiş, Stamboliyski'nin 1923 yılında Faşistler tarafından devrilerek, kurşuna dizilmesi ile kırılmaya uğramıştır. Bu dönemden sonra mevcut Bulgar hükümeti azınlık hakları konusunda gittikçe gerileyen bir politika izlemiştir. Azınlık okulları kapatılmış ve bakımsız bırakılmıştır, müftü ataması seçimle değil atama usulüne göre yapılmıştır, Türkiye Latin alfabesine geçtiği halde, Bulgaristan'daki Türk azınlığa özellikle

Osmanlıca eğitim verilmeye devam edilmesi, azınlık yayın organlarına yönelik artan baskı bu politikaların bir sonucudur. Faşist dönem kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. 1923-34 arası süreç ve II. Dünya Savaşı Koşullarıyla birlikte iyice radikalleşen ve 44 yılına kadar devam eden süreç. Özellikle II. Dünya Savaşı dönemi ile birlikte dünyada yükselen faşist eğilime paralel olarak, nitekim Bulgaristan Almanya'nın müttefikidir, azınlıklar ve özellikle Yahudiler, Çingeneler ve Türklere yönelik ırkçı politikalar hayata geçirilmiştir. 30'lu yılların başında başlayan azınlıkların yayın haklarına yönelik baskıcı politikalar, İkinci Dünya Savaşı sırasında en üst noktaya varmıştır. 1934 yılına ait Anti Semitik yasa ile Yahudi kökenlilere periyodik yayın yasağı getirilmiştir. 1942-44 yılları Yahudi yayıncılığının çöküş dönemidir. (İlieva, 2005, s. 145) Örneğin 1944 yılında gerçekleştirilen bir antlaşma ile Almanya'ya farklı soydan olanları göç ettirme taahhüdünde bulunmuştur.(Baev, 1994, s. 55) Sonraki aylarda Yahudiler, Ermeniler, bazı Rus Göçmenler, Çekler ve Slovaklar sınır dışı edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda İsraililerin büyük kısmı Filistin'e göç etmiştir. Yahudi Komünistler II. Dünya savaşı sırasında faşistlere karşı savaşı desteklemişlerdi. Ancak II. Dünya savaşı sonrası pek çok Yahudi ulusalcı bir düşünüş içine girdi ve İsrail'e göç bu bakış açısının bir yansımasıydı. Bulgar hükümeti de bu göç dalgasını desteklemişti. Yahudi nüfusun %65'i bu dönemde göç etti. 1944'de tam 50.000 Yahudi göç etti. 1956'da Bulgaristan'da kalan Yahudi sayısı sadece 6000'di. (Baev, 54) Bütün bu merkezci ve ırkçı politik eğilimler Türk azınlığı ile ilişkileri de etkiledi. 1944-1989 arası dönemde komünist parti iktidarı azınlıkları Marksist-Leninist ideoloji etrafında birleştirmeyi hedefliyordu. Ulusal cephenin 1944'de iktidara gelişi ile Almanya ile bağlar kopmuştu. II. Dünya Savaşı sonrası Türkler açısından ikili bir atmosfer doğmuştur. Bir taraftan o güne kadar görmezden gelinen ve mağdur edilen Türklere geçmişte kaybedilen haklar iade edilmiş ve modernizasyon çabalarının bir devamı olarak Türk azınlığın yaşam alanları önemli bir gelişme kaydetmiştir. Diğer taraftan ise "Türklere güvensizlik" bir devlet politikası olarak kendini göstermeye başlamıştır. (Gerontiev, 1992, s. 4). Rejim değişikliği Bulgaristan Türkleri açısından önemli bir dönem olmuştur. Faşist dönemde Türk azınlık okullarının çoğu kapatılmıştır, Türkçe yayın yapan hiçbir kuruluş kalmamıştır, dernek ve sosyal kurumlar tamamı ile feshedilmiştir, vakıf mallarına tamamı ile el konulmuştur. Vatan cephesi hükümetinin iktidara gelmesi azınlıklara deyim yerindeyse "derin bir nefes" aldırılmıştır. 1923-44 arasındaki faşist yönetimden

kurtulduklarını düşünen azınlıklar bu yeni hükümetle daha yakın bir ilişki içine girmiştir. Dolayısıyla 1950-51 göçü “zorunlu göç” kategorisi içerisine tam olarak girmemektedir. Patlayan göç 1923’den beri biriken göç isteminin bir göstergesidir. Ancak göç kararında merkezin inisiyatifi de devrededir. 1950-51 göçü salt “bireysel irade” ile açıklanamaz. Nitekim Georgi Dimitrov Müslüman halkın Güneyden göç ettirilerek yerine Bulgarlar’ın yerleştirilmesi projesini desteklemiş, bunun sosyalist sistemi sağlamlaştıracağını düşünmüştür. Bu proje hemen yürürlüğe konulmuş, 1950’de Komünist Parti’nin Polüt Bürosu 3 ayda 250.000 kişiyi göndermeye hükmetmiştir. Kasım 1951 göçü ile yaklaşık 155.000 kişi göç ettirilmiştir. Polüt Büro kararına rağmen 50-51 göçünün “zorunlu göç” çerçevesi içinde değerlendirilmemesinin sebebi göç talebinin ilk olarak yıllarca baskılanmış olan Türkler’den gelmesidir. Türkler’in göçü istemesinin sebebi yeni rejime duyulan güvensizlik, toprakların kooperatifleştirilmesine, okulların devletleştirilmesine duyulan tepki, Müslüman halkın ateist yönetime duyduğu tepki, müftülerin devlet tarafından atanması gibi sebeplerde aranabilir. Daha önce de belirtildiği gibi Türk ve Müslüman unsurlar Bulgar merkezi otoritesi açısından “güven duyulmayan öğeler”dir. Ayrıca Bulgaristan ve Türkiye arasında iktisadi bir çekişme söz konusu olmuştur. Türkler yılda 30.000 Türk vatandaşını almak istemiştir, ancak Bulgar yetkilileri bunu ekonomik ve sosyal etkileri bakımından zararlı sonuçlar doğuracağını ve göçün bir kerede gerçekleştirilmesinin zorunluluğuna hükmetmiştir. Ayrıca Bulgaristan’ın Sovyet bloğunun içinde olması, Türkiye’nin ise batı kapitalist bloğun içinde yer alması sebebiyle iki ülke arasında güven ortamını tamamıyla yok etmiştir. Bütün bu tahliller 1950-51 göçünün ne tam anlamıyla “zorunlu” ne de tam anlamıyla “gönüllü” göç kategorisinde değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Göç sürecinde hem merkezi otoritenin hem de halkın karşılıklı istemi söz konusudur. (Gerontiev, s. 4)

3.AZINLIK HAKLARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞI

3.1 BULGARİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN-TÜRK AZINLIĞA TOPLU BİR BAKIŞ

Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığın tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan'ı fethi ile başlar, sırası ile Tırnova, Vidin ve Dobruca krallıklarının ele geçirilmesiyle Bulgaristan 1400-1878 tarihleri arasında bir bütün olarak Türklerin elinde kaldı. 500 yıla yakın bir zaman dilimi içinde Osmanlı egemenliğinin hüküm sürdüğü bu dönemde bölgeye başta Anadolu'dan yapılan nüfus kaydırmaları olmak üzere Müslüman- Türk toplulukları yerleştirildi.(Karpas, 2004, s.65) Bu iskan politikalarıyla 19.y.y.başlarına kadar Müslüman- Türk topluluk Bulgaristan nüfusunun çoğunluğunu oluşturdu. (Danailof, 1937, s. 26)Nüfus sayımlarının tetkiklerine göre 19 y.y dan itibaren ülke nüfusu Bulgarların lehine değişmeye başladı.1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar nüfus yarı yarıya olarak dengede kalmaya devam etmişti. Savaşın ardından yapılan 1878 Berlin Anlaşması ile Tuna vilayeti üzerinde Bulgaristan Prenslığının kurulması ve yine aynı anlaşmaya göre, Edirne vilayetinin üzerinde kurulan özerk Doğu Rumeli vilayetinin 1885 yılında Bulgaristan Prenslığıne ilhak olması ile birlikte Müslüman-Türk nüfüsü ciddi düşüş yaşadı.

Tablo 3.1.1: Sayım Yıllarına Göre Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Nüfus

Sayım Yılları	Türk Nüfusu	Müslüman Nüfus
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084
1910	504.560	603.084
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298
1956	656.028	?

Kaynak: Şimşir, 2009, s.27

Bulgaristan’ın kuruluşuna yol açan Osmanlı-Rus savaşı bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu savaşın gerisinde Rusya’nın bir dünya gücü olarak ortaya çıkması ve Akdeniz’e doğru genişleme politikaları gereği Balkan ülkeleri üzerinde nüfusunu artırma amacı yatmaktaydı. İlk hedefi Bulgaristan aracılığı ile Ege Denizine inmekti. Rusya’nın bölgede Osmanlı hakimiyetini ortadan kaldırmak hedefi ile bağımsız bir devlet kurmak isteyen Bulgar milliyetçilerinin hedefleri çakışmaktaydı. Rusya’nın desteklediği 1876 ayaklanması işte bu şartlarda oluştu. İsyanın hızla yayılması bir çok sivil Türk öldürülmesi üzerine Osmanlı yönetimi isyancılara askeri müdahalede bulundu. Askeri kuvvetler isyancıların bir çoğunu öldürdü ancak sivil Türklerin öldürülmesine misillemede bulunmak amacıyla Çerkezlerin ağırlıklı olarak yer aldığı yerel milis kuvvetleri tarafından bazı Bulgar köylerinin sakinleri de öldürülmüştür. (Karpaz, s.54)

Rusya destek verdiği bu isyanı Osmanlı’nın sert bir şekilde bastırmasına karşılık Osmanlı kuvvetlerinin 15.000’den fazla kişiyi öldürdüğü ve köyleri ateşe verdiği propagandasına başlamış ve Avrupa kamuoyunu harekete geçirmiştir. 1876 yılı

sonunda İstanbul'da Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı bir konferans düzenlendi ve bu konferansta iki özerk Bulgar devletinin kurulması kabul edildi. Bu kararı Osmanlının kabul etmemesi üzerine Rusya 1877 Nisan ayında Osmanlı İmparatorluğuna savaş açtı. (Tuğlacı, 1984, s. 85-86)

Savaşta Osmanlı İmparatorluğunun yenilmesi ve Rusların İstanbul önüne kadar gelmesi sonucu Osmanlı 1878 de Rusya ile Ayastefanos anlaşması imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşma ile İstanbul, Edirne, Selanik dışında kalmak üzere Bulgaristan; Ege denizine inerek bütün Trakya'yı elde etmiş ve böylece "Büyük Bulgaristan" idealini hayata geçirmiş oluyordu. (Şimşir, 2009, s. 202) Anlaşma sonucu Balkanlardaki güç dengesinin Rusya'nın lehine tamamen değişmesi ve kendi çıkarlarının sarsılması nedeni ile Batılı devletler bu anlaşmaya karşı çıktılar. Batılı devletlerin çabaları sonucunda bu anlaşma kabul edilmeyerek, 1878 de Berlin'de konferans düzenlendi ve Berlin anlaşması düzenlendi. Bu anlaşmada Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğuna bağlı özerk bir prenslik düzenlenmekle birlikte, toprakları bölünerek Ayastefanos anlaşmasında çizilen sınırların yaklaşık üçte birine indirildi. Buna göre Bulgaristan'ın sınırları Kuzeyde Tuna Nehri, güneyde Balkan Dağları oluyordu. Makedonya bazı reformların gerçekleştirilmesi kaydı şartı ile Osmanlıya geri verilirken Trakya'nın kuzeyinde olan Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde Doğu Rumeli vilayeti kuruldu. Vilayet Osmanlı tarafından atanacak ve büyük devletlerce onaylanacak Hıristiyan bir vali tarafından yönetilecek ve yönetsel özerkliği olacaktı."Berlin anlaşmasını kabul ettirerek Ayastefanos Anlaşmasında ön görülen 'Büyük Bulgaristan' topraklarını küçültmeyi başaran ve Bulgaristan prensliğini Tuna Nehri ve Balkan Dağları arasındaki bölgeyle sınırlayan İngiltere ve Avusturya böylece Rusya'nın etkisini Balkan sıradağlarının ardındaki bölgelere taşımamasını ve Akdeniz'e ulaşmasını önleme hedeflerini hayata geçirdiler" (Dayıoğlu, 2005, s.38)

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Bulgaristan'daki Müslüman-Türk toplulukları açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Ülkenin 16.y.y. dan bu yana çoğunluğunu oluşturan Müslüman-Türkler ilk kez azınlık durumuna düşmüştür.Tuna vilayetinin orta ve güneydoğu kesimlerinde bulunan şehirli Türk nüfusu, Çerkez ve Tatarların büyük kısmı geri çekilen Osmanlı orduları ile birlikte İmparatorluk topraklarına göç etmek

zorunda kaldılar. Böylece savaştan sonra vilayetin bu kesimlerinde Müslüman-Türk nüfus %14 ila %24 arasında değişen bir orana geriledi. Vilayetin batı kesimi ise %10'nun altına düştü. Tuna Vilayetinin kuzey doğusunda bulunan Türk- Müslüman nüfus bölgedeki Şumnu kentinin Osmanlı Üçüncü Ordunun karargahı olması nedeniyle Bulgar çetelerinin ve Rus göçlerinin etkisinden korundular ve genelde yerlerinden ayrılmadılar. Bulgaristan Prensiğinde 1880'de yapılan nüfus sayıma göre Müslüman-Türk azınlığın önemli bir kesiminin Kuzey-Doğu Bulgaristan'da yaşadığını göstermektedir. Bu bölgede Şumnu, Varna ve Rusçuk şehirlerinde azınlığın genel nüfusa oranı Şumnu'da %74.08, Varna'da %58.82, Rusçuk'ta %57.70 olarak belirtilmiştir. Buna göre 1880 itibariyle bölge genelinde 2/3 çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. (Şimşir, 2009, s.201-202) Savaştan sonra Berlin Anlaşması ile kurulan Bulgar devletinin, 1885'de Doğu Rumeli vilayetini ilhak etmesinin ardından topraklarının 96.000 km karelik bir alana genişlemesi göç durumunu yeniden etkiledi. Doğal nüfus artışları ve Bulgaristan'a katılan yeni Müslüman-Türk toplulukları sayesinde savaşa bağlı göç sonucunda azalan azınlık nüfusunun yeniden artmasına neden oldu. Özellikle Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde kurulan Doğu Rumeli vilayetinin nüfusunun önemli oranda Müslüman- Türk toplumu olması nüfus oranlarını değiştirdi. 1884yılı itibariyle Doğu Rumeli vilayetinde Müslümanların genel nüfusa oranı %29.20 olarak belirtilmiştir. (Şimşir, 2009, s. 52-53)

Bulgaristan'da Müslüman-Türk azınlığın artması bakımından diğer bir etken ise 1912-1913 Balkan Savaşlarıdır. Balkan Savaşlarına kadar Osmanlı orduları yavaş ve düzenli olarak çekiliyor ve geride azınlık bırakmıyordu. Müslüman-Türk topluluklar gerileyen ordularla birlikte Osmanlı İmparatorluğu topraklarına geri getiriliyordu. Balkan savaşlarında yenilgiler hızlı ve büyük olduğundan ordular geri çekilirken bunu gerçekleştiremedi. Balkanlarda ve Bulgaristan'da önemli miktarda Türk azınlık kaldı. Balkan savaşları sonunda Bulgaristan'ın Müslüman-Türk nüfusunun çok yoğun olduğu Batı Trakya ve Rodoplar bölgesindeki Kırçali, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Mestanlı, Ortaköy, Dövlên, Smolyan ve Nedrekop ilçelerini topraklarına katmasıyla ülkedeki Müslüman- Türk azınlığın nüfusu yeniden artmıştır. 1920 genel nüfus sayımında Mestanlı: %98.7, Eğridere:% 98.3, Kırçali:%95.7, Darıdere:% 95.1 Koşukavak: 94.0, Dövlên:%92.9, Smolyan: 54.1, Nevrokop: %43.0, Ortaköy: %13.1

oranında Türk nüfusa sahiptir. Genel olarak ise bölge nüfusunun %75 den fazlasını Müslüman- Türk nüfus oluşturmaktaydı. (Gülmen, 2006, s.76) Buna karşılık, Bulgaristan'ın elinde bulunan ve önemli oranda Müslüman-Türk nüfusu olan Güney Dobruca toprakları Balkan Savaşları sonunda 1913 tarihinde Bükreş anlaşması uyarınca Romanya'ya bırakıldı. Bu durum 1940 yılına kadar sürdü. Bulgaristan'ın İkinci Dünya Savaşında Mihver devletlerin yanında savaşa girmesi karşılığında Güney Dobruca 1940 tarihli Craivo Antlaşması ile geri verildi ve bu topraklarda yaşayan Müslüman-Türk nüfus yeniden Bulgaristan yönetimine geçti. 1913 de Dobruca'da yapılan nüfus sayımına göre: Bulgaristan'dan geçen Güney Dobruca'da (Silistre ve Dobliç) 165.178 Türk ve Tatar bulunmaktaydı. Romanya'da bulunan diğer ilçelerde (Köstence ve Tulça) ise: 20.092 Türk, 21.350 Tatar nüfus bulunmaktaydı. Bu topluluk yüksek doğurganlık nedeni ile 1930'da tüm Dobruca bölgesinde nüfusun %21.2 sini oluşturmaya başlamıştı. (Gülmen, 2006, s.99) Güney Dobruca'nın 1940'da yeniden Bulgaristan topraklarına katılmasıyla 3.958 Tatar, 65.437 lik Türk topluluk Bulgaristan yönetimine geçti. Yüksek doğurganlık nedeni ile nüfusun artmasına rağmen Bulgaristan yönetimine geçen nüfustaki azalmanın sebebi 1923-1940 döneminde Romanya'dan Türkiye'ye toplam 120.116 Müslüman- Türk'ün göç etmesiydi. (Geray, s.79)

“Bulgaristan'da değişik etnik guruplar vardır bunlar arasında en önemli, etnik gurup Türkler' dir. Bulgar kaynaklarına göre 1880-1926 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 450.000 Türkün göç ettiğinin bildirilmesi yanında, gördüğümüz gibi ülkede Türk nüfusunun sürekli olarak en büyük etnik gurubu ve azınlığı oluşturmuş, aynı durum 2. Dünya Savaşından bu yana da devam etmiştir. Bunların yanında sayı bakımından daha gerilerde olmak üzere başka azınlıklarda vardır. Yahudi ve Ermeni'ler. Ancak İkinci Dünya Savaşından bunlardan önemli sayılacak bölümleri İsrail ve Sovyetlere, Sovyet Ermenistan Cumhuriyetine göç etmişlerdir. İsrail'e göç eden Yahudilerin sayısı 38.440 olarak verilmektedir. ” (Kuyucuklu, s.227)

3.2 ZORUNLU GÖÇLER VE ETKİLERİ

3.2.1 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Göçler ve Etkileri

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda iskan sorunları önemli ölçüde değişme gösteriyordu. Bunun nedenleri; Osmanlı İmparatorluğunun küçülme sürecine girmesi, Tanzimat sonrasında devlet ve birey ilişkilerinin değişmesi, Osmanlı ekonomisinin kapitalist ilişkilere açılması ve Avrupa kapitalizminin özellikle alt yapı projeleri ile Osmanlı imparatorluğuna önemli ölçüde kapital ihracına başlamasıydı. (Tekeli, s.148-150)

Osmanlı İmparatorluğunun küçülmesi sırasında İmparatorluğun çevresinde bir Balkanlaşma süreci yaşanıyor birçok küçük ulusal devlet kuruluyordu. Bu yeni ulusal devletler Türk- Müslüman kitleler üzerinde baskılar yaratıyor, kitlesel göç hareketleri başlatılıyordu. Bu baskının değişik nedenleri vardı. Bir kısmı Balkanlardaki etnik ve din ayrımları ile temellendirilmiş ulusalcılık ideolojisinden kaynaklanıyordu. Bu ulusal devletler bir imparatorluk gibi farklı etnik ve dini gruplara hoşgörü ile bakamıyorlardı. Gelişmeleri hakim gurup olan Türk- Müslüman kitlelere düşmanlıkla temellendirilmişti. Bunun ötesinde bu yeni bağımsızlığını elde eden devletlerde toprak sahipliği Türk- Müslüman kesim elindeydi. Bu kesimin gücünü kırmak için bunları göçe zorlamayı gerekli görüyorlardı. Yeni bağımsızlıklarını elde eden bu uluslar, ulusal hakimiyetlerinin pekiştirilmesinin yolunu ülke nüfuslarının homojenleştirilmesinde buluyorlardı. Böylece İmparatorluğun eski topraklarından içeriye doğru Türk- Müslüman nüfus göçü başlıyordu. (Tekeli, s.149)

Büyük kitleler halinde İmparatorluk dışından gelen göçmenler 1858 Arazi Kararnamesi esaslarına göre yerleştirilmekte ve bu sayede iskanda devletin kontrolü önemini korumaya devam etmektedir.

Bu süreçte büyük göçler;

1-1774 Osmanlı- Rus Savaşı,1829 Osmanlı-Rus Savaşı,1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu Kırım Tatarlarının göçleri olmuştur. Bu savaşlar nedeniyle 1783-1922 yılları arasında Osmanlıya göç eden tatarların sayısı 1.800.000 olarak tahmin edilmektedir. (Tekeli, s. 150)

2-1860 Kafkasya'dan Çerkez ve Abazaların kitlesel göçü başladı.1865 yılına kadar İmparatorluğa 520.000 kişi göç etti. 1879 yılına kadar 1.5 milyon kişi gelmiş, 1914 yılına kadar bu göçler devam etmiştir. Sonradan Kazan ve Ural Müslümanlarının da bu göçe katıldığı ve 500.000 kişinin daha geldiği hesaplanmaktadır.

3-1877-1878 Osmanlı –Rus Savaşı sonucu Bulgaristan'ın ve Romanya'nın İmparatorluk topraklarına kurulmasıyla başlayan Büyük Balkan Göçü,

Başlangıçta gelen göçmenler temelde kırsal alana, sadece devlet memurları ilmiye sınıfı mensupları kentlere yerleştirilmiştir. 1878 yılından itibaren kentlerin etrafında göçmen mahallelerinin kurulmasına izin verilmiştir. Devlet, Arazi kararnamesine göre toprak vermekte, çift hayvanları, tohumluk ve tarım aletleri için para yardımı yapmaktadır. Gelen göçmenlerin büyük sayılara ulaşması üzerine devletin yardımı ve verdiği toprak miktarı küçülmüştür. Toprak sağlanmasında karşılaşılan sorunlar bir ölçüde, arazi kararnamesinin üç yıl üst üste dikilmeyen toprakların dağıtımına izin veren hükmünden yararlanılarak aşılmaya çalışılmıştır.

Bu büyük göç hareketlerinin önemli toplumsal sonuçları olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun Müslüman nüfus oranı önemli ölçüde artmıştır. Buna dayanarak 2. Abdülhamit'in İslamcı politikalar üretmesine neden olduğunu söyleyen yazarlar bulunmaktadır. Gelenlerin çoğu kırsal kesime yerleştirildiği için Anadolu'nun kır- kent dengesini değiştirmiştir. Rumeli'den gelen bu göçmenlerin tarımsal teknoloji bakımından daha gelişmiş olduğu ve yeni ürünler ve teknoloji getirdiği bilinmektedir. Patates ekimi ve Anadolu'da arabanın kullanılmaya başlaması bu göçlerden sonradır. Kırım göçmenleri ellerindeki mallarını iyi fiyata elden çıkarabildikleri için ülkeye gelirken kapital soktular, Balkan göçmenleri ülkelerindeki kötü koşullar nedeni ile bunu başaramadıkları için kapital getiremediler ancak tarım yaptılar ve demiryollarında

işçi olarak çalıştılar. Bu nedenlerle 19.yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun ekonomisinin canlanmasında önemli etkileri olduğu söylenebilir” (Tekeli, s. 153)

3.2.2 1912-1922 Savaşları Sırasında Büyük Göçler ve Etkileri

Balkan Savaşı ile başlayan ve 1. Dünya Savaşı ile süren ve ulusal kurtuluş savaşı ile sonuçlanan bu devre büyük bir kaos dönemidir. Bu dönemde Anadolu'nun nüfusu büyük (%30) oranda düşmüştür. Dünya iki kampa ayrılarak bir paylaşım savaşı sürdürürken ayrıca Anadolu'da bir çok gurup birbirine karşı ulusal egemenliğini sağlamak için bir ölüm kalım savaşı vermiştir. (Özçelebi, 155) “Bu yıllar artık Osmanlı İmparatorluğunun ulus üstü bakış açısını değiştirdiği ulusalcılığın güçlendiği yıllardır. Türk ulusçuluğu ancak Balkan Savaşı sonrasında devleti etkileyen bir politika haline gelmiştir. Savaş koşulları “Balkanlaşma” sürecinin tüm imparatorluğa yayılmasına neden olmuştur. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun parçalanarak yerini ulusal devletlerin alması süreci büyük ölçüde tamamlanmış ve savaş sonrası barış anlaşmalarında her ulusun nüfus bakımından homojenleşmesini sağlayacak, insanların iradesi dışında zorunlu nüfus değişimlerine yer verilmiştir. Bunlarla zorunlu yer değişimleri dünyada ilk kez uluslar arası anlaşmalarda yer almış bulunmaktadır.” (Özçelebi, 157)

3.2.3 Uluslararası Anlaşmalar ve Azınlıkların Korunması

3.2.3.1 1878-Berlin Anlaşması

Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığın temel hak ve özgürlüklerinin uluslar arası güvenceye kavuşturulması ilk kez Bulgaristan Prensiğini kuran Berlin Anlaşması

ile söz konusu oldu. Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya- Macaristan ve Rusya arasında imzalanan Berlin Anlaşmasıyla Bulgaristan'da ki Müslüman-Türk azınlık söz konusu ülkelerin ortak koruması altına girdi. Bu anlaşma daha sonraları Balkanlardaki siyasi bunalımların ve Birinci Dünya savaşının çıkış nedenlerinden biri olarak gösterilen bu anlaşmanın 43. Maddesinde azınlıkların korunması ile ilgili hükümlerin yeni devletlerin uluslar arası camiada tanınmalarının koşulu olarak kabul edildiklerinin belirtilmesiyle azınlıkların korunması konusu uluslar arası hukuk prensibi olarak tanındı. (Kutluğ, 119)

Bulgaristan'daki azınlıkların bu arada Müslüman-Türk azınlığın hak ve özgürlükleri ile ilgili düzenlemeyi getiren 5. Maddeye göre; Bulgaristan'da din ve mezhep farkı hiç kimsenin siyasal ve kişisel haklarından yararlanmada, devlet memuru olmada, meslek seçiminde, sanatı icra etmede engel oluşturmayacağı belirtilmişti. Aynı maddenin 2. Fıkrasında ise; vatandaş ve yabancıların din ve mezhep ile dini ayin ve ibadet özgürlüklerinin güvence altına alınacağı, aynı dinden ve mezhepten olan çeşitli cemaatlerin gerek hiyerarşik örgütlenmelerine gerekse ruhani liderleri ile olan ilişkilerine engel olunmayacağı da belirtilmişti. Bulgaristan anayasasında ve iç hukukta düzenlemeler bu esaslara aykırı olamayacaktı. Bulgaristan Prensiğinin kuruluşunu düzenleyen Berlin Anlaşması, Bulgaristan'ın bağımsızlığını onaylayan 1909 İstanbul Protokolü ile geçerliliğini kaybetti. (Karpat, 2004, s. 295)

3.2.3.2 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi

1878- 1908 yılları arasında otuz yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğuna bağlı ve ona vergi veren bir Prenslik olarak kalan Bulgaristan, bir yandan Avusturya'nın Bosna-Hersek' i ilhak etmesiyle bölgede çıkan karışıklıktan ve bu durum karşısında Osmanlının çaresiz kalmasından, bir yandan da Meşrutiyet ilanının yarattığı iç karmaşadan yararlanarak 1908 de bağımsızlığını ilan etti . Osmanlı İmparatorluğu 1909 da imzalanan protokolle Bulgaristan'ın bağımsızlığını onayladı. Protokole bağlı yapılan ek bir sözleşme ile Müslüman-Türk azınlığın hakları düzenlendi. Böylelikle Osmanlı

İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında Türk- Müslüman azınlıkla ilgili ilk iki taraflı anlaşma imzalanmış oldu. Buna göre; azınlığa din ve mezhep ile ibadet ve ayin özgürlüklerinin sağlanacağı, azınlığın Bulgar çoğunluğun aynı kişisel ve siyasi haklardan yararlanmaya devam edeceği belirtildi. Bu sözleşme esas olarak Osmanlıdan kalan vakıfların durumu ile müftülük kurumunun görev ve yetkileri, seçilme usulleri düzenleniyordu. Bu sözleşme Balkan Savaşları ile birlikte geçerliliğini yitirdi.

3.2.3.3 1913 İstanbul Barış Antlaşması ve Ek Sözleşme

1912 de Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan aralarında bir ittifak antlaşması yaptılar, daha sonra bu ittifaka Karadağ'da katıldı. Balkan devletleri bu ittifakla Osmanlı İmparatorluğuna karşı başlattıkları savaşta büyük başarı kazandılar. Ancak kendi aralarında paylaşımdan çıkan anlaşmazlık ve savaşları fırsat bilen Osmanlı Edirne başta olmak üzere kaybettiği bazı yerleri geri almayı başardı. 2. Balkan Savaşının sona ermesi ile Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'la azınlık haklarını ayrıntılı olarak düzenleyen anlaşmalar yaptı. Bulgaristan'la yapılan Barış Antlaşmasına ek sözleşmesinde Müftülük kurumunu düzenleyen hükümler yer aldı ve Müslüman- Türk nüfusun vatandaşlık hakları düzenlendi. Buna göre; Bulgaristan vatandaşı olan Müslüman-Türkler, Bulgar çoğunlukla aynı kişisel ve siyasi haklardan yararlanıp din, vicdan ve ibadet-ayin özgürlüğüne sahip olacaklardır. Müslümanların gelenek ve göreneklerine saygı gösterileceği belirtildi. Burada önemli olan husus, düzenlenen hak ve özgürlüklerin yalnızca Bulgaristan'a yeni katılan topraklar için değil tüm Bulgaristan için geçerli olduğunun kabul edilmesi idi. 3. Fıkra da Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte var olan ve sonra oluşacak İslam cemaatleri ve onların hiyerarşik örgütlenmeleri ve mallarının tanınacağı ve uyulacağı belirtildi. Bu cemaatlerin kendi ruhani liderlerine tabii olacakları ve ilişkilerinde hiçbir zorluk çıkarılmayacağı hükme bağlandı. Bulgaristan'daki Müslüman dini liderlerin teşkilatlanmaları ile görev ve yetkilerinin düzenlenmesi konularında ayrıntılı hükümler getiren Müftülere Muteallik

Mukavelename ile dini liderler için adeta özerk bir statü getirmekteydi. (Gündüz, 1984, s. 86)

10. ve 11. maddelerde mülkiyet hakları düzenlendi. Buna göre; Bulgaristan devleti kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu memurlarınca verilen evraklar geçerli olacaktı. Aynı şekilde taşınmaz mallar Osmanlı kanunlarınca verildiği gibi sınırlama yapılmadan kabul edilecekti. Bulgaristan topraklarında vakıfların idaresine Osmanlı kanunları ile düzenlediği şekilde uyulacağı hükme bağlandı. Antlaşmanın mülkiyete ilişkin hükümlerinin uygulanmasında anlaşmazlığa düşülmesi halinde Lahey’de hakem önüne gidileceği kabul edildi. Böylece azınlığın mülkiyet hakkı ilk kez bu antlaşma ile uluslar arası bir organın güvencesi altına alındı. (Dayıoğlu, s. 95)

Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 1925 tarihli Dostluk Antlaşmasında İstanbul Barış Antlaşmasının iki devlet tarafından yürürlükten kaldırıldığının belirtilmesi ile bu antlaşma sona erdi.

3.2.4 Milletler Cemiyeti Döneminde Bulgaristan’la Yapılan Anlaşmalar

Birinci Dünya Savaşının yaşanması insanlık için büyük bir felaket getirdiğinin görülmesi sonucunda bir yandan uluslar arası bir örgütün kurularak anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesine çalışılırken, bir yandan da savaşın çıkış nedenlerinden biri olarak görülen azınlıklar sorununa bir çözüm bulma çabası içine girildi. Bu çerçevede gelişmeler sonucu azınlıkların ön plana çıkmasında, 1. etken Avusturya - Macaristan ve Rusya İmparatorluklarının yıkılması, 2. etken barışçı ve sosyalistlerin azınlıkların statüsünü belirleme çabaları, 3. etken olarak ise, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin yenilen devletlerin topraklarının paylaşılması, Doğu Avrupa ve Balkanlarda yeni devletlerin kurulması ya da eski devletlerin toprak kazanımlarıyla genişlemeleri sırasında ortaya çıkacak olan azınlık sorunlarının bilincinde olmalarıydı. (Arsava, 1993, s.9) Tüm bu gelişmeler sonucu Paris Barış Konferansında uluslar arası işbirliğini geliştirerek barış ve güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulması öngörülen Milletler

Cemiyeti'nin (MC) kuruluş belgesinin hazırlanması sırasında azınlık haklarının korunması konusu da ele alındı. ABD Başkanı Wilson tarafından özellikle gündeme getirildi. Wilson'un çabaları azınlıkların korunmasına dair bir düzenleme MC Misakında yer almadı. Savaşı kazanan devletlerin azınlıkların güçleneceği endişesi nedeni ile bu konuya uzak durması bu sonucu doğurdu. Her ne kadar MC' nin kuruluşu sırasında devletlerin eşitliğine dayalı bir düzenin kurulacağı sözü verilmişse de 19.yy.da hakim olan "Avrupa uyumu" nun henüz etkisini yitirmediği görülmekteydi. (Dayıoğlu, s.100) Birinci Dünya Savaşı sonrasında azınlıklara yönelik düzenlemelerin temelinde evrensel kurallar oluşturma kaygısı değil, savaş sonrasında siyasi düzenlemelerini tamamlama amacının yatmasından ötürü MC gereken başarıyı sağlayamadı. Sonuçta, insancıl nedenlerle değil siyasi nedenlerle oluşturulan MC evrensel olmadı ve azınlıkların korunmasında 19.yy. sistemi gibi sınıfta kaldı. (Oran, 2004, s.69) MC sistemi içerisinde Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığının hakları iki antlaşma ile güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Bunlar:

3.2.4.1 Neuilly Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Bulgaristan, diğer yenik devletler, Avusturya, Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu gibi BMOD ile barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Neuilly Antlaşmasınının 49-58 maddelerinde düzenlenen "Azınlıkların Korunması" başlıklı bölümde Bulgaristan' da ki azınlıklarla ilgili hükümler düzenlenmiştir. Müslüman-Türk azınlıklar açısından 1925 tarihli, Dostluk Antlaşması ile geçerli kılınmış olmasından dolayı bugünde yürürlükte dir. Azınlıklar açısından büyük önem arz eden antlaşmanın Azınlıkların Korunması başlıklı bölümündeki düzenlemeler şunlardır:

49.Madde: Bulgaristan'ın bu bölümde düzenlenen hükümleri temel yasalar olarak tanıyacağı, hiçbir yasa, düzenleme ve resmi işlemin bu hükümlerle çatışamayacağı, ters düşemeyeceği, bu hükümlerden üstün tutulamayacağı hükmünü

getirmektedir. Azınlık koruma hükümlerinin anayasal değerde olduğu kabul edilmiş ve azınlık haklarının korunmasında MC garantisinin iç hukuk boyutunu oluşturmuştur.

50.Madde: Bu maddede Bulgaristan doğum, milliyet, dil, ırk veya din ayırımı gözetmeksizin ülkesinde yaşayan herkesin yaşamını ve özgürlüklerini tam ve eksiksiz olarak güvence altına almayı taahhüt etmektedir.

Vatandaşlıkla ilgili düzenlemeler getiren 51 ve 52. Maddelerin ardından

53. Madde; Tüm Bulgar vatandaşlarının ırk, dil ve din farkı gözetmeksizin yasa önünde eşit olacakları ve aynı kişisel, siyasal haklardan yaralanacakları kabul edilmiştir. Kamu görev ve işlerine alınmada, meslek ve iş edinmede, çalışmada Bulgarlarla eşit olacağı ifade edilmiştir. Vatandaşların, dillerini özel ve tüzel ilişkilerinde, ticaretle, dini yaşamlarında, basında ve her türlü yayında, halka açık toplantılarda serbestçe kullanabilecekleri ve hiçbir kısıtlama uygulanmayacağı belirtilmiştir. Aynı maddenin 3.fıkrasında anadili Bulgarca olmayan vatandaşların mahkemeler önünde sözlü veya yazılı olarak kendi dillerini kullanmaları için gerekli olanakları devletin sağlayacağı taahhüdüne yer verilmektedir.

54.madde: Irksal, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup Bulgar vatandaşları hukuken ve fiilen diğer Bulgar vatandaşlarla aynı muamele ve güvencelerden yararlanacaktır. Özellikle hayır kurumları, okullar, dini ve sosyal kuruluşlar açma ve bunları yönetmek ve denetlemek, buralarda serbestçe ana dillerini kullanmak, dinlerini icra etmek bakımından eşit haklara sahip olacaklardır.

55.Madde: Bulgaristan genel eğitim sistemi içinde Bulgarcadan başka dil kullanan vatandaşlarına yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde bunların çocuklarına kendi anadillerinde eğitim verilmesi için gerekli olanakları sağlamayı kabul etmiştir.

Aynı maddenin 2. fıkrasında bu konunun uygulanmasında, devlet ve belediye bütçeleri ve kamu fonlarında adil bir pay ayrılacağı kabul edilmiştir.

57. Madde: Bulgaristan bu bölümde yer alan maddelerin irksal, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişileri etkilediği ölçüde uluslar arası nitelikte yükümlülükler oluşturduklarını ve MC' nin garantisi altına konulacaklarını kabul ettiğini

belirtmektedir. 3. Fıkırada ihtilaf halinde uygulamanın nasıl olacağı düzenlenmiştir. Bu hükümler uluslar arası MC ve USAD' ın güvencesi altına konulmuştur.

1925 tarihli Dostluk Antlaşması ve ek protokolü ile Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlık bakımından geçerli olduğu kabul edildiği için Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması ile kabul ettiği azınlık hakları ile bu konuda benimsenen uluslar arası güvenceler halen geçerliliklerini sürdürmektedir. (Dayıoğlu, s.105-109)

3.2.4.2-1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Anlaşması

1923'de kurulan Türkiye Cumhuriyeti uluslar arası ilişkilerini devletler hukukuna eşitlik ve karşılıklılık ilkelerine uygun biçimde yeniden kurmak ve geliştirmek amacıyla bir dizi dostluk antlaşması imzalamıştır. İki savaş arası dönem olan 1923 yılından 1937 yılına kadar dönemde 26 dostluk antlaşması imzalayarak Türkiye, o dönemde bağımsız bir çok devletle resmi ilişkiler kurmayı başarmıştır. (Soysal, 1989, s.245-252) 1926'da yürürlüğe giren bu Dostluk Antlaşmasının yanı sıra bir Ek Protokol, bir Tutanak ve Bulgar Temsilcisinin Mektubu bulunmaktadır. Bunlara göre; Antlaşmanın 5.maddesinde Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlıkla doğrudan ilgili olan Ek Protokolün anlaşmanın bütünleyici parçası olduğu kabul edilmiştir. Protokolün A maddesi 1.paragrafında "iki hükümet azınlıkların korunmasına ilişkin olarak Neuilly Antlaşmasında yazılı olan hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıkların ve Lozan Antlaşmasına göre Türkiye'de oturan Bulgar azınlıkları yararlandırmayı karşılıklı olarak yükümlenirler" hükmü getirilmiştir.

Protokolde Türk azınlık sözcüğü kullanılmadan sadece Müslüman azınlık denilmesi nedeni ile bu eksiklikten yararlanarak Bulgaristan sonraki dönemlerde ülkesindeki Türk varlığını yâdsıma yoluna gitmiştir. Protokolde yalnızca Müslüman azınlıktan söz edildiğinden dolayı bunların Türklükle bir ilgisinin olmadığını bu nedenle Türkiye'nin konuyla ilgilenmesini kabul etmediklerini savunmuşlardır. Oysa ki Müslüman azınlıktan söz edilmesi azınlık haklarından yararlanacak kitlenin, Türklerde

dahil olmak üzere, tüm Müslümanlar bakımından genelleşmesini sağlamıştır. Üstelik Antlaşmayla aynı gün yürürlüğe giren “Oturma Sözleşmesi” 2.maddesinde “Bağıtlı taraflar, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler” hükmü düzenlenerek Bulgaristan’daki Türk varlığı kabul edilmiştir. Ancak protokolde azınlık koruma hükümlerinden yalnızca Müslümanların yararlanacağını belirtilmesi Türk kökenli Gagavuzların bu hükümlerden yararlanmasını engellemiştir. (Eroğlu, 1987, s. 1343) Protokol’ün diğer maddeleri olan B, C, D de yapılan düzenlemelerle Türkiye ve Bulgaristan arasında gerçekleşen karşılıklı göçler sonucunda ortaya çıkan uyruklu, mülkiyet ve ikamet konularıyla ilgili sorunların çözümüne gidilmiştir. Bu antlaşmanın hükümlerinde belirtilen Neuilly Antlaşmasına göre güvencesine sığınan uluslar arası örgütlerden MC’ nin yerine aynı hukuki işlevlere sahip olan BM’nin kurularak MC Konseyinin işlevlerinin BM Genel Kuruluna devredildiği görülmektedir. Yine aynı anlaşma ile azınlıkların korunmasıyla ilgili imzacı devletler arasında bir anlaşmazlık çıkması halinde bu uyuşmazlığın USAD’a götürüleceği taraflarca kabul edildiğinden Türkiye’nin konuyla ilgili olarak USAD’ın yerini alan UAD’a başvuru yapma hakkı bulunmaktadır.

3.2.5-Birleşmiş Milletler Örgütü ve Azınlık Hakları

Birinci Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti (MC) döneminde azınlık hakları içeren antlaşmaların yalnızca savaştan yenik çıkan, topraklarını genişleten veya yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkeler arasında olması büyük devletlerin bunlardan muaf olması nedeniyle evrensel düzeyde bir azınlıklar rejimi ve geleneksel bir hukuk oluşamadı. İkinci Dünya Savaşı sonunda ise, BM örgütü azınlıkların korunmasına farklı bir bakış açısı ve yaklaşımla insan haklarının korunması çerçevesinde yaklaşmayı tercih etti. Bu çerçevede azınlıkların en iyi şekilde insan haklarına saygının geliştirilmesi ile korunabileceği savunuldu. Bu bakış açısı ile azınlık sorunu ayrımcılığın önlenmesini hedef alan genel insan hakları rejimi içinde evrensel bir boyuta taşınmış oluyordu.

Böylece BM Antlaşmasının hazırlanmasında bu eğilimin etkisi ile azınlıklara yalnızca ayırım yapılmasını önleyici nitelikte negatif haklar verilirken azınlıkların özelliklerini koruyup sürdürmelerini sağlayacak pozitif haklar tanınmadı. (Alpkaya, 1996, s. 148-149)

Savaş sonrasında yapılan antlaşmalarda bu bakış açısına göre düzenlemeler yapıp uygulandı. Bu çerçevede 1947 tarihinde Paris Barış Antlaşmasında da azınlıklar açısından özel düzenlemelere gidilmesi fikri benimsenmedi. Bu antlaşmada imzacı devletler yalnızca kendi yetki alanları içinde yaşayan herkesin ırk, cinsiyet, dil ve din ayırımı gözetmeksizin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmalarını güvence altına almaya yönelik gerekli önlemleri hayata geçirmeyi taahhüt ettiler. Paris Konferansının önemli bir vurgusu da azınlık sorununun uluslar arası bir sorun olarak değil de iki devlet arasında bir sorun olarak ele alınmasıydı. Bu durum, sorunların ikili görüşmelerde ele alınmasını ret eden, bu sorunun uluslar arası olduğunu savunan MC sisteminden köklü bir kopuşu kanıtlamaktaydı.

Bu görüş, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de benimsendi. Bildirgenin 2, 7, 16 ve 23. maddelerinde eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkeleri düzenlenirken ayrıca azınlık haklarından bahsedilmedi. İkinci Dünya Savaşından sonra iki güçlü devletten biri olan ABD (eritme potası) felsefesine dayandığından dolayı pozitif azınlık desteklemiyordu. Diğer güçlü devlet SSCB ise, kendi etki alanına gireceği kuşkusuz olan Doğu Avrupa ve Balkanlardaki azınlıklarla ilgili bir uluslar arası denetim mekanizmasının kurulmasını kendi hükümlerlik haklarının kısıtlanması olarak gördüğünden dolayı azınlıkların korunması ile ilgili düzenlemelere pek sıcak bakmıyordu. Bu dönem azınlık hakları açısından bir geriye dönüşü doğurmuştur. Geçen zaman içinde "insan hakları" konusunun uluslar arası metinlerde yer alan haklardan öteye gidememesinin etkisiyle ayrımcılığın önlenmesinin yanı sıra azınlıkların konusu da gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin ardından 1947 yılında İnsan hakları Komisyonun yaptığı ilk oturumda azınlık hakları için ayrı bir komisyon yerine "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu" oluşturulmuştur. (Oran, s.86) Bu gelişmenin ardından birçok ikili antlaşma ile azınlık guruplarının hakları düzenlenmiştir.

Bu çerçevede, BM Genel Sekreterinin 1952-53 yıllarında aldığı peşpeşe kararlarda azınlıkların korunması ve ayrımcılığın önlenmesine özel bir dikkat gösterdiği görülmüştür. Genel Kurul 13. Maddenin verdiği yetkiyle gündeme gelen olaylarda azınlık sorunuyla ilgilenmiştir.

Getirdiği uluslararası uygulama, önlemleri ve oluşturduğu koruma mekanizması çerçevesinde azınlık haklarının korunması açısından halen en ileri sözleşme kabul edilen 1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ek Protokolüdür. Sözleşmenin uygulamalarının denetimi özel olarak kurulmuş olan “İnsan Hakları Komitesi” tarafından gerçekleştirilmektedir. Sözleşmeyi imzalayan devletlerin, sözleşmeden doğan yükümlülükleri yerine getirmediği gerekçesiyle Komiteye şikayeti kabul edilerek devletlerarası başvuru yolu açılmıştır. Aynı Sözleşmeye bağlı Ek Seçmeli Protokolü kabul eden ve onaylayan devletlerin vatandaşlarının bireysel başvuru hakkı da kabul edilmiştir. Ancak bunun için iç hukuk yollarının tükenmiş olması gerekmektedir.

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslar arası Sözleşmesinin 27. Maddesi ile “Etnik, dinsel, dilsel azınlıkların bulunduğu ülkelerde, bu azınlıklara mensup kişiler, gruplarının diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini açıkça ilan etmek ve uygulamak yada kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun bırakılamaz” denilerek sözleşmeye taraf olan bütün devletlerdeki azınlığa mensup kişilerin hakları tanınıp güvence altına alınmıştır. Buna göre, sözleşmeciler devletler, her koşulda, “gruplarının diğer üyeleri ile birlikte azınlıklara mensup kişilerin topluluk olarak” kendi dillerini, kendi dinlerini açıklama ve uygulama ile kendi kültürlerinden yararlanma haklarını tanıma yükümlülüğü altına sokulmuşlardır. (Sencer, 1991, s. 61-76) Bu maddenin önemli bir yeniliği de korunmadan sadece vatandaşların değil vatandaş olmayanlarında yararlanacağı ilkesidir.

Konumuz açısından; Bulgaristan Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesini 1968’ de imzalamış, 1970 de onaylamıştır. 1992’de ise kişisel başvuru haklarını düzenleyen Ek Seçimlik Protokole taraf olmuştur. (Alpkaya, s. 407-436)

3.2.5.1 BM Örgütü Döneminde Bulgaristan İle Yapılan Antlaşmalar

3.2.5.1.1 Paris Barış Antlaşması

Bulgaristan'ın Mihver devletlerin yanında İkinci Dünya Savaşından yenik çıkması sonucu Müttefik ve Ortak Kuvvetlerle 1947 yılında imzalamak zorunda kaldığı bir antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan, diğer azınlıkların yanısıra, Müslüman-Türk haklarının korunması bakımından uluslararası yükümlülük altına girmiştir.” Bulgaristan ırk, cinsiyet, dil, ya da din farkı gözetmeksizin yetkisi altındaki herkesin söz, basın ve yayın, ibadet, düşünce ve toplantı özgürlükleri dahil tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını sağlayacak bütün gerekli önlemleri alacaktır.” hükmü ile Bulgaristan savaş sonrası diğer antlaşmalarda olduğu gibi eşitliğin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi yükümlülüğü altına girmiştir. Görüldüğü gibi BM Örgütüne hakim olan anlayış Paris- Barış Antlaşmasında da geçerliliğini sürdürmüştür. Bu antlaşma süresiz olduğu, taraflarca ve başka bir antlaşma ile yürürlükten kaldırılmadığı için halen geçerliliğini sürdürmektedir.

3.2.6 Diğer Örgütlenmeler

3.2.6.1. Avrupa Konseyi

İkinci Dünya savaşı sonrası BM Örgütünün kurulmasının ardından bölgesel örgütlenmelere ağırlık verilerek daha etkin koruma mekanizmaları oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Avrupa'nın yeni bir savaşa girmesini önlemek, demokratik yapılı yeni bir Avrupa yaratmak ve insan hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için AK kurulmuştur. Avrupa Konseyine ili şkin Statü 1949'da imzalanarak Avrupa'nın

ilk siyasal kuruluğu oluşturulmuştur.“AK Statüsünde Ak’nin temel amacının insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleştirilmesi olduğu belirtildikten sonra, bu amacı hayata geçirebilmek için hukuki bağlayıcılığı olan bir belgenin hazırlanması çabası içine girilmiştir.” (Dayıoğlu, s. 140) Bu çaba sonucunda 1950’de imzalanan 1953’de yürürlüğe giren “ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (AIHS) hazırlanmıştır. “AIHS’ nin önemi özellikle insan haklarının korunması için ortak güvence sistemine dayanan uluslar arası düzeyde yargısal nitelikli bir mekanizma kurmasından ve bireye sağlanan güvenceyi bir yaptırıma bağlamasından gelmektedir. Dolayısıyla, Sözleşme ile hem insan haklarının korunması açısından ulusal düzeyden uluslar arası düzeye geçmiş, hem de kişi hak ve özgürlüklerinin korunması açısından uluslar arası hukukta hak sahibi olmuş, uluslar arası hukukun süjesi durumuna gelmiştir” .(Gölcüklü-Gözübüyük, 1996, s. 122) Ancak, AIHS’ de yer alan haklar yalnızca kişisel ve siyasal haklardan oluşmuş, azınlık haklarına herhangi bir yer verilmemiştir. Azınlıklara mensup kişiler, ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanması temelinde 14.maddede düzenlenen kişisel ve siyasal hak ve özgürlüklerle ilgili hükümlerinden yararlanabilmektedirler. AIHS’ de ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanması temelinde bir düzenleme getiren 14.md. dışında azınlık haklarıyla ilgili bir düzenlemenin olmaması sonucu AK bünyesinde bu eksikliğin giderilmesi için çalışmalar başlamıştır. 1989’dan sonra Doğu blokunun dağılması ile ortaya çıkan etnik çatışma ve azınlık sorunlarının dünyanın gündemine oturması ile bu çalışmalar yoğunlaşmış ve 1992’de “Bölgesel Diller Avrupa Şartı” ve 1995’ de “ Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nin kabulü ile sonuç vermiştir

3.2.6.2 Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları

Avrupa kıtasının önemli bir örgütü olan AB ekonomik amaçlarla oluşmuş olmasına rağmen Avrupa Topluluğu Mahkemelerinin verdiği kararların sonucu 1987’de yürürlüğe giren “Tek Senet”le hız kazanan siyasi bütünleşmenin bir uzantısı olarak hak ve özgürlükler alanında önemli gelişmeler sağlamıştır.

3.2.6.3 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

İkinci Dünya Savaşının ardından uluslar arası insan hakları hukukunda azınlıkların korunmasına ilişkin yaklaşımdan uzaklaşmayı zorunlu kılan en önemli etken 1989 Sosyalist Blok'un çökmesi ile ortaya çıkan sonuçlar olmuştur. Dağılmanın çıkardığı etnik gerilim ve çatışmalar, kıyım ve savaşlar uluslar arası belgelerde azınlık haklarına ilişkin yeni standartların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bu çalışmalar içinde öncü olarak Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı (AGİK) ve AGİT'in öncülük yaptığı görülmektedir. Kısaca bu tarz uluslar arası örgütler geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerini önlemek için önemlidir.

3.3 BULGARİSTAN'DA MÜSLÜMAN TÜRK AZINLIKLA İLGİLİ UYGULAMALAR

Bulgaristan Yönetimlerinin ülkede Müslüman-Türk azınlıkla ilgili politikaları genelde süreklilik göstermekle birlikte dönemleri ayrı ayrı inceleyeceğiz.

3.3.1. Prenslük Dönemi (1878-1908)

1878 Berlin Antlaşması ile Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğuna vergi veren özerk bir prenslik şeklinde düzenlendi. Ülkedeki Müslüman-Türk topluluk ilk kez azınlık durumuna düştü, bu antlaşma ile siyasi ve askeri açıdan Osmanlı İmparatorluğuna bağlı yönetsel özerkliği olan Doğu Rumeli vilayeti kuruldu. Daha önce ve açıklanan hususların dışında bu antlaşmada Bulgaristan'ın hükümetinin Hıristiyan olacağı, prensin serbest seçimlerle halk tarafından seçileceği, büyük devletlerin oluru ile Bab-ı Ali tarafından onaylanacağı belirtilmiştir. Bulgaristan prensinin seçiminden önce

Tırnova kentinde kurucu meclis toplanarak Bulgar anayasasını düzenleyecekti. Bu hükümler çerçevesinde Tırnova kentinde toplanan kurucu meclis 1879 tarihinde ilk Bulgar anayasasını kabul etti. Anayasanın öngördüğü gibi ilk Bulgar Parlamentosu kuruldu ve Bulgar Prenslığıne Rusya çaricesinin yeğeni olan Aleksandr Joseph von Battenberg'i seçti. Prens seçilmesinin ardından hemen anayasayı rafa kaldırarak ülkeyi Rus generallerle yönetmeye başladı. Ancak kısa sürede yönetim konusunda Rusya ile ilişkilerin bozulması üzerine Prens Aleksandr tekrar anayasayı yürürlüğe koydu ve Rus generalleri geri gönderildiler. Bu gelişmeler sonucunda komitecilerin hükümet darbesi yaparak Doğu Rumeli vilayeti Bulgaristan'la birleştirmelerinin ardından prens Aleksandr Bulgaristan'ın yanı sıra vilayetin valiliğine de getirildi. Ancak Rusya'nın yönetime müdahale için baskılarını artırması üzerine prens 1886 de tahtı terk etmek zorunda kaldı. Yerine Ferdinand von Coburg seçildi. Rusya'nın yine Bulgaristan'ın iç işlerine doğrudan müdahalelerde bulunmaya devam etmesi ilişkilerin kopmasına neden oldu. Ardı ardına gelen hükümet istifaları, yönetimdeki istikrarsızlık, ekonomik krizler, köylü ayaklanmaları sonucu iç sorunlar çok büyüdü. Ekonomik sorunların temelinde "Büyük Bulgaristan" haritasını hayata geçirebilmek için güçlü bir ordunun varlığına ihtiyaç duyulması ve bu stratejinin ülkenin kaynaklarının büyük ölçüde askeri harcamalara ayrılmasına neden olurken diğer yandan da güçlenen ordu kurumunun siyasete daha çok karışması istikrarsızlığın önünü açıyordu. Ekonomik kaynakların askeri harcamalara ayrılıp ülkenin diğer ihtiyaçlarına sunulmaması halkın büyük bir yoksulluk içinde yaşamasına ve isyanlara neden oluyordu. Halk desteğinden yoksun kalan hükümetler ise kısa sürede istifa etmek zorunda kalıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun 1908 de Doğu Rumeli Vilayetinin Bulgaristan'a katılmasını resmen kabul etmesinden sonra Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve krallık oldu. (Tuğlacı, s. 96)

Bu tarihi süreç içinde azınlık durumuna düşmüş olan Müslüman –Türk topluluk açısından zor günler başlamıştı. Osmanlı-Rus savaşını izleyen ilk on yılda her açıdan olumsuz koşullarla karşı karşıya kaldılar. Gerek zor koşullar gerekse çetelerin saldırıları sonucu birçok azınlık mensubu yaşamını yitirirken, çok büyük kısmı da Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kaldı. Savaşın etkilerinin azaldığı ikinci on yıllık dönemde kırsal kesimlerin desteğine ihtiyaç duyan hükümetlerin iş başına

geçmesi, halen kendine bağlı bir statüde olan Bulgar Prenslüğünde Osmanlı İmparatorluğu'nun azınlıklarını koruma politikaları azınlığın yaşam şartlarını biraz düzeltti. Ancak yüzyılın sonunda patlak veren ekonomik kriz ve siyasal bunalımlar Bulgar çoğunluğun yanında azınlıkları da derinden etkiledi ve bu nedenle birçok sorunla karşı karşıya kaldı. Bulgar hükümetleri kötü ekonomik koşulları gerekçe göstererek birçok yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçındılar.(Tuğlacı, s. 96-101)

3.3.1.1 Eğitim Hakları

“Eğitim, azınlıkların grup olarak kimliklerini koruyabilmeleri için gerekli olan koşulların başında gelmektedir. Bundan dolayı azınlık haklarıyla ilgili uluslararası belgelerde eğitim konusu ile ilgili düzenlemelere geniş şekilde yer verilmiştir. Bunlara göre, bir azınlık grubuna mensup kişilerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve yönetme ile anadillerinde öğrenme ve bu dilde eğitim görme hakları günümüzde en doğal azınlık haklarının başında gelmektedir.”(Dayıoğlu, s. 180) 1878’de Bulgaristan Prenslüğünün üzerinde kurulduğu Tuna Vilayeti 19 yüzyılda ekonomik ve kültürel açıdan Osmanlı'nın en zengin bölgelerindendi. Tuna'nın valiliğini yapan Mithat Paşa Osmanlıda yapılacak reformların pilot bölgesi kabul edilen bu vilayette başlıca modern okullar olmak üzere eğitim alanında bir çok reformu gerçekleştirmişti. Bu reformların gerçekleşmesi ile İmparatorluğun İstanbul'dan sonra en gelişmiş vilayeti olmuştu. Mithat Paşa'nın çabaları sonucu “1874-1875 öğretim yılında 2.092 ilkokul, 150 medrese, 40 tanede rüştiye kurulmuştu.”(Dayıoğlu, s.180)

1877-78 Osmanlı –Rus Savaşının yarattığı olumsuz şartlar eğitim alanındaki gelişmeleri de etkiledi. Savaşın hüküm sürdüğü 10 yıl içinde Müslüman- Türk azınlık tarafından Osmanlı İmparatorluğuna yapılan büyük göçler, bu göçlerde öğretmen sayısının çokluğu, savaş sırasında okulların giderlerini sağlayan vakıf mallarının tahrip, yağma ve gasp edilmesi , okul binaların Bulgarlarca yakılıp yıkılması veya işgal edilerek başka amaçlara tahsis edilmeleri, yine azınlık okullarının giderlerini karşılayan Müslüman-Türk azınlığın savaş nedeni ile yoksul düşmesi ve iyi durumda olanların ise,

göç etmiş olması Tuna Vilayeti ve Doğu Rumeli Vilayetinde eğitimi olumsuz etkiledi. Osmanlı Bulgarların okul binalarını tahrip etmesi, yakması ve yıkmasına karşılık 1880’de bir nota verdi. Ancak bu girişimin etkili olmadığını gören İstanbul Hükümeti 1881 ve 1882’de Berlin Antlaşmasının imzacısı ve garantörü olan Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya, Macaristan ve Rusya’ya iki kez başvuruda bulundu. Bu girişimlerin sonucunda Müslüman-Türk okullarının tahrip ve işgalinin kısmen önüne geçilmiş oldu. (Şimşir, 2009, s.43-44)

Okul ve eğitim gören azınlık sayısının savaş sırasında azalması yanı sıra eğitim koşulları da kötüleşmiştir.” Rakamlarla ifade edilecek olursa her Müslüman öğrencinin eğitimi için 4 leva ayrılırken, Bulgar öğrencilere 32, Ermeni ve Yahudiler öğrenciler için 44 leva idi.” (Turan, 1998, s.230) İlkokulların bu olumsuz koşulları rüştiyeler ve medreseler içinde geçerliydi. Prenslığın kuruluşundan sonra okulların ve eğitim gören Müslüman azınlığın sayısı hızla azalmaya başlamıştı. 1878 Berlin Antlaşmasında eğitimle ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştı. Bulgar Prenslığı kuruluşunun hemen ardından Müslüman- Türk azınlığın eğitimi de etkileyecek iç hukuk düzenlemelerine geçti.1885’de Bulgar Eğitim yasası yürürlüğe girdi. Bu yasa azınlık okulları özel okul statüsü altında değerlendirilmeye alınmıştı. Yasanın 192 ve 193 maddelerinde düzenlenen “dinsel veya ulusal azınlıklar” tarafından yönetilecek Özel Okullarda;

1-Okulların açılması izni, öğretmenlerin göreve başlama izni Bulgaristan Eğitim Bakanlığına bağlanmıştı,

2-Devlet yardımı Özel okullara yılda bir kez yapılacaktı,

3-Özel okullardan alınan diplomaların devlet okullardan alınan diplomalarla denk kabul edilebilmesi için öğrencinin denklik sınavından başarı ile geçmek gerekiyordu,

4- Özel okullarda görev alan öğretmenlerin devlet öğretmenleri ile aynı sosyal haklardan faydalanamayacağı belirtilmişti,

5-Özel okullarda Bulgarca dersi zorunlu ders olarak kabul edilmişti.

Aynı yasanın 204 ve 207. Maddelerinde Müslüman azınlığın okulları ile ilgili özel hükümler mevcuttu. Buna göre; Her Müslüman okulu “ okul encümeni” adı verilen konseyler tarafından yönetilecek ve üyeleri Müslüman olan Bulgar vatandaşları olacaktır. Din dersleri bölge müftülerince denetlenecek, söz konusu okullarda görev alan öğretmenler Bulgar vatandaşı olacak ve okulların maddi gereksinimleri cemaat tarafından toplanan bağışlarla karşılanabilecekti. (Turan, s. 220) 1908 tarihinde yapılan değişiklikle yasaya Özel okullarda Bulgaristan tarih ve coğrafyası okuma zorunluluğu, kullanılacak malzemelerin Bakanlığın onayından geçmek zorunda olduğu, azınlık okullarının giderlerinin gelirlerinden çok olması halinde devlet organlarından yardım talep edebilecekleri ve kendi cemaatlerinden para toplayabilecekleri ifade edildi. Aynı kanunda belirtilen hususlara riayet etmeyen özel okulların kapatılacağı yönünde bir düzenlemeye de yer verilmiştir.(Şimşir, 2009, s. 42) Azınlık okulları özel okul statüsü içinde olmaları nedeniyle merkezi bir müfredat programına bağlı değildi. Her okul bağımsız bir şekilde faaliyet gösteriyordu. Okulların eğitim, yönetim ve maddi kaynakları seçilmiş okul encümenlerinin elindeydi. Bulgar yetkililerine karşı sorumluluk da onlardaydı. Her yıl faaliyetlerini bir raporla beyan etme zorunlulukları vardı.

Bulgar Vergi yasasında okul mülklerinin vergi muafiyetinden bahsetmesine rağmen 1897’de geriye dönük 10 yıllık bir süre için Müslüman okullarının mülklerinden vergi alması zaten ekonomisi bozulmuş olan Müslüman okullarını iyice yoksullaştırdı. Zaten Müslüman azınlık yılda üç kez eğitim vergisi ödemekteydi ve devletten herhangi bir yardım alamıyordu.

Savaşın yıkıcı etkilerinin azalmasının ardından azınlığın durumunda yavaş yavaş bir iyileşme başladı. 1878 den 1895/1896 dönemine kadar genel bir yükselişin başlaması savaş sonrası azınlığın da ekonomik yaşamının düzelmesi ile ilintiliydi. Özel okul statüsünde olan okullarının giderlerini karşılamakla yükümlü olan azınlıklar toparlandıkça eğitim konusunda da ilerlemeler başlamıştı. Ayrıca Osmanlı kendine bağlı prenslik olan Bulgaristan’daki Müslüman azınlığa eğitim konusunda yaptığı yardımlar bu gelişimi olumlu etkilemişti. (Turan, s.237) 1896’dan itibaren 1908 yılına kadar süren siyasi bunalımlar, Bulgar toplumu içinde en zayıf durumda olan azınlığın

ekonomik durumunun bozulmasına neden oldu. Bu durum okullarını yaşatmağa çalışan azınlığın eğitime katkılarını olumsuz yönde etkiledi. Ayrıca Bulgar hükümetlerinin eğitim konusundaki tutarsızlıkları, İmparatorlukla azınlığın bağlarını koparmak için gelen yardımları engellenmeye çalışması eğitimi geriletken başlıca nedenlerdir.

Rüştiyeler konusunda ise, Osmanlı bu okullara öğretmen göndermek ve maaşlarını karşılamak, konusunda başarılı olduğu için bu okullar diğerlerine göre gelişti. Bu kurumu öğretmen yetiştiren okullar haline getirmek önemli olduğu için bu okullara katkı sağlanıyordu. Bulgaristan Prensiği, azınlıkların eğitimi konusunda katkı ve yardım sağlamayarak, Osmanlı İmparatorluğundan gelen yardımları engelleyerek, çıkarılan yasalarla maddi kaynakları daraltarak eğitimin gerilemesine neden olmuştur.

3.3.1.2 Azınlığın Toplumsal ve Dinsel Örgütlenmeleri

Berlin antlaşmasında Bulgaristan'daki farklı din, dil ve mezhepten olan azınlıkların gerek hiyerarşik gerekse ruhani liderleri ile olan ilişkilerine karışılmayacağı kabul edilmiş ve Bulgar Anayasasında 42. Maddesinde bu husus açıklanarak Bulgar yönetimince başka bir dine bağlı olanların kendi dinsel örgütlenmelerini serbestçe oluşturabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Uygulamada ise, yerel yönetimlerin, Dışişlerinin ve Din İşleri Bakanlığının cemaat idare heyetleri üzerinde kurdukları sıkı denetim ve 500 levayı aşan harcamalarda Bakanlık izni şartı aranması nedeniyle heyetlerin hareket serbestliği ellerinden alınmıştır.

3.3.1.2.1 Toplumsal Ve Dinsel Örgütlenmelerde Uygulamalar

Berlin Antlaşmasınının 5/2 maddesine göre azınlık din ve mezheplere bağlı cemaatlerin gerek hiyerarşik örgütlenmelerinde gerekse ruhani liderleri ile ilişkilerine

serbestlik verilmiştir. Bu antlaşmanın hükümleri dikkate alınarak hazırlanan Bulgar Anayasasında bu serbestlik yetkili bakanlığın gözetimi altında kabul edilmiştir.

Prensliğin kurulduğu 1878 yılına kadar Osmanlı uyruklarını vilayetlerdeki Cemaat-i İslami-ye ile yönetiyordu. Karşılıklı antlaşmalarla bu kuruma tüzel kişilik tanındı. Buna göre; Yaşadıkları her yerleşim biriminde Müslümanlar kendi vakıflarını, camilerini, mescitlerini ve türbelerini yönetmek üzere Cemaat İdare Kurulları veya Cemaat Encümenlerini seçiyorlardı. Prenslik uygulamada getirdiği geçici düzenlemelerde Dışişleri, Dinişleri Bakanlığının ve yerel yönetimlere verdiği yetkilerle Cemaat İdare Kurullarını sıkı bir denetime almıştır. Mali denetimin artırılması, seçilen görevlilerin işe başlamaları için bakanın onayının getirilmesi ve yetkilerini kötüye kullandığı gerekçesi ile heyetlerin bakanlık tarafından görevlerinden alınması bunların başlıca örnekleriydi. Müftülük Seçimleri ve görevleri ile ilgili yapılan geçici düzenlemelerle Dışişleri ve Din Bakanlığının yetkileri ve denetimi artırıldı. Daha sonra 1895 tarihli Talimname ile Baş Müftü Bulgaristan Prensi tarafından seçilirken, diğer müftülerin oy hakkına sahip Müslümanlar tarafından seçileceği belirtiliyordu. Baş müftü Sofya’da bulunacak ve diğer müftülerden daha yüksek maaş alacaktı. Müftü adaylarının Şeyhülislam tarafından verilen “menşur” diplomasına sahip olmaları, Bulgaristan vatandaşı olmaları gerekiyordu. Seçilen müftüler bakanlığın önerisi üzerine Prens tarafından yapılacaktı. Müftü yardımcıları bu şartlara haiz kişilerden müftülerin tavsiye ve onayı üzerine Bakanlık tarafından atanıyordu. Maaşlarını Bulgaristan yönetiminden alıyorlardı. Bu talimnamede müftülük atanmalarıyla ilgili hususlar Osmanlı ile Bulgaristan arasında krize neden oldu. 1899 yılında yapılan ikili anlaşma sonucunda Müslüman-Türk toplumu tarafından sebestçe seçilen müftüler Bulgaristan Prensi tarafından onaylanacaktı. Bu atama kararı Şeyhülislam makamından özel izin alınarak uygulanacaktı. Müftü yardımcılarını da müftüler seçecek ve seçimlerini bildiren bir mektupla gerçekleşecekti,(Turan, s. 184)

Ancak bu anlaşmanın ardından yapılan seçimlerde Bulgaristan bu anlaşma hükümlerine uymadı. Müftülerin görevden alınmaları ve atamaları Bulgar Hükümetince yapıldı. Şeyhülislam’ın atama, seçme, görevden alma, denetim gibi tüm yetkilerini kapsayan her türlü inisiyatifini böylece Din işleri ve Dışişleri Bakanlığına geçmiş oldu.

Müftü maaşları ekonomik gerekçelerle kesilmeye başladı. Ekonomik baskı ile müftüler işbirliğine zorlandılar. Bütün bu uygulamalar Berlin Antlaşmasına ve buna bağlı çıkarılan Bulgar anayasasına aykırı olmasına rağmen düzelmesi için Osmanlı başarı sağlayamadı.(Turan, s. 184-189) Bu dönemde 1906 yılında Bulgaristan’da ki eğitim uygulamalarına ve sorunlara karşı mücadele etmek üzere “Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği” kuruldu. Amaçları; okulların ders müfredatlarının standartlaştırılması, Rüştîyelerde eğitimin iyileştirilmesi, okul kitaplarının hazırlanması, okulların tamir edilmesi, öğretmenlere eğitim ve kurslar verilmesiydi. 1933 yılına kadar azınlığın eğitimi konusunda merkezi bir otorite haline gelen Birlik pek çok önemli çalışmalar ve başarılar sağladı. Prenslik döneminde azınlığın yaşadığı yerlerde birlik olarak kurulan hayır dernekleri vardı. Bunlardan “Maarif Cemiyeti Hayriye-i İslamiye ” en önemlisiydi. Okul öğrencilerine elbise ve kitap sağlaması, üniversitede okuyan öğrencilere burs verilmesi, ders kitaplarının bastırılması, ders araç ve gereçlerinin temini, okullara nakdi yardım, Müslüman gençlerin ticarete ve sanayi mesleklerine alıştırılması başlıca hizmetleriydi. (Keskinöglü, 1985, s.124)

Azınlık hakları bakımından antlaşmalarla verilen pozitif hakların uygulamaları dışında sadece Bulgar vatandaşı olmaları açısından Türk- Müslüman azınlığa uygulamaların nasıl olduğuna bakacak olursak;

1-Azınlıkların Can ve mal güvenliği 1877 Osmanlı Rus savaşının başlaması ile Türk- Müslüman azınlık açısından yok olmuştur. Savaş öncesi bu azınlık nüfusun yarısını teşkil ederken Prenslik sona erdiğinde 1910 da yapılan nüfus sayımında sadece %14 i kalmıştı. Bunun nedeni ise göçler, açlık, hastalık ve Rus ordularının ve Bulgar çetelerinin saldırılarıyla olan ölümlerdi. Bu sonuç Prenslik döneminde Bulgaristan’da azınlığın can ve mal güvenliğinin olmadığını kanıtlamaktadır. (Dayıoğlu, s. 201)

2-Azınlıkların Din ve Vicdan özgürlüğü açısından, Berlin Antlaşmasına ve anayasaya göre incelediğimiz dinsel örgütlenmeleri düzenleyen pozitif hakların ihlalleri dışında cami ve mezarlıklara yapılan saldırılar ve camilere başka amaçlarla kullanmak üzere el konulması gibi olumsuz uygulamalar öncelikle Osmanlı- Rus savaşının çıkması ile arttı. Savaş sırasında Rus güçleri tarafından camii ve medreseler ya tahrip edildiler ya da başka amaçlarla kullanılmak üzere el konuldular. Savaş sonrasında şehirlerin

yeniden inşası sırasında şehir planına uygun olmadığı gerekçesi ile camii ve Osmanlı eserleri yıkılmaya başladı. Kimi camilerde başka amaçlarla kullanılmak üzere kiraya verildi ve azınlığın elinden çıkarıldı. Müslüman mezarlıkları da tahrip edildi bazıları parka dönüştürüldü. Mezar taşları inşaatlarda veya yol yapımlarında kullanıldı. Azınlığa uygulanan din değiştirmeye yönelik baskılar İstanbul hükümetinin büyük tepki göstermesi üzerine 1880 ve 1905 de yapılan düzenlemelerle Müslümanlıktan Hıristiyanlığa geçenlerin kendi dinlerine görevlilerin takdir yetkisiyle dönmelerinin yolu açıldı. (Turan, s. 190)

Basın Özgürlüğü açısından, Berlin antlaşmasında bir hüküm bulunmuyordu. Bu dönemde birçok Türkçe gazete vardı. Rus işgali başlayana kadar Mithat Paşa tarafından kurulan Tuna Vilayeti Matbaası yayınlarına devam etti. Bulgaristan'ın İstanbul'a yakın olması burada birçok gazetenin çıkarılmasına neden oldu. Prenslik döneminde Türkçe gazete sayısının 50 ye kadar çıktığı görüldü. 2. Abdülhamit' den kaçan Jön Türkler gazetelerini burada yayınlamaya başlamıştı. Hem İstanbul'a ulaştırmanın kolaylığı hem de Müslüman- Türk nüfus yoğunluğunun burada olması bu çalışmalarını artırıyor. Yeni bir basın yasası ile Yazı işleri Müdürlerinin Bulgar vatandaşı ve Yüksek okul mezunu olması şartı getirilince birçok gazete kapanmak zorunda kaldı. Basın yasalarının ardından koşulları oluşturan gazeteler yeniden faaliyetlerine başladılar. Gazetelerin kapatılması için İstanbul hükümetleri de Bulgar yönetimle işbirliği yürüttüler. Yine de Prenslik döneminde Bulgaristan'da Türk basını başta eğitim alanı olmak üzere azınlık sorunlarına eğilerek birçok alanda bilinçlenmeye büyük katkıda bulundular.

3.3.1.3 Ekonomik Uygulamalar

Müslüman –Türk azınlığın mülkiyet hakkı Berlin Antlaşması ile koruma altına alınmıştı. Ekonomik açıdan Bulgaristan'ın üst tabakasını oluşturan ve işlenen toprakların %70 ini elinde bulunduran Müslüman toplum Osmanlı- Rus Savaşı sırasında bu varlıklarını kaybederek küçük çiftçi durumuna düştü. (Şimşir, 2009, s. 20) Rus

ordularından gitmesinden sonra yasal düzenlemelerle vakıf malları, savaş sırası kaçan topluluğa ait taşınmazlar Türk göçmenlerin dönüşünü engellemek için Bulgar vatandaşlara verildi. Ardından Çerkez ve Tatarların malları da orada 10 yıldan fazla çalışan Bulgarlara aktarıldı. Çıkarılan toprak reformu ve vergilerle bir çok azınlık göç etmek zorunda kaldı. Taşınmazların akibetini ilgilendiren diğer bir uygulama da Müslümanların miras ve veraset davalarının Şerri-ye Mahkemelerinin yetkilerinden çıkarılarak Bulgar mahkemelerine aktarılmasının sağlanmasıydı. (Turan, s. 173-174) Vakıflar, Müslüman-Türk azınlığı ayakta tutan en önemli maddi kaynağı oluşturuyordu. Savaş bu mallar konusunda da büyük tahribata neden oldu. Berlin antlaşmasında vakıf mallarının Osmanlı İmparatorluğu'na iki sene içinde devrinin sağlanması için düzenleme yapılmıştı. Ancak uygulamada Bulgaristan yönetimi vakıf mallarını ele geçirebilmek için bir yandan şehir planı gerekçeleri ile tahrip etmeye, bedelsiz kamulaştırmaya bir yandan milyonlarca leva gelire el koymaya devam ettiler. Osmanlı ve imzacı Fransa'nın tepkilerinin bir etkisi olmadı (Turan, s. 209)

3.3.2 Krallık Dönemi (1908-1944)

Bulgaristan 30 yıl boyunca 1908 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğuna bağlı ona vergi veren bir prenslik olarak kaldı. Ancak Avusturya'nın Bosna- Hersek ilhakına karşı Osmanlının çaresiz kalışı ve 2. Meşrutiyetin ilanının yarattığı iç karışıklıklar ve sorunları fırsat gören Bulgaristan tek taraflı olarak 1908 de bağımsızlığını ilan etti ve 1909 tarihinde İstanbul Protokolü ve ek anlaşma ile tazminat karşılığı Osmanlı Bulgaristan'ı tanıdı. Bulgaristan'ın Krallık dönemi savaşlarla geçti. Birinci Balkan savaşını Osmanlı'ya karşı Yunanistan ve Sırbistan'la ittifak kurarak 1912 de başlattılar. Sonradan Karadağ'da bu ittifaka katıldı. Osmanlı savaşı kaybetti ve 1913 Londra antlaşması ile Edirne'de dahil olmak üzere Balkanlar elinden çıkmış oldu. Ancak aralarında paylaşım konusunda çıkan anlaşmazlıklar çözülemediği için ikinci Balkan savaşı başladı. Bu savaş sırasında Osmanlı başta Edirne olmak üzere doğu Trakya

topraklarını geri aldı. Bulgaristan Balkan savaşını kaybetti ve 1913 İstanbul Barış Antlaşması ile yeni sınırlar saptandı ve azınlık hakları yeniden düzenlendi.

1915’de Almanya ve Avusturya ile anlaşarak “ Büyük Bulgaristan” idealini gerçekleştirmek amacıyla Birinci Dünya Savaşına girdi. Bulgaristan, savaşın sonunda kaybeden tarafta olduğu için kazandığı tüm toprakları geri verdi ve çok istediği Ege Denizi kıyısına ulaşamadı. . 1919 Neully Antlaşması ile sınır düzenlemeleri yapılmışsa da Türkler için önemli olan azınlık haklarının uluslar arası güvenceye kavuşturulmasıydı. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Bulgaristan’da çok büyük bir iç çalkantı dönemi başladı. Ülke itilaf devletlerince işgal edildi. Birçok hükümet değişikliği yaşandı. Bulgaristan’a karşı ağır hükümler taşıyan Neully antlaşmasından sonra grevler, gösteriler, iç çalkantılar iyice arttı ve sıkıyönetimin ardından seçimleri Çiftçi Partisi tek başına kazandı ve Stambuliski hükümeti kuruldu.

Stambuliski savaşın yaralarını sarmak istiyordu ve bu anlamda içerde önemli reform hareketlerine girişti. Dış politikada istikrara önem verdi. Komşu devletlerle “ Balkan Birliği” kurmak istiyordu ve barışçı, ılımlı politikalar yürütüyordu. Ancak Yugoslavya ile yürütülen ılımlı politikalar sonucu terk edilen topraklarından Bulgaristan’a gelen göçmenler ve zor koşullar karşısında gösterdikleri tepkileri, aşırı milliyetçilerin(İMRO) tepkileri ile birleşerek siyasi buhranı artırdı. 1923 de İMRO nun öncülüğünde anti- komünistlerin işbirliği ile darbe düzenlendi ve Stambuliski öldürüldü. Yeni hükümete karşı “Birleşik Cephe” büyük bir ayaklanma başlattı ancak ayaklanma bastırıldı. 1923 seçimleri ile faşist ve anti- komünist güçlerin birleşmesi ile iktidara gelen Demokratik Birlik hükümeti devlet güvenliğine ilişkin bir yasa çıkartarak başta Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) olmak üzere muhaliflerin siyasi faaliyet ve örgütlenmelerini yasa dışı ilan etti. 1924 tarihinden itibaren komünist ve tüm muhaliflere devlet terörü uygulaması başlatıldı. Stambuliski dönemi reformları kaldırıldı, kapitalizmin ve sanayinin gelişimi için yabancı sermayeye kapılar açıldı. 1929 da çıkan dünya ekonomik buhranı ve uluslar arası alandaki gelişmeler, Türkiye’nin Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında imzaladığı Balkan Paktının imzalanması gibi gelişmeler kamuoyunun tepkilerini artırdı. Bu hoşnutsuzlukları bahane gösteren“ Askeri Lig” adlı Zveno gurubu 1934 faşist darbesini düzenleyerek iş başına

geçmeyi başardı. Yeni hükümet otoriter bir rejim kurdu ve parlamentoyu dağıttı. Siyasi Partiler dahil olmak üzere tüm siyasi faaliyet ve örgütlenmeler yasaklandı. İMRO' da yasaklandı ve işlevsiz hale getirildi. Reformlar ve programlar başlatıldı. Ancak Çar III. Boris monarşik yapıya karşı olmaları nedeni ile hükümete güvenmiyordu bu nedenle 1935 de kansız bir darbe ile hükümeti devirerek 1943 yılına kadar monarşik diktatörlüğünü kurdu. Askeri ligi tamamen dağıttı, siyasi yasaklar sürdürüldü, milliyetçi, militarist güçlerle işbirliği yürüttü, ordu ve polis gücü ile sıkı bir denetim kurdu. İdeolojik ve teorik çalışmalarla, Slav işbirliği ile Bolşevik etkileri azaltmak hedefledi, kültürel milliyetçilik ön plana çıkardı. Bu dönemde ana düşünce Bulgar ulusuna gelişme hakkı tanımayan Neuilly Antlaşmasının kurduğu düzeni yıkmak ve Ayestefanos Antlaşmasında çizilen “Büyük Bulgaristan” haritasını hayata geçirmektir. Aşağıdaki tablo o dönemdeki Bulgaristandaki etnik çeşitliği göstermektedir.

Tablo 3.3.2.1: 1934 Yılı İtibariyle Konuşulan Dillere Göre Bulgar Nüfusu

Konusulan Dil	Burgaz	Vraça	Filibe	Plevne	Sofya	Eski Zagra	Şumnu
Bulgarca	483.032	712.619	734.022	936.200	1.110.154	629.291	669.536
Slovakça	-	56	-	965	9	-	-
Rusça	1.044	388	973	1.068	5.543	1.021	1.891
Sırpça	19	17	17	24	86	2	9
Çekçe	19	560	22	208	517	2	107
Diğer Slav	29	45	22	79	210	7	69
Arnavutça	61	18	97	56	294	567	90
Ermenice	3.548	158	6.600	146	3.329	2.316	6.948
Rumca	5.683	637	710	101	325	1258	887
Musevice	2.160	1.003	4.917	356	14.519	1.666	3.045
Almanca	147	406	229	170	2273	50	896
Romence	1.107	3.869	2.043	2.837	1.050	990	4.509
Tatarca	10	-	1	395	-	-	3
Türkçe	47.964	4.157	40.049	49.811	2.289	116.012	312.383
Çingenece	10.391	15.361	11.827	8.167	9.930	9.401	15.555
Diğer	130	72	228	103	1525	43	343
Toplam	554.947	739.366	801.755	996.683	1.152.053	812.633	1.020.499

Kaynak: Tuğlacı, s.117

Bulgaristan 1929 krizinden sonra Almanya’da Hitler’in başa geçmesi ile Almanya’ ya tarım ürünleri pazarlamaya başladı. Ekonomik bağımlılığın ardından siyaseten Almanya ile yakınlaşma başladı. Almanya savaş sonrası kayıpların düzeltileceği konusunda Bulgaristan’a sözler veriyordu. Bu sırada Almanya Bulgaristan’a silah satışı için kredi açtı. İtalya ‘da da Mussolini iktidar gelince ilişkiler gelişmeye başladı. Kral Boris’in İtalyan Kralının kızı ile evlenmesi büyük bir gelişme sağladı. Bu yakın ilişkiye rağmen İkinci Dünya Savaşı başladığında Bulgaristan tarafsız kalmayı seçti ancak gelişmeler 1941 de mihver devletlere katılmayı zorunlu kıldı. (Sander, 1969, s. 14-15)

“Büyük Bulgaristan” hayalini hayata geçirmek için savaşa katılan Bulgaristan ilk aşamada bu yolda büyük başarılar kazanmış oldu. Bulgar Milliyetçiliği bu başarılarla doruk noktasına tırmandı.(Dayıoğlu, s. 224) Ancak savaş sonucunda Bulgaristan yine yenilmişti. 1913- 1944 yılları arasında üçüncü kez ulusal felaketle karşı karşıyaydı. 1944 de Sovyetler Birliğinin Bulgaristan’a savaş ilan etmesi üzerine Bulgaristan mütareke istedi ve 9 Eylül 1944’ de komünistler, sosyal demokratlar, çiftçiler, liberal ve bağımsız aydınların içinde bulunduğu “Vatan Cephesi” bir hükümet darbesi ile iktidara geldi. 1946 de yapılan halk oylaması ile Krallık rejimine son verildi.Cumhuriyet ilan edildi. 1947 de yapılan Paris Barış Antlaşması ile eski topraklarına geri döndü, Güney Dobruca toprakları Bulgaristan’a verildi. Azınlık haklarının korunması açısından uluslar arası yükümlülük altına girildi.

3.3.2.1 Krallık Döneminde Müslüman-Türk Azınlıklarla İlgili Uygulamalar

Krallık döneminde Bulgaristan’da özellikle Pomaklara karşı 1919-1923 Çiftlik Partisi dönemi dışında Hristiyanlaştırma ve Bulgarlaştırma politikaları yoğun bir şekilde uygulandı. Balkan Savaşlarının ardından Osmanlının gücünü gittikçe yitirmesi sonucu Rodoplar’ ın Bulgaristan’a verilmesi ile 1912-13 yıllarında isimlerinin değiştirilmesi ve Hıristiyanlığa dönmeleri için baskılar artırıldı. Ancak Osmanlı bu duruma çok büyük bir

teпки gösterdi. Osmanlının Bulgaristan ile Birinci Dünya Savaşında aynı ittifak içinde bulunması sonucu Pomaklar üzerindeki Hıristiyanlaştırma ve Bulgarlaştırma çabalarına son verildi. Müslüman Pomaklar 1913 de değiştirilen isimlerini yeniden geri aldılar. (Eren, 1992, s.3)

Birinci Dünya Savaşında aynı ittifak içinde olmanın yarattığı ılımlı hava ile Müslüman- Türk azınlık savaş içindeyken çok fazla ayrımcılık ve baskı ile karşılaşmadı. Ancak savaşın olumsuz koşullarından etkilendiler açlık ve sefalet yaşadılar. Savaşın sona ermesi ile yapılan Neuilly Antlaşmasının azınlıklara sağladığı haklar ile iktidara geçen Çiftçi partisinin lideri Stanbuliski'nin azınlığa karşı uyguladığı olumlu politikalar sonucu bir çok hak kazandılar. 1923 yılına kadar süren bu kısa dönem hükümetin devrilmesi ile yerini eski asimilasyon politikalarına terk etti. Yine Pomaklar hedefteydi; okulların adları değiştirildi, kapatıldı veya devlet okulu haline getirilmeye başlandı. Bu şekilde Türk öğretmenleri okullardan uzaklaştırıldı, yerlerine Bulgar öğretmenler atandı ve böylece Bulgarca eğitim başlatıldı. Din dersi veren Türk hoca ve imamlar Pomaklar arasında yaşatılmasına izin verilmedi. Pomak öğrencilerin Türk okullarına girmeleri ve din derslerini Kuran üzerinden Arap harfleri ile öğrenmeleri engellendi. Bu durum Pomakların tepkisini artırınca geri adım atıldı. Ancak 1934 de ülkenin faşist diktatörlük yönetimiyle yönetilmeye başlaması şartları çok daha kötüleştirdi. 10 yıllık bu dönem içinde azınlığın can ve mal güvenliği tamamen ortadan kalkmıştı. Bunun yanı sıra Türk okulları kapatıldı, Bulgar okullarında eğitim görmeye zorlandılar, Müftülükler ve cemaat idare heyetleri tümüyle Bulgaristan yönetimine tabii kılındı, vakıf mallarının çok büyük bir bölümüne el konuldu, Türkçe gazete ve dergiler yasaklandı, Türk dernekleri yoğun bir baskı altına alınarak çoğu kapatıldı. Türk aydınları tutuklandı veya sürgüne gönderildi. (Yaşar, 1999, s.51-52)

Bu dönemde Pomaklara çok ağır baskılar uygulandı. Köylerinden alınan küçük çocuklar şehirlerde diğerleri ile önce kaynaştırılıyor sonra vaftiz edilerek ve Hıristiyanlaştırılıyorlardı.(Yaşar, s.324) Bulgar yönetimi Pomakları Bulgarlarla kaynaştırmak için ortak dernekler kurulması yolunu denedi.1937 ilk kez “ Rodina (Vatan) Kültür, Maarif ve Hayırsever Cemiyeti” kuruldu. Bu derneğin yayın organı olan Shornik Rodina (vatan derlemesi) ve yayınlarda Pomakların Bulgar soyundan geldikleri

Osmanlı tarafından zorla Müslüman yapıldıkları propagandasına dayanılıyordu. Bu derneğin Tüzüğünde; Rodoplar bölgesinde Bulgar Müslüman ve Hıristiyanlarının birbirlerini tanımalarını, birbirlerine yakınlaşmalarını, yardımlaşmalarını sağlamak, Müslüman dininden olan Bulgarlarda mili duyguları uyandırmak ve geliştirmek, Bulgar Müslümanlarına Bulgar soyu ve devletine karşı sevgi ve bağlılık aşılacak, Bulgar Müslümanlarını her türlü yabancı devlet telkin ve etkisinden uzaklaştırmak için kurulduğu belirtilmiştir. Bu amaçlarına ulaşabilmek için Milli duyguları uyanmış fakir Bulgar Müslümanlara ve mescitlere yardım etmek, adetlerinde, alışkanlıklarında, giysilerinde, dillerinde ve yaşamlarında var olan yabancı unsurları temizleyerek, Bulgarlığı öğretmek, yaygınlaştırmak için milli olmayan tüm unsurları yok etmek yollarına başvurulacağı sayılmıştır.(Yaşar, s. 326)

Asimilasyon çalışmaları 1942 de isim değiştirmeyi zorunlu kılan yasa değişikliği ile en yüksek seviyeye çıktı. İkinci Dünya savaşının en ağır döneminde yiyecek, giyecek, yakıt gibi temel ihtiyaç maddeleri karneye bağlanmıştı ve bu karneyi çıkarabilmek için Bulgar ismine sahip olunması gerekiyordu. Bu çerçevede Pomak azınlığa sahip yaklaşık 60.000 kişi Bulgar ismi aldı. Maddi sıkıntılar ve pasaport çıkarma zorlukları nedeni ile bir çok Pomak yasa dışı yollardan Bulgar- Yunan sınırından kaçırmaya çalışırken öldürüldüler.(Cumhuriyet, 06/04/1934)

1878 de Prenslüğün kurulmasından, 1989 de Sosyalist iktidarın sonuna kadar Bulgaristan yönetimlerinin Pomakları asimile etmek için bu denli çalışmalarının iki önemli nedeni bulunmakta idi. Bulgaristan'ın tek milletli homojen bir toplum yapısına sahip olmasını sağlamak ve Pomakların yaşadıkları yerin Yunanistan sınırında olması nedeniyle ulusal güvenliği korumak. Pomakların dış güçlerce hareket edebileceği düşüncesi Bulgar yönetimlerini Pomakların bir an öne Bulgarlaştırılmasına yöneltmişti.(Nabi, s.50-51) Bu nedenlerle faşist yönetimin devrilmesinden sonra 1944' de kurulan Vatan Cephesi ile yaşanan kısa mutluluktan sonra yeni sistemde de Pomaklar ve diğer tüm azınlıklar için asimilasyon politikaları devam etti. (Nabi, s.61)

3.3.2.1.1 Eğitim

Bağımsızlığın ilanı ile birlikte yönetim tarafından eğitim konusu ivedi olarak ele alındı ve 1909 tarihinde Eğitim Yasası çıkarıldı. Yasada; Bulgar okullarına köy ve kasabalarda maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla meralar ve orman gelirleri tahsis edilerek kaynak sağlanıyordu. Meraların tarla haline getirilmesi ve orman gelirlerinin okul fonlarına aktarılmasının yanı sıra belediyeler de kendilerine ait, kaplıca, plaj ve su tesisatından elde edilen gelirin bir kısmını okul fonlarına aktarmak zorundaydılar. Bu kaynaklar Müslüman- Türk azınlığın çoğunlukta olduğu belediyelerde de Bulgar okullarına zorunlu olarak ödeniyor ama Türk okullarına aktarılamıyordu.

1919 tarihli Neuilly Antlaşması'nın 54. ve 55. maddelerinde eğitimle ilgili düzenlemeler getirilmişti. Buna göre; azınlıklar kendi bütçeleri ile okullarını açabilecek ve anadilleri ile eğitim yapabileceklerdi. Bulgaristan yönetimi azınlıkların önemli ölçüde yaşadıkları bölgelerde ilkokullarda kendi dilerinden eğitim görmelerini sağlamak için kamu fonlarından adil bir pay ayıracağı belirtiliyordu. 1921 yılında iktidardaki Çiftçi Partisinin çıkardığı Eğitim yasasında belediyelerden, sancak idare merkezlerinden ve hükümetten yardım alabilme yolları açıldı. 1909 da Bulgar devlet okullarına tanınan okul fonlarının oluşturulması ve emlak sahibi olma hakkı Türk okullarına da verildi. Devlet bütçesinde 600.000 levalık ödenek Türk okullarına ayrıldı. Türk okullarının yapımında kredi verileceği ve inşaat malzemelerinde kolaylık sağlanacağı belirtildi. (Şimşir, 2009, s. 56) Stambuliski döneminde bir çok Türk okulu açılırken, öğretmen ve müftü yetiştirmek üzere iki yüksek okul da Şumnu'da açıldı. Türk okullarının nitelikli öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere önemli adımlar atılmış oldu.

1923 tarihinde Stambuliski başkanlığındaki Çiftçi Partisi'nin darbe ile hükümetten indirilmesi ve milliyetçi hükümetin iktidarı alması ile Türk okulları için verilen araziler geri alınarak evsizlere verilmeye ve ödenekler ödenmemeye başlandı. Türk azınlık okulları yavaş yavaş kapatılmaya veya devlet okulu olarak kullanılmaya başlandı. Ödenekler Bulgar okullarına aktarılıyordu. 1928 yılında Türk Öğretmen Okulu

kapatıldı. İlkokul, ortaokul sayıları öğrenci nüfusu gittikçe azaldı. Bu dönemde Türk nüfusun çocukları %75-85 oranında okula gidemezken bir bölümü de Bulgar devlet okullarına giderek Bulgarca eğitim almak zorunda kaldılar. Bu durum okuma yazma oranının düşmesine neden olmuştu.(Şimşir, 2009, s. 149-151) Özellikle uzak dağ köylerinde, kırsal bölgelerde ilkokullar kapatılarak devlet okullarına döndürülüyordu. İkinci dünya savaşında faşist idarenin sertleşmesi sonucunda Türk okulları üzerinde baskı daha da arttı ve okullar kapanmaya devam etti.

1929 yılında çıkarılan tüzükle azınlık okulları için vergi saptandı. Bu vergiler çok ağırdı ve vergiler yüzünden aileler çocuklarını devlet okullarına yollamaya başladılar. Bunun üzerine çocukları devlet okuluna gitse de azınlığın paylarına düşen vergileri ödemeleri gerektiği üzerine yeni bir düzenleme çıkarıldı. (Keskinöglü, s. 75)

Öğretmenler açısından krallık döneminde çok büyük sorunlar söz konusuydu. (Şimşir, 2009, s.63) Eğitim yasasındaki açık hükümlere rağmen özel okullarda müdürlük görevine müfettişlerce Bulgar öğretmenler getirildi. Okul encümeninin yetkisinde olmasına rağmen okullara öğretmen atama işlerini müfettişler yapıyordu birçok Türk öğretmen kara listeye alınarak öğretmenlik hakları ellerinden alınıyordu. Suçlama dayanağı genellikle Turan Cemiyetine mensup oldukları gerekçesi ile aydın öğretmenlere Baş müftülük tarafından yönlendiriliyordu. Hiç bir yasal düzenlemeye dayanmadan açıkça Eğitim yasasını ihlal ediyorlardı.

Bir diğer sorunda öğretmenlerin maddi koşulları ile ilgiliydi. 1913-İstanbul Barış antlaşmasında öğretmenlerin maaşlarının Bulgar devletince ödeneceği belirtilmiş olmasına rağmen, krallık döneminde eğitim konusunda çıkarılan tüm yasalarda Türk öğretmenlerinin Bulgar meslektaşlarının sosyal haklarından yararlanamayacağı hükmü açıklanmıştır. Bu nedenle maddi koşullara dayanamayan birçok Türk öğretmen Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan'daki Türk azınlığın31Ekim-3 Kasım 1929 tarihinde Sofya'da toplanan ilk Milli Kongresinde bu sorunlar dile getirildi. Azınlık okulları için toplanan vergilerin azınlık için ağır bir yük oluşturduğu, bu vergilerin toplanmasında amacın Türk okullarını yaşatmaktan çok, ağır vergilerle azınlığı göç ettirmek olduğu belirtildi.

Kara liste hakkında suç işledikleri saptanan Türk öğretmenlerinin Bulgar meslektaşlarının cezalandırılmalarına ait usul çerçevesinde cezalandırılmaları gerektiği, Türk öğretmenlerinin Kara Liste olarak adlandırılan listelere kaydedilip öğretmenlik haklarının ellerinden alınmasını hiçbir yasal düzenlemede öngörülmediğinden dolayı bu uygulamanın kaldırılması istendi.(Şimşir, 2009, s. 117-120)

Azınlık ders kitaplarının İmparatorluktan getirilmesinin engellenmesi yönetimlerce benimsendikten sonra çıkarılan bütün eğitim yasalarında özel okullarda okutulacak ders kitapları ve ders araç ve gereçlerinin bakanlığın onayına tabi olduğu belirtildi. Krallık döneminde okutulacak ders kitaplarının Bulgaristan'da üretilmesi koşulu getirilince kitapları öğretmenler yazmaya karar verdiler. Ancak bunun için ortak bir müfredat programına ihtiyaç vardı ve gerekli standartlaşmayı Öğretmenler Birliği müfredat programı çalışmaları ile sağladı. Programın bakanlıkça onaylanmasından sonra kitaplar Bulgaristan'da basılmaya başladı. 1926'da 44 kitap basılmıştı. Ancak Bulgar yönetimi Türkçe kitaplar üzerinde sıkı bir denetim uygulayarak birçok kitabın basılmasını engelledi.(Keskinoglu, s. 132)

Türkiye'de kurulan Cumhuriyet ve arkasından gelen devrimler Bulgaristan Baş müftülük ve ona bağlı tutucu kesimlerle Türk Cumhuriyeti'ni ve devrimleri destekleyen ilerici Türk Öğretmenler Birliğini karşı karşıya getirdi. 1928'de Harf devrimi ile Latin harflerine geçiş kararı verilmenin ardından Bulgaristan Türk Öğretmen Birliği latin harflerine geçmek için kongrede karar aldı ve hazırlıklara başladı. Ancak Hüseyin Hüsnü Efendi adında Başmüftü ve çevresi bu kararın uygulanmasını engellemek için bakanlık nezdinde girişimlerde bulundular. Eğitim bakanlığı Latin harfleri ile basılacak ders kitaplarının Türk okullarında 4 yıl süreyle okutulamayacağı hakkında genelge çıkardı.(Şimşir, 2009, s. 132)

Eğitim bakanlığının bu genelgesine Türk Hükümeti ve Türk Öğretmenler Birliğinin gösterdiği tepkiler sonucunda Bakanlık 1929 tarihinden itibaren Latin harfleri ile eğitime izin verdi. Bazı Türk okullarında Arap harfleri ile devam eden eğitimin engellenmesi için yine T.C ve T.Ö.B' nin verdiği mücadelelerle çıkarılan bakanlık genelgesi ile Arap harfleri ile eğitim yapılması yasaklandı. Aksi takdirde okul kapatılacaktı. Böylece 1930'dan itibaren tüm okullarda Latin harfleri ile eğitime

geçilmiş oldu.(Nabi, s. 40) Ancak, 1934’de darbe ile faşist hükümetin iş başına geçmesi ile Türk okulları üzerine baskıları yoğunlaştırdı. Seçimle iş başına gelen encümenler dağıtılarak yerlerine Başmüftü Hüseyin Hüsnü Efendinin önerdiği tutucu kişiler getirildi. Bu çalışmalar ve uygulanan baskılar sonucu 1935’ de yeniden Arap harfleri ile eğitim başladı. Latin harfleri okul kitaplarının basılması yasaklandı.(Nabi, s. 41) Özellikle köylerde Arap harfleri ile eğitim verilirken şehir ve kasabalarda Latin harfleriyle eğitim görüldü. Azınlık iki ayrı harfle eğitim görmeye başlamıştı. Bunun üzerine bazı veliler çocuklarını Arap alfabesi ile eğitim görmemesi için okula göndermemeye başladı. Kimi müftüler bunun şeriat ve Bulgaristan hükümetine karşı bir eylem olarak göstererek şikayet ettiler, kişiler hakkında soruşturma açılmasını sağladılar. Para cezalarına çarptırılan azınlık mensupları bu baskılardan kurtulmak için çocuklarını Bulgar okullarına göndermek zorunda kaldılar.(Nabi, s.41)

Bu olumsuz gelişmeler karşısında Türkiye baskı uygulamaya başladı, gösterdiği tepkiler üzerine Hüseyin Hüsnü Efendi Başmüftülüğünden alınarak, Din Eğitim Müfettişliğine getirilmesi de uygulamada değişiklik yaratmadı. Müfettiş olarak okullara müdahale etmeye ve öğretmenleri “Kemalist” rejim taraftarı diyerek şikayetlerine devam ederek görevlerinden uzaklaştırılmalarını sağladı. H.Hüsnü Efendinin faaliyetleri ve hala Arap harflerinin kullanılmasına Türk Hükümetinin çok büyük tepki vermesi üzerine Bulgaristan Eğitim bakanlığı 1938 de çıkarılan genelge ile eğitimin Latin harfleri ile yazılmış kitaplarla yapılacağını, Arap harfleri ile en fazla haftada 2 saat ders verilebileceği belirtildi.(Şimşir, 2009, s. 167) Bu genelgeye rağmen tutucu kesimler engelleme faaliyetlerine devam ettiler.

Bu yumuşamanın sebebi ise; İkinci Dünya savaşı nedeni ile Bulgaristan’ın sınır komşusu ile bir gerginlik yaşamak istememesiydi. 1938 den 1944 e kadar süren dönemde bir yandan okullar kapatılır, öğretmenler görevlerinden uzaklaştırılırken diğer yandan savaş nedeni ile ağır ekonomik koşullar nedeni ile okul kitap, araç ve gereçleri sağlanamıyordu. Okul Encümenlerine bütçe onaylatmakta zorluklar çıkartılarak çalışmaları engelleniyor, okul encümenlerinin dağılması sağlanıyordu. Türk okulları devlet okulu yapıyor ve eğitime bu şekilde devam ediliyordu. Bu süreçte okul ve cami encümenleri birleştirilerek seçimle iş başına gelmeleri kaldırıldı. Encümenler H.Hüsnü

Efendi tarafından atama yoluyla belirlenmeye başladı. 1944 rejim değişikliği ardından 1945 tarihinde bu genelge kaldırılarak uygulama eski haline döndürüldü.

3.3.2.1.2 Dinsel ve Toplumsal Örgütlenmeler

Cemaat İdare Heyetleri; 1913 tarihli İstanbul Barış Antlaşması ve ona bağlı ekinde düzenlendi. İslam Cemaatleri ile onların hiyerarşik örgütlenmelerinin ve mallarının tanınacağı ve bunlara uyulacağı belirtildi. Müslüman nüfusun yoğun olarak bulunduğu yerlerde vakıf işleri ve rüştiyelerin öğretim programları ile ilgilenecek İslam Cemaatlerinin seçileceği ve bunların Bulgar hükümetince tanınacağı belirtildi. Halen yürürlükte olan 1919 Neuilly Antlaşmasında ise dinsel, dilsel, ırksal azınlıklara ait Bulgar vatandaşlarının masrafları kendilerine ait olmak üzere hayır kurumları ile dini ve sosyal kuruluşlar açıp, yönetebilecekleri ve denetleyebilecekleri kabul edildi.

Bu belgelerin yanı sıra Bulgaristan iç hukukunda yapılan düzenlemelerde Resmi gazetede 1919 da yayınladığı tüzükle cemaat idari meclisinin tüzel kişiliğini kabul etti. Cami, okul, vakıf malları ve bunlarla ilgili idari işleri yönetmekle görevli oldukları belirtildi. Aynı tüzükte cemaat idare heyetinin seçimlerinin Dışişleri ve Dinişleri bakanlığınca onaylanması gerektiğini bildirmesi, onaylanmaması halinde seçimleri yenilemesi veya bu gerçekleşmezse bakanlıkça komisyon atanması yetkisi alması kötüye kullanmanın yolunu açmıştı. Ayrıca yasalara uygun davranmadığı gerekçesi ile idare heyeti üyesine veya heyetin tamamının görevine son verebilme yetkisine de sahipti. Bu durumda heyetin yerine bakanlık atama yapabiliyordu. (Keskinoglu, s. 42-49)

Müftülük; 1909 İstanbul protokolü ve 1913 tarihli İstanbul Barış Antlaşması ile düzenlendi. Buna göre; Bulgaristan'daki müftüler Müslüman seçmenlerce, Başmüftü ise sancak müftüleri tarafından seçilecek ve müftü ve yardımcılarının görevden alınmalarının devlet memurları hakkındaki kanuna göre yapılacağı ifade edildi. 1913 tarihli Müftülere Muteallik Mukavelenameye göre ise; Baş Müftü, müftü ve

yardımcılarının maaşlarının Bulgaristan hükümetince ödeneceği düzenlendi. 1919 da çıkarılan Tüzükte müftülerin baş müftünün teklifiyle Dışişleri ve Dinişleri bakanlığınca atama yoluyla yapılacağı belirtilerek müftülerin Müslümanlarca seçileceği antlaşma hükmü ihlal edildi. Söz konusu Tüzükle, Baş müftü, müftü ve yardımcılarının göreve getirilmeleri, görevlerinden alınmaları, maaşlarının ödenmesi gibi hemen her konuda bakanlık geniş yetkiler almış oldu.(Keskinoglu, s. 44)

Krallık döneminde müftülerin ve Başmüftülerin çoğunlukla atama yoluyla Bulgar hükümetlerince göreve getirmeleri sonucu bu kurum özerkliğini koruyamadı ve Müslüman-Türk azınlığın önderi olamadılar. (Nabi, s.29) Bu dönemde müftü ve Baş müftülerin büyük çoğunluğunun Türkiye'deki cumhuriyet rejimine karşı olmaları, özellikle Türkiye'deki reformları yakından takip eden ve bunları Bulgaristan'da uygulamaya çalışan azınlıkla bu kurumlar arasındaki bağları daha da azalttı. Eğitim alanında Latin harflerinin uygulanmasını engellenmek için Başmüftü H.Hüsnu Efendinin yürüttüğü mücadele buna en çarpıcı örnek olmuştur.

Türk Öğretmenler Birliği; 1908 meşrutiyetin ilanı ile Bulgaristan genelinde örgütlenmeye başladı. Krallık döneminde örgütlenmesini yaygınlaştırdı.1923 yılında örgütlendiği kent ve kasaba sayısını 13 e çıkarmayı başarmıştı.1928' de adını Türk Muallimler Cemiyeti olarak değiştiren birlik, Müslüman-Türk azınlığın eğitiminde itici güç olarak çok önemli bir işlev yüklenmiştir. Türkiye'de 1923'te cumhuriyetin kurulması ile köklü reformların özellikle eğitimle ilgili olanlarını Bulgaristan'da uygulamaya yöneldi. 1928'de Lom' da yapılan kongrelerinde Türkiye'ye paralel olarak eğitimde Latin harflerine geçilmesine karar verildi. Öğretmenlere Latin harflerini öğretmek için kurslar açıldı. Bununla birlikte yetişkinler için okuma-yazma kursları başlatıldı. Müslüman-Türk azınlığın eğitiminde çok büyük rol oynayan birlik 1933'de Ruscuk'ta yaptığı 23. Kongresinden sonra Bulgar hükümetince kapatıldı. Türkiye ile arasındaki bağları canlı tutmak ve eğitimde yapılan yenilikleri Bulgaristan'da uygulamak için yürüttüğü mücadele ve çalışmalar kapatılma nedenlerinin başında geliyordu. Bulgaristan'daki milliyetçi akımlara bağlı çevreler ile Cumhuriyet karşıtı radikal İslamcıların birlikte yürüttüğü çalışmalar sonucu Birlik kapatıldı.

Turan; Krallık döneminde Müslüman-Türk azınlığın en önemli derneğiydi.1920li yılların başlarından itibaren Türk gençleri ülkenin birçok yerinde gençlik ve spor kulüpleri kurmaya başladılar. Bunların sayısı hızla artınca bir isim altında merkeze bağlanması düşüncesi oluştu. Yapılan kongrelerle önce Türk Spor Birliği adında birleştiler. Yalnızca spor alanında birleşmenin yeterli olmadığı, azınlığın sosyal ve kültürel gelişimini sağlayacak bir birlik olarak faaliyetini sürdürmesi fikri ile “Turan” adı altında yeniden örgütlendiler.(Kuyucuklu, s. 98) 1931 den sonra hızla yayıldılar, köylere kasabalara kadar şubeler açtılar. 1928den itibaren yeni Türk harfleri ile çıkan “ Turan” gazetesi yayın organları olmuştu. Atatürkçü fikirlerin ve reformların takipçisi bir örgütlenmenin bu hızla gelişmesi Bulgar makam ve milliyetçilerinin dikkatini çekmekteydi. Bulgar makamları yıldırma ve engelleme çalışmalarına başladılar. Cumhuriyet rejiminden kaçanlar ve Başmüftü H.Hüsnu Efendi aracılığı ile İslami radikal çevreler “Turan Cemiyeti” ne karşı birçok iftiralarla anti-propaganda yapıp, karalama kampanyası yürüttüler. 1934 de askeri darbenin ardından bu baskılar artırıldı ve Turan Cemiyeti kapanmak zorunda kaldı. Bu azınlığın sosyal ve kültürel hayatına indirilmiş büyük bir darbe olmuştur.

Bu dönemde Müslüman-Türk azınlığın en önemli örgütlü çalışmalarından biri de eğitim, müftülük, vergiler gibi konularda görüşlerini açıkladığımız Müslüman- Türk azınlığa artan baskılar sonucu azınlığın tüm sorunlarının konuşulduğu 1929’da Sofya’da yapılan Milli Kongre oldu. Kongrenin amacı başta okullar, vakıflar, dini kurumlar, hayır dernekleri olmak üzere azınlığın tüm sorunlarını tartışarak ortak kararlar almak ve bunların çözümü için Bulgar makamlarına girişimlerde bulunmaktı.Kongre kararlarının hayata geçirilmesi için yoğun bir çaba gösterilmesine rağmen herhangi bir gelişme sağlanamadı. Aksine 1934 darbesinden sonra kongreyi düzenleyen ve katılan kişilere yoğun baskılar uygulandı. (Memişoğlu, s. 319-320)

3.3.2.1.3 Temel Haklar

Can ve mal güvenliği, 1919 Neuilly antlaşması ile güvence altına alınmış olmasına rağmen Krallık döneminde bir çok ihlallere maruz kalmıştır. Özellikle Balkan Savaşları sırasında bu ihlaller en yüksek derecesine ulaşmıştır. Birinci Dünya savaşında aynı ittifak içinde olmamız nedeni ile savaşta yaşanan ihlaller Balkan Savaşı seviyesinde olmamıştır. Çiftçi Partisinin Stambuliski başkanlığında can ve mal güvenliği ile sağlanan huzur ve barış ortamı arda arda gelen darbeler ve hükümet değişiklikleri ile yok edildi ve son 1934 darbesi ihlalleri çok ciddi boyutlara çıkardı. Parlamantonun dağılması ve iktidar tarafından azınlığın siyasal desteğine artık ihtiyaç duyulması sonucunda azınlığa yönelik baskılar gittikçe artmaya başladı.(Nabi s. 30-31)

Bulgar hükümetinin göz yumması sonucunda milliyetçi örgütlenmeler azınlık mensuplarına saldırılar düzenliyorlardı. Bunlar, dövmek, öldürmek, tecavüz, dini değerlere saygısızlık ve saldırmak gibi insanlık dışı eylemlerdi. (**Cumhuriyet**, 20/04/1933)Türk basınının ve hükümetinin bu saldırılara gösterdiği büyük tepki sonucunda bu örgütlere karşı Bulgar makamları göstermelik önlemler almıştır. Bu durumda bir değişiklik yaratmamış aynı saldırı ve baskılar devam etmiştir. Birçok katliam ve işkencenin yaşandığı bu dönemde bu baskı ve yok etme savaşının ardında Türkleri göçe zorlayarak bu bölgelerde (Deliorman ve Kırçalı) nüfus dengesini Bulgar lehine çevirmek ve taşınmazları değerlerinin çok altında toplamak isteyen Bulgar emlakçılarının çeteleri desteklemeleri yatıyordu. Böylece, bir yandan azınlık göç ettirilirken, bir yandan da sahip oldukları topraklar ellerinden çok ucuz bir fiyata ele geçiriliyordu.(Nabi, s.22-23) 1939'da İkinci Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte bu saldırı ve baskı ve saldırılar azaldı. Mihver devletlerin yanında savaşa katılan Bulgaristan tarafsız olan Türkiye ile anlaşmazlık çıkarmayarak doğu sınırını güvence altında tutmayı hedefliyordu. Din ve İbadet Özgürlüğü' de bu yaşananlar içinde nasibini aldı. Mezarlık ve camilere yapılan saldırılar, Hıristiyanlığı kabul ettirmek için yapılan baskılar gibi..Bu çerçevede en büyük baskı ve zorlanmayı Müslüman Pomaklar yaşadı. Bu baskılar 1944 de Faşist yönetimin iktidardan uzaklaşmasına kadar devam etti.

Basın özgürlüğü açısından (Memişoğlu, s. 67); Neuilly Barış Antlaşmasında Bulgar vatandaşlarının herhangi bir dili basında veya her çeşit yayında serbestçe kullanabilecekleri, hiçbir kısıtlamanın uygulanamayacağı belirtilmiş ve bu şekilde Müslüman-Türk azınlık kendi anadilini basın-yayın faaliyetinde kullanabilme hakkını elde etmiştir. Krallık döneminde Türkiye’de yürütülen mücadelenin Bulgaristan Türk basınına yansması nedeniyle çok büyük bir canlılık yaşandı. Basındaki bu canlılığın kültürel hayatın gelişmesinde beklenildiği kadar gelişme yaratamamasının sebebi ise aydınların Türkiye’ye göç etmeleriydi. (Memişoğlu, s.65) İmparatorluk döneminde İttihat Terakki Partisine muhalifler, 1923 den sonra cumhuriyet rejimine muhaliflerin Bulgaristan’da çıkardıkları gazetelerde yönetim aleyhine yayın yayınlamalarına olanak bulmaları sonucu yayın hayatı çok gelişti. Birinci Dünya Savaşı bu gelişmeyi kesintiye uğratmışsa da Stambulski döneminde yeniden atağa geçti. Stambulski hükümeti düşürüldükten sonra ise azınlığın Türkiye ile bağlarını zayıflatmak ve gelen etkileri engellemek için Türkiye’de ki cumhuriyet rejimine karşı yayınlar yönetimlerce desteklenmeye devam etti. Bu nedenle Krallık döneminde kimi kaynaklara göre 80, kimilerine göre 89 tane Türkçe gazete ve dergi yayınlandı.(Şimşir, 2009, s. 141) 1934 tarihli faşist darbenin ardından tüm gazete ve dergilere baskı ve sansür uygulanmaya başladı. Öncelikle Kemalist çizgide yayın yapan gazete ve dergilere yapılan baskı, sansür ve kapatmalar daha sonra cumhuriyet rejimi karşıtlarına da yapıldı ve Arap harfleri ile yapılan yayınlara izin verilmedi.1944’de gelindiğinde yalnızca Kızanlık’ta Hakikat Şahidi isimli Protestan misyoner yayın organı Türkçe olarak çıkmaya devam ediyordu.(Okday, s. 83)

Krallık döneminde ekonomik bakımdan azınlık için çok zorlu geçti. Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı zaten daha önceki savaşlarda fakirleşmiş olan azınlığın ekonomik sorunlarını daha da ağırlaştırdı. Stambulski döneminde yapılan çeşitli reformlar ve toprak reformu azınlıkların durumunu düzeltti. Ancak kısa sürede iktidardan uzaklaştırılan Stambulski ile bu dönem sona erdi.1929 ‘da dünya ekonomik krizinin patlaması ile artan zorluklar, 1934’te faşist iktidarın kurulması ve İkinci Dünya Savaşı ile doruk noktaya çıktı.

Bulgaristan ekonomisinin de dünya krizinden etkilenmesi, tarım ve sanayi sektöründeki ekonomik daralma üretimi gerilettiler. Tarım ürünlerinin fiyatları büyük bir düşüş gösterdi.1928-1932 döneminde toptan buğday fiyatları önceki döneme göre 1/3 oranında, tütün fiyatları yarısına düştü. Köylü kesim tarımsal üretim için gerekli ihtiyaçları karşılayacak alım gücünü kaybetti. Genel olarak ülke ekonomisini etkileyen kriz , tarım sektöründe yaşanan gerileme %90ı tarımla uğraşan ve kırsal kesimde yaşayan küçük topraklı azınlığı özellikle etkiledi. (Memişoğlu, s. 310) Yine azınlığın eski usullerle tarım yapması, devletin bu konuda desteğinin olmaması, Bulgar çiftçileri ekonomik bunalımdan korumak için alınan önlemlerden azınlığın yararlandırılmaması diğer olumsuz etkenlerdi.(Nabi, s.29-33) Bu olumsuz ekonomik faktörlerin yanı sıra çıkarılan ağır vergiler ve bunları ödemek zorunda kalmaları azınlığı tamamen yoksullaştırmıştı. Üniversite veya lise diploması olanları da kamu ve özel sektörde azınlığa uygulanan ayrımcılık nedeni ile çalışamadıkları için Türkiye'ye göç etmek zorunda kalıyorlardı. 1934'den sonra çıkarılan yasalarla mesleklerde Bulgar diploması arandığı için berberlik, kunduracılık gibi meslekleri dahi yapamıyorlardı. Daha sonra bazı meslekler için Bulgar ırkından olma zorunluluğu getirildi.(Keskinöğlü, s. 126)

Krallık döneminde, mülkiyet ihlalleri, 1913 İstanbul Barış Antlaşmasının açık hükümlerine rağmen çok fazla yaşandı. Özellikle Balkan Savaşlarında oturdukları yerlerden kaçan daha sonra dönen azınlıklara yerlerinin geri verilmeyip Bulgarlara dağıtılması ihlallerin esas konusunu teşkil ediyordu.(Memişoğlu, s. 329) 1925'de çıkarılan yasaya göre, sahipleri Balkan Savaşlarında göç etmiş yasa çıkana kadar dönmemiş olan bütün kişilerin taşınmazları devlete geçiyordu. Yasa çıkana kadar dönenler için olumlu olan yasa uygulamada yargının taraflı olması ve bürokratik engeller nedeni ile çok küçük bir kesim mülklerini geri alabildi.(Nabi, s. 24)

Bu uygulamaların yanı sıra verimli ve sulak olan Deliorman bölgesinde arazilerin azınlığın elinden alınarak Bulgar göçmenlerine verilmesi mülkiyet hakkını ihlal eden en önemli uygulamaydı. Bunun sağlanması için milliyetçi örgütler vasıtasıyla azınlığı buldukları bölgelerden zorla kaçırtmaya ve bürokratik, idari işlemlerle azınlığın sahip oldukları mülkleri ellerinden almaya yöneldiler. (Nabi, s.38) Bulgaristan'da vakıflar, 1909 tarihli İstanbul Sözleşmesi, 1913 tarihli İstanbul Barış

Antlaşmasının eki “Müftülere Mütcellik Mukavelaname” de ve 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşmasının hükümleri ile düzenlendi. Bu uluslar arası belgelerin yanı sıra iç düzenlemelerle birçok koruyucu hüküm getirilmesine rağmen vakıf mallarının bir kısmı Bulgar yönetimleri ve saymanlar tarafından yasal olmayan yollardan ele geçirilirken, önemli bir kısmı değerinin çok düşük fiyatına kamulaştırıldı.(Nabi, s. 28)

3.3.3 KOMÜNİST PARTİ İKTİDARI DÖNEMİ (1944-1989)

Sovyetler Birliği'nin, İkinci Dünya savaşına Almanya'nın yanında katılan Bulgaristan'a karşı savaş ilan etmesinin ardından Sovyet orduları 8 Eylül 1944 'de Bulgaristan topraklarına girdi. Faşist yönetim devrildi. Komünistler, liberaller, bağımsız aydınlar, sosyal demokratlar, çiftçiler gibi anti-faşist gurupların kurduğu ve desteklediği “Vatan Cephesi” Sovyetler Birliği desteği ile darbe gerçekleştirip iktidara geldi. Georgiev yeni hükümeti kurdu. Eylül 1946 da yapılan halk oylaması ile krallık kaldırıldı ve cumhuriyet ilan edildi. Yapılan seçimlerde içinde çoğunluğu komünistlerden oluşan Vatan Cephesi oyların %70 ni alarak iktidara geldi. BKP 227 sandalye ile hükümetin en kuvvetli kanadıydı ve içişleri, adalet gibi kilit bakanlıklar ona geçti. BKP, halkın isteklerini yansıtan ekonomik ve toplumsal programı ile geçmişten gelen güçlü bir toplumsal desteğe sahipti. İkinci Dünya savaşında Nazilere karşı verdikleri mücadele ile aldığı destek artmış ve çok güçlenmişti. (Sander, s.23-24) Başbakanlığa eski parti sekreteri Georgi Dimitrov getirildi. 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile uluslar arası güvenceler sağlandıktan sonra BKP liderliğindeki hükümet ülkede siyasal, sosyal, ekonomik anlamda köklü değişiklikler yapılmaya başlandı.1947 tarihinde ülkenin halk cumhuriyeti olduğunu kabul eden Sovyet modeline dayanan yeni bir anayasa kabul edildi. Madenler, bankalar, endüstri ve ticaret kuruluşları millileştirildi, özel sektör yasaklandı. Büyük toprak sahiplerinin mülkiyetleri kooperatifleştirilerek birliklere dönüştürüldü.(Tuğlacı, s. 100)

1949'da ölen Dimitrov'dan sonra BKP liderliğine Vulko Çervelko getirildi. 1954'de ise sosyalist rejimin yıkıldığı1989 yılına kadar görevi yürütecek Todor Jivkov

göreve getirildi. Muhalefete karşı sürdürülen sert savaş 1953’de Stalin’in ölümü ile değişiklik gösterdi, siyasi gerilim yumuşadı bazı siyasilerin eski itibarları geri verildi. Todor Jivkov’un başkanlık süresi Stalin sonrası döneme denk düşmektedir.

3.3.3.1 Dönemin Genel Azınlık Politikaları

Bulgaristan’da 9 Eylül 1944 tarihinde Vatan Cephesi hükümetinin kurulmasından sonra Müslüman-Türk azınlık açısından yeni bir dönem başladı. Azınlığın Vatan Cephesi’ni desteklemelerinin iki ana nedeni vardı. Bu nedenlerden birincisi daha önceki yönetimlerde özellikle 1934 darbesinden sonra gelen hükümetlerin kendilerine uyguladıkları baskı ve bir çok haklarının ellerinden alınmış olmasıydı. İkincisi de Vatan Cephesinin azınlık haklarını koruyacağı, taleplerini yerine getirileceği konusunda verdiği sözdü.

Vatan Cephesinin iktidara geldikten sonra verdiği sözleri tutmaya başladı. Azınlıkların haklarını kısıtlayan yasaları yürürlükten kaldırdı. Kapatılan Türk okulları yeniden açılmaya başladı ve yeni okullar inşa edilmeye başladı. Yine gazetelerin ve yayınların açılmaya başlaması dikkat çekiciydi. Ancak BKP iktidarının azınlıklarla ilgili politikaları değişmeye başladı. Başbakan Georgi Dimitrov’un 1946’da verdiği “ Balkan’ların yalnız balkanlılara ait olmasını, Slav’ların Balkanlarda başrolü oynamasını sağlamalıyız, Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlara hükmettiği geçmiş dönemin izlerini silmeliyiz” demeci dönüm noktası oldu. Hemen ardından Eğitim yasasına bir madde eklenerek özel okul kabul edilen Türk azınlık okulları devleştirildi. Böylece bütün Türk azınlık okulları tümüyle Bulgar yönetiminin kontrolüne geçmiş oldu. 1947 de kabul edilen Halk Cumhuriyeti anayasasında azınlıkların hakları konusunda oldukça özgürlükçü, ayrımcılığı önlenme ve eşitliği sağlayan hükümler düzenlendi. Ancak Soğuk Savaş döneminin yarattığı nedenlerle Doğu- Batı arası yaşanan gerilimin giderek artması Türk-Bulgar ilişkilerini de etkilemeye başladı. İlişkilerin bozulması yönetimin

azınlığa karşı politikasını sertleştirmesine neden oldu. Dimitrov 1947’de verdiği bir demeçte azınlıkların Türkiye’ye değil, Sofya’ya bakmalarını ve düşmanlarına ajanlık yapmamalarını söyleyerek azınlığı uyardı. 1948 de Merkez Komite Türk azınlıkları bazılarında kurtulunması gereken potansiyel güvensiz unsur olarak ilan etti. Dimitrov yine bir demecinde “Bulgar olmayan halkı, toplumun kanayan yarası olduğunu” belirtti. (Tuğlacı, s.72) Bu değişim üniter sosyalist sistem için tehlike olarak görülen azınlıkları asimile etme politikalarına yöneltti. İlk yaklaşım azınlıkların eğitim ve kültürlerinin geliştirilerek, bilinç seviyelerini yükseltince, etnik kökenleri ne olursa olsun emekçi kesimin sınıfsal çıkarlarının kendi kişisel çıkarlarını ve etnik kimliklerini aşacağını, böylece azınlıklarında gönüllü olarak Bulgar sosyalist kimliğini sahipleneceklerini düşünmekte. (Karacov, 1976, s.69)Ancak süreçte bu yöntemin devlet tarafından desteklenen etnik kimliklerin aşınmaktan çok güçlendiği görüldü. Pomak, Müslüman Romenler ve Tatarlar’da kendilerini Türk olarak tanımlamaya başladılar.

1946’da Pomaklara karşı yeni bir asimilasyon kampanyası başlatıldı. Bu uygulamaya direnen Pomaklar ülkenin çeşitli yerlerine sürgüne gönderildiler. Bu dönemde azınlığın karşılaştığı sorunlar sadece Pomaklara yapılan baskılarla sınırlı kalmadı.1947’de kooperatifleştirilen ve üretim araçlarının devletleştirilmesi çoğunlukla çiftçi olan azınlığı doğrudan etkiledi.

4.1950-51 YILLARINDA DEMOKRAT PARTİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE BALKANLAR

1940'ların ortalarına gelindiğinde Türkiye'de tek parti iktidarı gerek yurt içinde gerekse yurt dışında eleştiriliyordu. II. Dünya savaşı sonrası özellikle ABD ile olan ilişkiler ve liberal akımların tesiriyle demokrasinin oturması ve iktidarın doğal şartlarda değişmesi için ciddi baskılar oluştu. CHP'nin içinde dahi rahatsızlıklar vardı. Parti politikasını eleştirenler özellikle dördümlü tavrıyla su yüzüne çıktı. CHP içindeki muhalefette böylece ortaya çıkmış oluyordu. 14 Mayıs 1950 seçimleri demokrasi tarihimizde önemli bir dönüm noktasıdır. 1950 seçimi seçmenin özgür iradesinin sandığa yansıdığı ilk seçimdir. Tek Parti döneminde yapılan bütün seçimlerde belirli bir baskı unsuru ya da dayatmadan bahsedilebilir. Tek Parti yönetimine karşı yönelen toplumsal muhalefete ve II. Dünya Savaşı Sonrasının “demokratikleşme” söylemine sırtını dayayan Demokrat Parti Muhalefet yıllarında, meşruiyetini ve ideolojik söylemini esas olarak demokrasiye dayandırmaya çalışmıştır. Nitekim 1949 tarihli Demokrat Parti programının umumi esaslar birinci maddesinde bu açıkça karşımıza çıkmaktadır: “Siyasi hayatımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.” (Demokrat Parti Tüzüğü, 1949, s.47) Meşruiyetin demokrasi üzerinde inşa edilmeye çalışılması aslında pragmatist bir yaklaşımdır. Demokrasi büyük ölçüde millet iradesiyle, millet egemenliğiyle ve hür seçimlerle özdeşleştirmekte ve bu bağlamda vatandaşların hak ve hürriyetlerinin ön plana çıkarılması (Menderes, 1967, s.70) şüphesiz Demokrat Parti'ye CHP'ye karşı yürüttüğü siyasal iktidar mücadelesinde kullanabileceği önemli ideolojik araçlar sağlamıştır. Demokrat partinin en temel söylemi “devleti halka yakınlaştırmak” üzerinden inşa edilmektedir. Nitekim parti programının 19. Maddesinde şöyle denmektedir: “iç işlerimizde, hükümeti ve teşkilatı, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı olarak saymak, esaslı bir prensibimizdir” (Menderes, 1957, s.85)

Demokrat Parti'nin "demokrasi ideali"ni gerçekleştirmede ne derece samimi olduğu mutlak stnlğu sağladıktan sonra gittikçe totaliterleşen çizgisi ile de sınıanmaktadır. DP'nin söylemi ve demokrasinin sınırları Amerika Birleşik Devletleri'nin politikası ile bir arada ilerlemektedir. zgrlklerin baskılanmasının meşru argümanı iki kutuplu dünya atmosferine uygun bir biçimde "komünizm tehlikesi" olarak sunulmaktadır. Demokrat Parti'nin ideolojik çizgisi çok büyük ölçüde bulunduğu taraftan beslenmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasının iki kutuplu dünyasında Türkiye Amerika'dan yana taraf olmuş, demokrasi ve liberalleşme söylemleri bu döneme damgasını vurmuştur. Demokrat Parti iktidara geldiğinde dış politikada izleyecekleri rotayı ise, şu sözlerle ifade etmiştir: "...Birleşmiş Milletler idealine samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan uzak yakın ve büyük kk bütün milletlerin istiklal ve toprak bütünlüklerine hrmetkr olan dış siyasetimizin sulh mahiyeti bütün dünyaca malumdur". (ztrk, 1968, s. 364) Hükümetinin dış politikadaki en büyük amacı, Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla Türkiye' Birleşik Amerika ve büyük mtfevikler İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerini gün geçtikçe kuvvetlendirir.(ztrk, s.365)

II. Dünya Savaşından sonra dış politikaya hkim olan en önemli mesele, Avrupa'yı olduğu kadar Türkiye'yi de tehdit eden Sovyet emperyalizmine karşı duyulan güvenlik endişesi olmuştur. Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde dış politika açısından oldukça aktif bir dönem yaşanmıştır. Hükümet programlarında da grldğu gibi, Batı ile özellikle İngiltere ve ABD ile ilişkileri geliştirmek için büyük çaba sarf eden Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO'ya 1952 yılında girmeyi başarmış ve ABD'nin Sovyetler Birliğini Balkanlarda ve Ortadoğu'da çevreleme politikasını aktif olarak desteklemiştir. Ancak Doğu Asya'da in Halk Cumhuriyeti'nin ortaya çıkması ve Kore Savaşı ile komünizmin geniş bir alanda tehlike yaratması gibi gelişmeler Türkiye'yi savunma konumuna geçirmiştir. Bu gelişmelerin etkisi altında Türkiye, Balkan ve Bağdat Paktlarının oluşmasında aktif rol oynamıştır. (Armaoğlu, 1993, s. 517)

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler karşısında yalnız kalan Türkiye'ye ilk desteği ABD göstermiştir. Missouri zırlı gemisinin İstanbul'a gelişi ve ABD'li

kumandanların Cumhurbaşkanı İsmet İnönüyü ziyaret etmeleri Türk- Amerikan ilişkileri açısından önemli bir adımdır. Amerikan filosunun gelmesi basında da geniş yer bulmuş ve filonun gelişi "Türk-Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi" olarak değerlendirilmiştir. Truman'ın özel temsilcilerinden Weddell de yaptığı açıklamada Missouri'nin Amerika ve Türkiye arasındaki dostluğu sembolize etmek için geldiklerini ifade etmiştir.(Albayrak, 2004, s.18) Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde gelen yardımlarla birlikte Türkiye ABD ile gittikçe yakınlaşmaktaydı. Mevcut tablo DP iktidarı döneminde daha da belirginleşmiştir. 1950'li yıllarda bu politikalar konusunda CHP ve DP uyum içerisindedir. Bu politikanın ortak noktalarını ise, her türlü sol faaliyete karşı olmak, Sovyet karşıtı tutum izlemek, ABD'nin politik çizgisini takip etmek şeklinde sıralamak mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında zor bir dönem yaşayan Türkiye için NATO üyeliği önemli bir çıkış yolu olarak görülmüştür. DP'nin iktidara gelir gelmez NATO üyeliği ve Amerika'nın yanında olmayı bir hedef haline getirmelerinde Türkiye'nin maruz kaldığı Sovyet baskısı ve duyulan güvenlik endişesi kadar, bunun kendileri için önemli bir iç politika malzemesi olması da etkili olmuştur. DP , 1950 seçim kampanyası sırasında yaptıkları konuşmalarda NATO'ya katılmayı aynı zamanda demokratik düzenin geleceğini garanti altında olacağı düşünülüyordu. Menderes Hükümetinin ani bir kararla Kore'ye asker göndermesi ülke çapında çok tartışılmıştı. Genel olarak bu durum, kamuoyunda olumlu karşılanmakla beraber CHP bu kararı biçimsel olarak eleştirmiş, TBMM onayına sunulmadan yurtdışına asker gönderilmesini bir Anayasa ihlali olarak tanımlamıştır.(Bağcı, 1990, s. 27) Kore Savaşı'na katılma kararına en şiddetli tepki ise Behice Boran'ın başkanlığını yaptığı Barışseverler Derneği'nden gelmiştir. Bu kararı bir bildiri ile protesto eden dernek, askeri mahkemece kapatılmış, yöneticileri ise hapis cezalarına çarptırılmıştır. Barışsever Cemiyeti üyelerinin hapis cezasına çarptırıldığı kararda ise şöyle denilmektedir: "Cemiyet gayesinin siyasi olmadığı hakkında beyanname verildiği halde, tamamen siyasi maksatlar güdüldüğü, Amerikalılarla dostluğumuzun bozulması gayesi istihdaf edildiği, Kore'ye hükümetin asker gönderme kararı karşısında neşrettikleri beyannamelerle halkın hükümete itimadını kırdıkları ve milli mukavemeti zaafa uğrattıkları zikredilmektedir". (Çavdar,

2004, s.36) İstanbul, Ankara, İzmir'de kararı eleştiren yazı ve karikatürler yayınlayan on yedi mizah dergisi de komünist oldukları gerekçesiyle kapatılmıştır. (Çavdar, s.36)

DP Hükümeti, Kore'ye asker göndermesi neticesinde Türkiye'yi Kuzey Atlantik Paktına sokmayı başarmıştır. 16 Şubat 1952'de ABD elçisinin on iki devlet adına sunduğu davetiye ile Türkiye Lizbon'da Konferansa çağrılmış 19 Şubat 1952'de ise, TBMM iktidar ve muhalefetteki milletvekillerinin oybirliği ile Türkiye'nin NATO üyeliğini onaylamıştır.

Adnan Menderes NATO'ya katılma sebebiyle Mecliste yaptığı konuşmada, bu olayı tarihi bir gün olarak nitelendirmiştir. (Çavdar, s.60) Türkiye'nin NATO'ya kabulünü, Türk milletinin ve onun iradesinin temsilcisi olan bir meclisin eseri olarak niteleyen Menderes, bu sebeple İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren, kendi güvenliğini Batı'ya katılmakta gören Türkiye'nin bu politikası, DP iktidarı tarafından da en yoğun şekliyle devam ettirilmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği dış politikada oldukça aktif bir dönem açmıştır. Sovyet tehdidinin artması üzerine Batı'ya iyice yönelen DP iktidarının ilk yıllarında Türk dışişlerini en çok meşgul eden konulardan birisi de Balkanlardır. Bu dönemde Türkiye, Yunanistan ile anlaşarak Yugoslavya'yı dolaylı yoldan NATO'ya bağlayacak bir ittifak oluşturma konusunda olağanüstü bir çaba göstermiştir.(Sander, s.45) 1948 yılı itibarıyla Sovyetler ile Yugoslavya arasındaki gerginlik ve Yugoslavya'nın Sovyet bloğundan uzaklaşması Batılı devletlerin Yugoslavya ile yakından ilgilenmelerine neden olmuştur. Yugoslavya'nın siyasi rejimine karşı duydukları bütün şüphelere rağmen bu devleti kendilerine bağlamak için çaba göstermişlerdir. İki Balkan ülkesi Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinden sonra ise bu ülkeler ile Yugoslavya arasında bir Balkan Paktı kurulması suretiyle bu amacın gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki uzun kara sınırı ve Türkiye'nin Bulgaristan karşısındaki-coğrafyanın niteliğinden kaynaklanan- stratejik zayıflığı da Türk hükümetini Balkanlarda işbirliğine itmiştir. Benzer tehditlerle karşı karşıya bulunan ve hızla Batı'ya doğru yaklaşan Yugoslavya ile ittifak yapmak düşüncesi önem kazanmıştır. (Sander, s.69) Kuzey komşuları tarafından destek görmüş bir iç savaştan henüz çıkan Yunanistan'ın. Bulgaristan ile yaşadığı sınır problemleri ve Sovyetler tarafından desteklenen

Arnavutluğun yaratacağı tehlike de Yunan yöneticilerini endişelendirmiştir. Bu bakımdan savaş öncesinde olduğu gibi Arnavutluk ve Bulgaristan'a karşı Türkiye ve Yugoslavya istenen denge ve güvenliği sağlayabilirdi. (Sander, s.70) Menderes özellikle Türkiye'nin NATO'ya alınmasından sonra gittikçe artan bir şekilde ittifak arayışları içine girmişti. Ona göre Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle Güney Akdeniz'de lider olma konumundaydı.(Sander, s.82) balkan paktı balkanlarda istikrarı sağlama girişimiydi. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeleri olmaları ve diğer balkan ülkelerinin Sovyetlerin etki alanı içinde bulunmaları Balkanlarda yeni bir güç boşluğu doğurmuştu. 1. Balkan paktı Balkanlarda bölgesel bir güvenlik sistemi yaratma amacına yönelik bir denemeydi. Bundan 15 yıl önce Balkan ülkeleri özgürlüklerini korumak için bir askeri ittifak kurmayı denemişlerdi. Bu Balkan antantı 2. Dünya savaşından önce Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya tarafından kurulmuştu. Türkiye'nin bu paktı kurmasındaki temel amacı Balkanlar'da revizyonist bir politika izleyen Bulgaristan'a karşı bir güvenlik hattı kurmak diğer yandan balkanlara yönelebilecek bir dış saldırıya toplu olarak karşı koyabilmektir. 1933'deki pakt yalnızca Bulgaristan'dan gelebilecek tehditlere karşı işlerlik taşıyordu. Ancak İtalya veya Nazi Almanyası'ndan gelebilecek tehditlere karşı bir güvenlik ağı oluşturmuyordu. Bu durum Balkan birliğinin zayıf noktasını oluşturdu. (Koçak, 2000, s.194) Son yapılan Balkan Paketi antlaşması ise bir çok Balkan ülkesini kontrolü altında bulunduran komünist tehlikesine karşı bir meydan okumaydı. Görülmektedir ki Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikaları tamamen "kırmızı tehlike"ye karşı güvenlik sağlayabilmek amacı üzerinden, şekillenmiştir. Bu bağlamda Balkanlar son derece hassas bir soruna işaret etmektedir. Türkiye'yi bir Paktın içinde bulunmaya kadar götüren sürecin karşısında büyük ölçüde Bulgaristan bulunmaktadır. ABD'nin politik ve ekonomik çizgisine eklenmeye çalışan Türkiye'nin Balkanlarla ve Balkan ülkeleriyle ilişkilerinde de bu iki kutuplu atmosferin belirlenimindedir. Dolayısıyla Sosyalist bir rejim içinde yaşayan ve "türlü mezalimle uğrayan" Bulgaristan Türkleri'nin durumu dönem içinde ayrı bir hassasiyete denk düşmektedir. "Bulgaristan Türkleri" meselesi salt başka topraklarda yaşayan vatandaşlar olarak değil, "düşman sınırlarda yaşama mücadelesi veren insanlarımız" olarak görülmektedir.

Bulgaristan ile ilişkiler doğası gereği gergin seyretmektedir. Bulgaristan Sovyet etkisindeki bir devlettir, Türkiye ise tamamen ABD merkezli bir politikanın güdümündedir. Nitekim dönemdeki gazeteleri inceleyecek olursak 1 Aralık 1951 tarihli Ulus gazetesinde “Bulgar Zulümleri” başlıklı bir haber yayımlanmıştır. “Hudut kapandıktan sonra gelen vizeli ırkdaşlarımızı aç ve açıkta bekletiyorlar” denmekte “Geçende Bulgar Hükümeti tertibi ile 126 Çingene’nin sahte vize ile topraklarımıza sokulmak istendiği ve hükümetimizce bunların Bulgaristan’a iade edildiği malumdur. İki hükümet arasında nota teatisine ve hudutun kapanmasına kadar varan bu hadise henüz kapanmış değildir. Çünkü vizesiz Çingeneler’i Bulgar hükümeti geri almayınca hükümetimiz haklı olarak hududu kapamış ve Kıptiler Türk Bulgar hududu arasındaki Yunan arazisinde kalmışlardı” diye yazılmaktadır. “Zülm”ün bir diğer cephesi olarak da şunlar anlatılmaktadır: “Hududun kapandığı günlerde Bulgaristan’daki konsolosluklarımızdan muntazam vizelerini alıp yola çıkmış bulunan Türk göçmenler Sivilengrad (Mustafa Paşa) istasyonuna yığılmış ve 150-200 hanede 800 kişi birikmiş bulunmaktadır. Göçmenler son baharın bu soğuk ve yağışlı günlerinde yırtık çadırlarda beklemekte ve bunlardan fakir olanlar Bulgar hükümeti tarafından iase edilmediği gibi parası olanlara da gıda maddeleri satılmaması için Sivilengrad halkına ve civar köylerine kati emirler verilmiştir.” “Bulgar zulmü” vurgusu bu döneme damga vuran bir ajitasyon malzemesidir. “Soydaşlara yapılan eziyet” üzerinden anti-komünist propaganda yapılmaktadır. Hatta bu konuda yapılan spekülasyonlar o kadar ileri gidilmiştir ki örneğin 15 Kasım 1951 tarihli Hürriyet gazetesinde “bir Yunan gazetesi”nden alınan bir istihbarat iletilmektedir. Habere göre Rusya’nın isteği üzerine Bulgarlar Türkiye’ye, Türk muhacirler yerine Rusları sokmakta bu vesile ile Karadeniz kıyılarını bir Rus havzası haline getirmeyi amaçlamaktadır.: Bu elbette ki salt 1950-51 sürecine ilişkin bir özgün bir bakış açısı değildir. Bulgaristan var olduğundan beri komşu ülkeden Türkiye’ye hep Türk göçleri olmuştu. Sınırlar göçe açık tutulsaydı Bulgaristan’dan Türkiye’ye 15-20 bin göçmen gelebilirdi. II. Dünya ve arkasından Bulgaristan’daki rejim değişikliği göçleri durdurmuştur. Bu durum iki kutuplu dünya atmosferinin öteki tarafta yarattığı bir yansımadır. Bu dönemde düşmanlık karşılıklı olarak üretilen bir süreç olarak işlemiş hem Bulgaristan, hem Türkiye birbirine karşı ağır bir savunma politikası geliştirmiştir. Yani Bulgar rejimi Türkler’in göçlerine izin vermemiştir. 1945-49 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye 631 ile 1670 arasında

yaşayan Türk göçmeni gelebildi.(Şimşir, 2009, 231) Türkiye Bulgaristan sınırı bu dönemde 10 yıl göçe kapalı kaldı. Bu nedenle oluşan büyük birikimin iki tarafta da yarattığı baskı, karşılıklı düşmanlaşma ve gerilim atmosferini tetikledi.

1950-51 göçünü doğru anlayabilmek ve ülkeler arası ilişkilerin gerilimini kavrayabilmek adına bu dönemdeki soğuk savaş atmosferini ve Türkiye'nin dış politikasını kısaca irdelemek önemlidir. Bulgaristan ve Türkiye ve dolayısıyla da muhacirler meselesine yaklaşım, Soğuk Savaş koşullarından ayrı düşünülemez. Bu nedenle bu çalışmada Türk-Bulgar ilişkileri vesilesiyle ABD vs. Rusya çatışmasına dair özel bir bölüme yer ayrılmıştır

5.1950-51 GÖÇÜ

1944-1990 yılları arası süreç Bulgaristan'da inanç ve dini topluluklardan söz edilmeyen bir dönemdir. Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman ayırımı yapılmadan ateist bir politikanın yansıması olarak dini kurumlara karşı bir propaganda yürütülmektedir. Azınlıklara verilen haklar enternasyonalist ideolojinin etnik grup ve kültürlere sunduğu özgürlüklerle sınırlıdır. İkinci dünya savaşına kadar bu özgürlükler daha geniş tutulmuşken savaşın etkisi ile daralmıştır. Savaş sonrası yoğun sanayileşme, eğitimin hızla yayılması Bulgarları derinden etkilemektedir. Bu değişimden Türk ve Müslüman halklar daha az etkilenmiştir. Çünkü sanayileşme daha çok şehirlerde gelişmekteydi, oysa Türk ve Müslüman halklar daha çok kırsal kesimde yaşamaktaydılar. (Politbüro Kararları, s. 53-54)

1947 Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Anayasası azınlıklardan birkaç kanun maddesinde bahsetmektedir. Bunlar; Madde 71'de din, dil ve etno kültürün ayrımcılıktan korunması için kanunlar karşısında eşitliğini vurgulanmaktadır. Madde 78 vicdan ve dini vecibe özgürlüğü getirmektedir. Aynı maddede din temelli siyasi parti yasağı getirilmektedir. Madde 79, anadilde eğitim ve ulusal kültür gelişimini bir hak olarak tanımaktadır. Madde 45'de Anadilde eğitimi Bulgarca'yı da mecburi öğrenme şartı ile kabul edilmektedir. 1947 Halk Eğitim Kanununa göre, Azınlıklar için İlköğretim öğretmenleri yetiştirmek için 4 yıllık eğitim enstitüleri açılacak, pedagoğ-öğretmenler bu dilli bilme şartı ile seçilecektir.(Md.109) (Tuğlacı, s.110)

1954 Halk Eğitimi yönergesinde eğitimin tüm vatandaşlara cinsiyet, ulus ve ırk ayırımı gözetmeksizin herkesçe ulaşabilmesi için okulların tamamen devlete ait olduğu ve laik eğitimin anadilde mecburi Bulgar dili ile yapılacağı belirtilmiştir. Bulgar olmayanlara 4,5 ve 6 sınıfta anadili sınavı, mezun olmadan önce olgunluk sınavından (anadil ve edebiyatı) geçecektir. 1948 Ceza yönetmeliği ile din temelli kin kışkırtması ağır para ve hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. (Md.26) Vatandaşların özgürce dinini yaşamalarının engellenenler ağır hapisle cezalandırılır.(Md.279) Irk ayrımcılığını

basın yoluyla yayma ağırlaştırılmış hapisle cezalandırılmaktadır.(Md.99) (Todorova, s.127)

1949 Din kanununa göre tüm vatandaşları için geçerli olmak üzere ırk, cinsiyet dil ve dine bakılmaksızın basın ve yayın yoluyla yapılan ve siyasi toplantılarda dini putlar ve inançlar üzerine faaliyetler yasaklanmıştır. 1948 Yabancı okullar Yönergesi ile tüm yabancı okullar kapanır. Bunlar; ülke içi tüm yabancı okulların tüm kademeleri, okul öncesi, ilköğretim, lise ve kolejler, kurslar, dini misyonlar ve dallarıdır. Bu dönemde bütün azınlık okulları devletleştirilmiştir. Yine 1951 Politbüro kararı ile Türk dili nüfusu etno-kültürel topluluk olarak kabul edilmiş ve Sofya üniversitesinde “Türk dili filolojisi” ve bölümü açılmıştır. Devamla ilk okul öğretmeni hazırlamak için üç tane ön lisans enstitüsü açılmış, Kırcaali, Şumen, Blagoevgrad da dördüncü sınıfa kadar Türk dili mecburi olan ilköğretim okulları açılmış ve lise ve üniversitelere girişte bazı avantajlar verilmiştir. 1950 tarihli politbüro kararında açıklanan bilgilere göre Türk nüfusa özel hizmetler şunlardır; Türk ilköğretim okulları 1000 tanedir. 7 Türk lisesi bulunmaktadır. 10 dan fazla Türkçe gazete ve dergi bulunmaktadır. Düzenli Türkçe yayın yapan radyo vardır. Bazı şehirlerde Türkçe oyunlar sahnelenen tiyatrolar bulunmaktadır. Komünist Parti Merkez Komitesi’nde “Müslüman-Türk azınlıklılarıyla çalışma” planı oluşturulmuştur. (Todorova, s.135-138)

Bütün bu görünürde önemli gelişmelere rağmen başka bir etnik kültürün kabulüne ilişkin bilinç yeterince gelişmemiştir. Nitekim Karacov’un belirttiğine göre Bu dönemde devlet ve toplum örgütlerinde %12 Türk çalışmakta, bunlar ise genelde alt görevde bulunmakta ve yüksek görev almaları ve karar mercilerinde bulunmaları engellenmektedir. Merkez Komite’de sadece 1 üye Türk’tür ve hiç Müslüman –Bulgar ve Romen bulunmamaktadır. Bulgaristan’daki yönetim savaş sonrasında sosyal şartları değiştirmeyi hedeflemiştir. Bulgar komünist rejimi “ enternasyonalist” düşünmekte ve bu düşünce ile etnik problemlerin kolayca çözüleceğine inanmaktadır. Ancak yaşananlar tarihi gerçeklerin daha karmaşık olduğunu göstermiştir. Politik değişim Bulgar nüfusunun çoğunu köylerde yakalamıştır. Hızlı sanayileşmenin etkileri şehirlerde ataerkil yapıyı büyük ölçüde yıksa da bu dönüşümden Türkler ve Müslüman-

Bulgarlar daha az etkilenmektedir. Verilere göre Bulgar nüfusu şehirlerde Türk, Müslüman ve Romenlerin nüfus çoğunluğu köy ve kırsal kesimde odaklanmaktadır.(Karaçov, 1976, s.14)

Büyük göç hareketleri 1940'lı yılların sonu 50'li yılların başı gibi başlamıştır. Bu sadece dışarıya yönelik bir göç hareketi değildir. İç göçler açısından da büyük bir artış gözlenmektedir. Nüfusun yaklaşık olarak %60'ı Kuzey'den sanayileşmiş bir bölge olan Güney'e göçmüştür. Öyle ki Dimitrovgrad, Velingrad gibi şehirler oluşmuş, Mezda ve Madan gibi bölgelerde savaş sonrası 10 yılda şehirlerin payı %13.7'den %33.6'ya yükselmiştir.(Baev, s. 51) Bu ataerkil ilişkilerde önemli ölçüde bir çözülme yaratmıştır. 1940'lı ve 50'li yıllar demografik anlamda devrim yıllarıdır. Doğum oranları kayda değer şekilde azalmış % 23.1'den, %17.5'a inmiştir. Ölüm oranları da %11.5'dan, %7.5'a gerilemiştir. (Baev, s. 54)

Bulgaristan'da dış göçlerin artışı ilk olarak ikinci Dünya Savaşı koşullarında Yahudilere yönelik anti-semitik politikaları takiben artmıştır. Örneğin 1944 yılında gerçekleştirilen bir antlaşma ile Almanya'ya farklı soydan olanları göç ettirme taahhüdünde bulunmuştur.(Baev, s. 55) Sonraki aylarda Yahudiler, Ermeniler, bazı Rus Göçmenler, Çekler ve Slovaklar sınır dışı edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Yahudiler'in büyük kısmı Filistin'e göç etmiştir. Yahudi Komünistler II. Dünya savaşı sırasında faşistlere karşı mücadeleyi desteklemişlerdi. Ancak II. Dünya savaşı sonrası pek çok Yahudi ulusalcı bir düşünüş içine girdi ve İsrail'e göç bu bakış açısının bir yansımasıydı. Bulgar hükümeti de bu göç dalgasını desteklemişti. Yahudi nüfusun %65'i bu dönemde göç etti. 1944'de 50.000 Yahudi göç etti. 1956'da Bulgaristan'da kalan Yahudi sayısı sadece 6000'di. (Baev, s. 54) Yine Kooperatifleşme ve Türk okullarının devletleştirilmesini takiben Türkler'de de önemli bir göç dalgası gözlemlendi. 1948'den sonra Yunanistan'dan Bulgaristan'a bir karşı göç gözlemlendi. Yunan İç Savaşı'na katılan binlerce komünist Bulgaristan'a sığındı.

1944-1989 arası dönemde komünist parti iktidarı azınlıkları Marksist-Leninist ideoloji etrafında birleştirmeyi hedefliyordu. Ulusal cephenin 1944'de iktidara gelişi ile Almanya ile bağlar kopmuştu. II. Dünya Savaşı sonrası Türkler açısından ikili bir

atmosfer doğmuştu. Bir taraftan o güne kadar görmezden gelinen ve mağdur edilen Türklere geçmişte kaybedilen haklar iade edilmiş ve modernizasyon çabalarının bir devamı olarak Müslüman-Türk azınlığın yaşam alanları önemli bir gelişme kaydetmişti. Diğer taraftan ise “Müslüman-Türkler’e güvensizlik” bir devlet politikası olarak kendini göstermeye başlamıştı. (Gerontiev, s. 4) Bu bakış açısının bir devamı olarak 1948’de kapalı Merkez Komite toplantısında Bulgar olmayanların ülkenin kuzeyine göçü görüşülüyor. Birkaç ay sonra Müslümanların Bulgar- Yunan sınırından Kuzey Bulgaristan’a dağıtılması kararı çıkıyordu. Georgi Dimitrov Müslüman halkın Güneyden göç ettirilerek yerine Bulgarlar’ın yerleştirilmesi projesini destekliyordu. Bu proje hemen yürürlüğe konuldu. Komünist Parti döneminde azınlıkların statüsünü belirleyen iki temel doküman 47 ve 71 anayasalarıdır. İki anayasa da yasalar karşısında eşitliği ve ayrımcılığı önleyen yaptırımları taahhüt etmektedir. Buna rağmen pratikte böyle olmamıştır. 1971 anayasasında dikkat çeken husus “ulusal azınlık” kavramının yerini “soyu Bulgar olmayan vatandaş” tanımına bırakmasıdır. Bu dönem politikalarının seyri hakkında fikir veren bir nüanstir. 1951 yılına dair dikkat çeken bir diğer husus Türklere yönelik özel kota ve bursların yaygın bir şekilde uygulanmasıdır. Vırbanov’a göre Totaliter rejim şekilsel olarak etnik aidiyetleri destekliyor görünse de, bu bir çeşit “adaptasyon sağlama” sürecinin bir parçasıdır ve özünde baskıcıdır. (Vırbanov, 2002, s. 58) 1950’li yıllarda dinin siyasal alandaki faaliyetlerine yönelik ciddi bir savaş sürdürülmüştür. Yahudi, Katolik, Müslüman ve Protestanların varlık alanı daraltılmış, dini liderler öldürülmüş ya da hapslere atılmıştır. Etnik kimlikleri destekleyen bu politikalarda zaman içinde tamamen sıyrılınmıştır.

1950’ li yılların başında Türklere güçlü göç hazırlığı başlamıştır. Bunda rol oynayan en önemli faktörler: Kooperatiflere alınan topraklar, Kuran-ı Kerim’in okunmasının yasaklanması, BKP nin “yerel Türklere milliyetçi ve dinsel fanatizm eylemlerine” karşı savaş açmış olması, din saldırıları korkusu, iki ülke arasında olagelen nüfus akışının durması, yaşam tarzında oluşan ve baskı yaratan keskin değişimdir. (Hakov, 2000, s. 75) 1950’de Komünist Parti’nin 3 ayda 250.000 kişiyi göndermeye hükmetmiştir. 1951 Kasım ayına kadar 155.000 Türk göç ettirildi. (Gerontiev, s. 5)

5.1 Notalar Savaşı

Bulgaristan göçünün başlaması öncesinde ve sırasında iki devlet arasında “notalar savaşı” süreci yaşanmıştır. Ülkelerin birbirine yaklaşımını görmede son derece önemli bir resim sunan bu süreç kısaca da olsa değerlendirilmelidir. 1950 yılı başlarında Türk Hükümeti, Bulgaristan’daki Türkler’i göçmen olarak alma konusunda izlenecek politikanın oluşturulmasına çalışılırken 10 Ağustos 1950 günü Bulgaristan’dan 304.50.1. sayılı bir nota aldı. (Şimşir, s.239) Karşılıklı notalaşmalarla geçecek süreç pek çok sıkıntıya sahne oldu. Bulgaristan Hükümeti bu notada, Türk Hükümeti’nden Bulgaristan’da bulunan 250 bin Türk’ü üç ay içerisinde göçmen olarak kabul etmesini istiyordu. Türkiye ile Bulgaristan ilişkileri bu notayla daha da kötü bir sürece girmiş oldu. Notada vurgulanan önemli kısımları şöyle sıralayabiliriz:

1-Bulgaristan Hükümeti, Türk azınlığına karşı tüm sorumluluklarını yerine getiriyor gibi gözükmeye çalışmaktadır.Türk azınlığına tanıdığı bu hakların 1925 Türk – Bulgar Antlaşması’na istinaden verildiğini belirtmektedir.

2- Türk Hükümeti’nin, Bulgaristan’daki Türk azınlığı Bulgaristan Hükümeti aleyhine kışkırttığı ve Bulgar ekonomisinin olumsuz yönde etkilendiği ileri sürülmektedir.

3- Türk Elçiliği’nin Türk azınlığı içinde göç etmek isteyenlere vize vermediği ve müracaatları kabul etmediği söylenmektedir. Türk Elçiliği iddialara göre, Bulgaristan’ın pasaport verdiği 54.028 kişinin sadece 15.835’ine Türkiye’ye giriş vizesi vermiştir.

4- Türk Hükümeti’nin göçmenleri kabul etmek istemediği ve Türkiye’ye girişlerini engellediği ileri sürülmektedir. Bulgaristan Hükümeti’ne göre, göçmenlerin mallarını ve mülklerini satıp işsiz durumda sefalet çekmelerinin mesuliyeti Türk Hükümeti’ne aittir. Türk Hükümeti’nin bu mesuliyeti Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’ne yıkmaya çalıştığı ve 1925 Türk – Bulgar Antlaşması’nı ihlal ettiği belirtilmektedir. (Ulus, 24 Ağustos 1950)(bkz. Ek:2)

Verilen notada iki kutuplu dünya atmosferini yansıtan sert bir uslub göze çarpmaktadır. Türk makamlarının, 1950 yılı başlarında bütçe nedeniyle yıllara yaygın şekilde göçmen alma planları bulunmaktaydı. Şimşir'e göre ilk yıl serbest göçmen olarak 25 – 30 bin kişi alınacak ve daha sonra iskanlı göçmenler getirilecekti. Türk makamları, Bulgaristan' la anlaşarak, yıllık belli kontenjanlara ve programlara göre, Bulgaristan Türkleri'ni yavaş yavaş Türkiye'ye alıp soruna köklü bir çözüm bulmayı düşünürken, Bulgar Hükümeti geniş çaplı bir göç hareketi başlattı. Bulgarlar; Ankara'nın Bulgar düşmanı propagandası yüzünden Bulgaristan Türkleri göçe kalkıştıklarını ifade ediyor, bu kalkışmanın sorunlusunu Türkiye görüyorlardı. Bulgar Türklerinin büyük çoğunluğu Tarlalarda işleri bırakmışlardı ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin yıllık üretim programını aksatıyorlardı. Yani, yeni Bulgar rejiminin başarısını kösteklemeye çalışıyorlardı. Öyleyse, göçe kalkışmış olan 250 bin kadar Türk üç ay gibi kısa bir zaman içinde Türkiye'ye yollanmalı, ondan sonra sınırlar kapanıp herkes işine gücüne sarılmalıydı. Göçmenlik işi uzayıp gittikçe Bulgar ekonomisi sekteye uğrayabilirdi. Özetle Bulgaristan, göç işini yıllık kontenjanlar halinde yıllara yaymaya karşıydı ve sorunu bir defada çözmek istiyordu.(Şimşir, s.237)

Bulgaristan Türkleri, Bulgar notası üzerine mal ve mülklerini tasfiyeye başlamışlardı. Bu mecburi durumdan istifade eden Bulgarlar, göç etmek isteyen Türkler'in mallarına talip olunmasını engelleyerek malların fiyatlarının düşmesine neden olmuşlardır. (Zlatonova, 1991, s. 252)

Bulgaristan Türkleri'nin alelacele göç etmek zorunda bırakılmaları Türkiye'yi zor bir durumda bırakmıştır. Göçmenlerin barınma sorununu çözmek öncelikli mesele olmuştu. 250 bin kişinin iskanı için ilk etapta en az 100 milyon T.L. gerekmektedir. (Özçelebi, s. 68)

5.1.1 Türk Hükümeti Karşı Nota Veriyor

Türk Hükümeti, Bulgar Hükümeti'nin verdiği notaya karşılık olarak 28 Ağustos 1950 tarihli notayla cevap vermiştir. Bu notada aynı Bulgaristan'ın notası gibi

sert bir üslup kullanılmıştı. Notada “250 bin kişinin göçmek istemesi Bulgaristan’daki hayat şartlarının çok vahim bir durumda olmasının bir göstergesidir.”denmekte, Bulgaristan nezaketsizlik ve hatalı muamelede bulunmakla suçlanmaktaydı. Nota’da 1925 Türk – Bulgar Antlaşması’nın 2. Maddesi hatırlatılmakta Türkiye’den Bulgaristan’a, Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç edecek kişilerin mal ve mülklerini diledikleri gibi tasfiye etmelerini sağlamak ve tasfiye bedellerini memleket dışına çıkarmaya engel olmamak şeklinde gelişmekte olduğu, bu maddeden, diğer tarafa göçmek isteyen her ferdin kayıtsız şartsız kabul edilmesi hükmünün çıkmasının mantığa aykırı olduğu vurgulanmaktaydı. Bulgar makamları anlaşmayı çiğneyerek göç eden Türkler’ in menkul mallarını ve paralarını dışarıya çıkarmalarına izin vermemekle suçlanmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti, ırkdaşlarını muhaceretini doğal seyir hadleri dahilinde her zaman kabul edeceği ancak 250 bin göçmenin kısa bir sürede memlekete alınması kabul edilemez olduğu ifade edilmekteydi. Göçmenlerin mal varlıklarının tasfiyesi ve Türkiye’ye nakli konusunda acilen bir anlaşma yapılmalıydı.(**Ulus**, 31 Ağustos 1950)(bkz. Ek:9)

Bu dönemde Türklerin mallarını tasfiye etmekte yaşadığı zorlukları Bulgar kaynakları da belirtmektedir. Zlatanova’ya göre; 100 bin leva değerindeki bir at arabası satılığa çıkarıldığında, birkaç bin levaya dahi alıcı bulamamaktaydı. Çünkü yeni alıcının elindeki mala da bir bahane ile hükümetin el koyması daima mümkündü. Böylece müşterisizlikten alıkoyulan eşyalar Emek Kooperatifleri’ne aktarılmaktaydı.(Zlatanova, s. 251) Bulgaristan’dan gelen göçmen kabileleri Edirne’de birikmekte ve dağıtılacakları günü beklemekteydi. 12 Eylül tarihli Cumhuriyet Gazetesi’ne göre 2250 göçmen Edirne’de çadırlar içinde beklemektedir ve günlük 300 civarı göçmen gelmekteydi.(**Cumhuriyet**, 12 Eylül 1950)

Göç akını artarak sürerken, yeni bir bunalım çıktı. Bulgarlar, Türk göçmenlerin arasına vizesiz bazı kimselerle bir miktar Çingene karıştırdılar. Türk yasalarına ve özellikle 1934 yılı 2510 sayılı İskan yasasına göre, ancak Türk soyundan olan insanlar Türkiye’ye göçmen olarak alınabiliyordu ve Çingeneler Türk soyundan sayılmıyordu. Bu durum ileride hududun Türkiye tarafından kapatılmasına yol açacaktı. Ayrıca gelen kabilelerin arasına Bulgar ajanlarının karıştığından şüphelenilmekteydi. Türk

Hükümeti, gelen göçmen kabilelerinin içine kaçak olarak sahte vizelerle karışan vizesiz Türkiye'ye girenler ve Çingenerler yüzünden 12 Eylül 1950 de hududu kapatmıştır. Ancak çok kısa süre bir sonra Bulgar makamları ile yapılan bir protokolle hudut tekrar açılmış ve göçmen akını devam etmiştir. Hudut 10 güne yakın kapalı kalmıştır. Protokolde, vizesi olmayanların ve Türk soyundan olmayan Çingenerler'in Türkiye'ye gönderilmemesi kararlaştırılmıştır. Hududun, kısa süreli kapalı kalmasının ardından açılmasıyla birlikte göçmen akınları hızla devam etti. Günlük gelen göçmen sayısı 300 – 600 civarında seyretmekteydi. Kırcaali'den gelen göçmenlere göre, bu yerleşim biriminde Türkler'e yapılan kötü muamele yüzünden intihar salgını hale gelmişti.(Şimşir, 2009, s. 506-507)

Türkiye ve Bulgaristan arasında nota alışverişi devam ederken ülkelerin basınları arasında da karşılıklı provakatif yayınlar yapılmaktaydı. İki ülke arasında güvensizlik havası esmekteydi. Ülkeler birbirini düşman olarak görmekteydiler ve göç davasını birbirlerine karşı düşmanca amaçlar için kullandıklarını ileri sürmekteydiler.

Tablo 5.2.1: Bulgaristan' daki Türk Konsolosluklarınca Verilen Türkiye' ye Giriş Vizelerinin Aylara Göre Dağılımı

Ağustos	1950	10685 kişi
Eylül	1950	37846 kişi
Ekim	1950	33808 kişi
Kasım	1950	2445 kişi

Kaynak: Bilal N. Şimşir, 2009, s. 224.

5.1.2 Türk Hükümeti'nin 16 Ekim 1950 Tarihli Karşı Notası ve Ekli Muhtırası

Bulgar Hükümeti'nin 22 Eylül'de verdiği başka bir notada, Türk notasındaki Bulgar Hükümeti'nin göçmenlere zorluk çıkardığı iddialarını tekzip etmektedir. Bunun üzerine Türk hükümeti 16 Ekim 1950'de karşı bir notayla yanıt verir. Nota'da 250 bin Bulgaristan Türkü'nün üç ay içerisinde Türkiye'ye gönderilmek istenmesi ile Türkiye ekonomisinin yara alacağını ve Bulgaristan Hükümeti'nin bunu düşünmediği vurgulanmaktadır. Ayrıca Bulgarlar'ın, Türk azınlığının asırlardır üzerine emeklerini sarf ettiği mal ve mülklerini bırakıp göç etmelerine neden olarak "din"i göstermelerinin gerçeklikten uzak olduğu söylenmektedir. Yine notada Türk – Rum mübadelelerinin Bulgarlar tarafından örnek gösterilmesi yanlışlığına değinilmiştir. Çünkü bu mübadeleler iki yönlü idi. Bu mübadeleler Lozan Antlaşması'nın hükümlerine göre, Milletler Cemiyeti'nin seçtiği tarafsız komisyonun gözetiminde 7 yılda gerçekleşmiştir. Mübadeleler sırasında göçmenlerin menkul malları kolayca nakledilmiş, gayrimenkuller ise kurulan komisyonlarca değerlendirilerek taraflar arasında takas edilmiştir. Aradaki bedel farkını borçlu çıkan devlet diğerine ödemiştir. Ayrıca bu muhtıradaki Göçmenlerin tasfiye ettikleri mal ve mülkün karşılığı değerlerin Türkiye'ye nakli istenmektedir. Üzerinde anlaşmazlıklar olan konuların yüksek bir mahkemeye veya milletlerarası bir kuruma sunulması istenmektedir.(Babuş, s.77)

İki devlet arasındaki bir diğer önemli belge ise 24 Ekim 1950'de Merkezi İskan Komisyonu'nun aldığı önemli bir karardır. Bu belgeye göre; Türk soyundan olup vizesiz geldikleri için alıkonan göçmenler aşağıdaki şartlarla normal göçmen muamelesi görecektir:

1- Türkiye'de hısımları akrabaları bulunduğu ve bunlar tarafından kabul ettiklerini beyan edenler,

2- Valilikçe yapılacak tahkikat neticesinde yukarıdaki hususun doğruluğu tespit edilenler.

Rabotniçesko Delo Gazetesi'ne göre Bulgaristan Türkleri'nin sürülmesi Bulgaristan'daki iktisadi buhranı büsbütün şiddetlendirmişti. Bu nedenle göç hareketini durdurmanın çarelerini araştırmaktaydılar. Gazeteden anlaşıldığına göre Bulgaristan Türkleri'ni BKP makamları tarafından mallarını satmamaya ve yerlerinden ayrılmamaya davet edilmişlerdi. 48.531 vize almış göçmen, aralarına karışmış vizesiz ve pasaportsuz Çingeneler yüzünden sınırda beklemekteydiler ve Türkiye'ye girememekteydiler.(Aktaran Jelyaskova,1998, s.23)

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Jivko Jivkov Sofya'daki Türk Elçiliği'ne 22 Ekim 1950 tarihinde yeni bir nota verdi. Türkiye'de hududun kapanması nedeniyle 131 adet Bulgar yük vagonunun kaldığı ve bu durumun Bulgaristan'ın iktisadi bünyesinde bir takım zararlara neden olduğu belirtilmekteydi. Bu durumun devletlerarası kaidelere aykırı olduğu iddia edilmekte ve zarar – ziyan talep edilmekteydi. Bu yük vagonlarının acilen iadeleri istenmekteydi.(Aktaran Jelyaskova, s.25) Nota savaşları daha sonrada devam etti. Türk Hükümeti, Bulgar Hükümeti' ne Haziran – Ekim 1951 tarihleri arasında altı nota daha vererek, benzer sorunları vurguladı.

5.2 Türkiye – Bulgaristan Sınırının Türkiye Tarafından

Kapatılması ve Nedenleri

29 Eylül 1950 de Dışişleri Bakanlığı'nda göçmenler için bir büro kuruldu. Sofya Elçisi Şefkati İstinyeli büro başkanı olmuştu. Kurulan bu büronun amaçlarından biri göçmenlerin Bulgaristan' da bıraktığı menkul ve gayrimenkullerin akıbetini araştırmaktı. Bilindiği gibi Bulgar Hükümeti vize verdiği göçmenlerin elbise ve yataklarından başka malı çıkarmasına izin vermemekteydi. Yapılan bir ankete göre göçmenlerin ancak % 2.6 kadarı Bulgaristan'daki mallarını değeri üzerinden satabilmiş, geriye kalanlar ise mallarını ya hiç satamamışlar ya da değerinden pek düşük fiyata elden çıkarmışlardır.(Şimşir, 2009, s. 203) Bulgaristan iç rejimi menkul ve gayrimenkul kıymetlerin millileştirildiğini iddia etse de, değerlerini yapılan anlaşmalar gereğince

ödemek zorundaydı. Yugoslavya, 1950 yılında Türkiye ile yapılan anlaşma ile ülkesinden göçen Türkler'in zararlarını kabul etmişti ve değerlerini ödemişti.(Özçelebi, s. 69) Bulgar Hükümeti, göçmenlere Bulgaristan'ı terk etmeleri için 48 saat vermekteydi ve bu müddet sonunda ellerine geçirdikleri Türkler'i hayvan taşımada kullanılan tren vagonlarına bindirerek göç ettirmektedir. Ayrıca Bulgarlar; Kırçalı, Mestanlı, Darıdere, Kuşkovak ve Çorbacılar'dan topladıkları 70 vagon dolusu Türk'ü Bulgaristan'ın kuzeyine ve batısına sürmüşlerdi.(Özçelebi, s. 70) Bulgaristan'daki Türkler Bulgar Hükümeti'ne, henüz tarla, ev, bağ ve hayvanlarını satamadıklarını, pasaportlarını çıkaramadıklarını dile getirirler de Bulgar Hükümeti onları kolayca göndereceğini taahhüt etmekteydi. (Maeva, 2006, 287) Bulgaristan Türkleri'nin göçe zorlanması sorunu, Birleşmiş Milletler Özel Siyasi Komisyonu'ndaki Türk delegesi tarafından komisyona bildirilmişti. İçişleri Bakanı ve İskan Umum Müdürü, Edirne – Karaağaç'taki göçmen evine giderek göçmenlerin durumunu ve iskan politikalarını değerlendirmişlerdi. Türk Dışişleri Bakanlığı, 6 Ekim 1950'de Çingene aslından kimselere gerek giriş gerekse transit vizesi verilmemesini birer tamimle konsolosluklara bildirmişti.(Özçelebi, s. 68)

Ancak bu talep pek dikkate alınmadı. Bu nedenle 7 Ekim 1950 tarihinde Türkiye – Bulgaristan sınırı, Türk Hükümeti'nin emriyle mal – insan giriş ve çıkışına tekrar kapatıldı. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü yaptığı açıklamada, “Bulgarlar' ın hudutlardan vizesiz, Türk aslından olmayan bir takım eşhası sokmak için yaptıkları hareketler üzerine hükümet hudutları kapatmaya karar vermiştir” demiştir. Karar 7 Ekim sabahından itibaren uygulamaya konulmuştu. Türk olmayanların Türkiye'ye kabul edilmemesi her iki devlet tarafından kabul edilse de, Bulgar Hükümeti 1925 Türkiye – Bulgaristan Antlaşması'na ve milletlerarası sözleşmelere aykırı olarak Türkiye'ye vizesiz bir takım kimseleri sokmaktaydı ve bu arada da Çingeneleri de yollamaya devam etmekteydi. Vizesiz gönderilen göçmenler geri alınıncaya kadar sınır kapalı tutulacaktı. (**Cumhuriyet**, 8 Ekim 1950) Sınırın kapanmasından sonra Bulgar Hükümeti, Türk elçiliğine yeni bir nota verdi. Bu notada, Türk Hükümeti'nin sınırı kapatması ve sınırı kapatılmasından geç haberdar edilmeleri protesto edilmekteydi. Bulgar Hükümeti'ne göre Türkler'in vizesiz olarak göçmek istemelerinin nedeni, Türkiye'nin göçmenleri kabulde gösterdiği gecikme idi.

Londra Daily Telegraph Gazetesi'nden aktarılan bilgilere göre, Bulgaristan Türkleri, kolektif çiftlik teşkilatına kolayca adapte olamamışlardı ve bu yüzden göçe zorlanmaktaydılar. Göçe zorlanan Bulgaristan Türkleri'nin geride bıraktıkları evleri, Yugoslavya sınırından çekilen Bulgarlar için kullanılacaktı. Göçmenlerin tüm mallarını yok pahasına satmalarına karşılık Bulgaristan Hükümeti bir pasaport vermekte ve bu pasaport için ayrıca 5.000 leva almaktaydı. (Garobedyan, s. 414)

5.3 2 Aralık 1950 Sınırın Tekrar Açılması ve Göçlerin Devam Süreci

Bu arada Bulgar makamları sınırın tekrar açılması için Sofya'daki Türk Elçiliği'ne telgraflar çekmekte, Türkler ise sınırın kapatılmasını protesto etmekteydi. Gerek dış baskılar, gerekse Türkiye'nin meseleyi Birleşmiş Milletlere taşıma kararı karşısında Bulgaristan'ın yumuşayan tavrı Türkler'in sınırı yeniden açmasına olanak tanıdı ve 2 Aralık 1950'de sınırlar yeniden açıldı. Türk Hükümeti'nin hemen hemen tüm istekleri Bulgaristan tarafından kabul edildi.

Hükümetler; Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin, Türk makamlarından Türkiye'ye giriş vizesi almadan önce evlerini terk etmeyecekleri gibi mallarını da tasfiyeye başlamayacakları, ancak Türkiye'ye giriş vizesi alındıktan sonra Bulgaristan tarafından çıkış vizesi verileceği, Bulgar sınır makamlarına, Türkiye giriş vizesi olmayanların sınırı geçmelerine imkan vermemeleri hususunda gerekli emirler verileceği, Türkiye'ye giriş vizesi olmadan göçmenler arasına karışarak girenler olursa bu kişiler Türk makamlarınca geri çevrileceği ve Bulgar makamlarınca geri alınacağı, Daha önce vizesiz gelip Edirne'de bulunan 67 ailede 360 nüfuslu Çingene, Bulgar sınır makamlarınca geri alınacağı konusunda anlaşmaya vardılar. Türk Hükümeti ayrıca 28 Ağustos ve 16 Ekim tarihli iki notasında belirttiği, göçmenlerin menkul ve gayri menkullerinin tasfiyesi ve kıymetlerinin aktarımı konusunu tekrar Bulgar Hükümeti'ne iletmişti. Sınırın açılmasıyla 2 ay içinde 55 bin kişi Türkiye'ye göç edecekti. (**Ulus**, 3 Aralık 1950)

1950 Aralık ayında gelen göçmen sayısı 26 bini aşmaktaydı. Gelen göçmenlerin 34 bini memleketin çeşitli yerlerine gönderilmişti. Kalan 2 bini ise Edirne’ de misafirhanede sevk edilmeyi beklemekteydi.(**Ulus**, 3 Aralık 1950). Göçmenlere yönelik bu tarihe kadar alınan tedbirler şunlardır: Valilere ne miktar göçmen alabilecekleri sorulmuş ve her ile kontenjanlar ayrılmıştır; Göçmenlere Yardım Birliği kurulmuştur; Göçmen piyangosu tertip edilmiştir; Birleşmiş Milletler’ den yardım istenmiştir; Bütçeye ufak bir ödenek konmuştur; Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerine yapılacak yardımlara mahsuben vergi indirimi kanunu çıkarılmıştır. (**Hürriyet**, 15 Aralık 1950) Hükümet göçmenlerin kısa zamanda yerleşip üretime geçebilmelerini sağlayacak tedbirleri yeterince alamamıştı. Alınan tedbirler eksik ve gecikmişti. Çorlu’da ekmek bulamayıp kepek yemek zorunda kalan göçmenler vardı.(**Hürriyet**, 29 Aralık 1950)

8 Ocak 1951 tarihli Ulus Gazetesi’nde gelen göçmenlerin sayısının 55 bine yükseldiği bildirilmektedir. Gelen göçmenlerin 26.251’i 2 Aralık 1950’den, yani sınırların yeniden açılmasından bu yana gelmiş bulunmaktaydı.1951 yılı Şubat ayı ortalarına gelindiğinde, her gün minimum 800 göçmen Türkiye’ye giriş yapmaktaydı. Yaşanan en büyük sıkıntılardan biri Türkiye sınırına geçmek üzere Bulgaristan tarafında yapılan yığılmalardı. Bulgaristan, Türkiye ile yaptığı anlaşma dahilinde her gün en fazla 800 göçmen göndermeyi taahhüt ettiği halde sınıra (Svilengrad’a) 20 –25 bin insan yığmakta ve bu insanları sağlıksız yerlerde barındırmaktaydı. (Şimşir, 1986, s. 22) Bu göçmenlerin derhal Türkiye’ye göç edebilmesi için Türk Hükümeti kararlar aldı. Türkiye’ye kısa bir zaman içerisinde yüksek sayıda göçmen gelmesi, Türk Hükümeti’nin ve Türk ekonomisinin zora düşmesine neden olmuşlardı. Türkiye’de ilçe ve bucaklarda göçmenler için ayrılan kontenjanlar dolmuştu.(Doğanay, s. 1997, 197) Örneğin Bursa’da 3 bin olarak kararlaştırılan göçmen adedine rağmen buraya Ocak ayı sonuna kadar 10.324 kişi gelmişti. İleride Bursa’da bu sayının 15 bini bulması beklenmekteydi ve bir iş bunalımından endişe edilmekteydi.(Doğanay, s. 205) 1951 nisanına kadar 101 bin göçmen Türkiye’ye giriş yaptı. 100 bini aşkın kişinin iskan edilebilmesi karmaşa çıkma olasılığını azalttı. Bu süreçten sonra Bulgaristan’dan gelen göçmen sayısında bir azalma baş gösterdi. Hatta son zamanlarda günlük gelen göçmen sayısı 192 kişiye kadar düşmüştü.

5.4 Türkiye–Bulgaristan Sınırının Kapatılması ve Göçlerin Durdurulmasının Nedenleri

13 Ekim 1951 tarihinde sahte pasaportlarla gelen 200 göçmenin iadesi için Türk – Bulgar sınır birliklerindeki subaylar arasında sınır bölgesinde bir görüşme yapıldı. Türk makamları sahte pasaportla ya da pasaportsuz bir şekilde hiç kimsenin Türkiye’ye alınmayacağını bildirmiş ve sahte pasaportla giren 200 göçmenin iadesini talep etmişti. Bulgaristan makamları ise bu konuyu askıya aldı. Bu konunun sözde sebepleri olarak “Türk Bulgar Demiryolu’nun Türkler’ce kapatılmasının yarattığı gerilim”, “Balçık kazasındaki Türk mezarlıkları, Bulgar Hükümeti’nin emriyle bozulma’sı, “göçmenler arasında sahte vizelilerin tespit edilmes”i, “sahte belge düzenlenmiş Çingenerler’in sokulması” gibi sebepler öne sürülerek 8 Kasım 1951 tarihinde son kez kapatıldı. Ancak asıl sebep elbette ki bunlar değildi. Bulgaristan’dan gelen göçmen sayısı Bulgaristan Türkleri’nin 1939 – 1951 tarihleri arasındaki doğal nüfus artışının oranına ulaşması, göçmenlerin kabulü ve yerleştirilmesiyle alakalı problemler, sınırın Türk Hükümeti tarafından kapatılmasının gerçek nedenleriydi. Bazı Bulgar araştırmacılara göre Ankara’nın göçün durdurulması doğrultusundaki kararı en az üç nedenle izah açıklanabilir, ki gerekçeler akla son derece yakın gelmektedir:

1- Türkiye, Bulgaristan’ın göndermek istediği tüm Bulgaristan Türkleri’ni kabul etmek için yeterli maddi imkanlara sahip değildir.

2- Ankara göçmenlerin arasında komünist ajanları da olabileceğinden endişe duymaktadır.

3- Türk Hükümeti, Türkiye dışında yaşayan Türkler’in buldukları yerde yaşamını devam ettirmelerini uygun görmektedir, çünkü bu topluluklar dış politikasına yararlıdır.(Garabedyon, s. 414)

5.5 Göçlerin Yıllara Göre Dağılımı

1 Ocak 1950 ile 30 Eylül 1951 tarihleri arasında 212.150 kişiye Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş vizesi verildi;

Tablo 5.5.1: Bulgaristan'daki Türk Konsolosluklarınca Verilen Türkiye'ye Giriş Vizelerinin Aylara Göre Dağılımı

1950	Ağustos	10685
1950	Eylül	37846
1950	Ekim	33808
1950	Kasım	2445
1950	Aralık	0
1951	Ocak	0
1951	Şubat	0
1951	Mart	19885
1951	Nisan	23675
1951	Mayıs	12708
1951	Haziran	13318
1951	Temmuz	12123
1951	Ağustos	12235
1951	Eylül	10742
Toplam		189.470

Kaynak: Bilal N. Şimşir, 1986, s. 24

Vize alan bu kişilerin tamamı göçmen olarak Türkiye'ye gelemediler. Verilen vizeler aylara göre yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi dağılmaktaydı. Aralık, Ocak ve Şubat aylarında vize verilmemiştir bunun nedeni Bulgaristan'ın olumsuz tutumudur.

5.6 Göçlerinin Aylara Göre Dağılımı

1950 yılı içerisinde 12.233 ailede 52.185 kişi Türkiye'ye göçmen olarak giriş yapmıştır. Bulgar Hükümeti'nin göçü tetikleyen ilk notası 1950 yılının 2. Yarısında verildiği için 1950 yılındaki göçler miktar olarak daha azdır.

Tablo 5.6.1: 1950 Yılı İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı

Aylar	Aile	Nüfus
Ocak	224	816
Şubat	285	1.212
Mart	463	2.186
Nisan	588	2.387
Mayıs	296	1.274
Haziran	804	3.930
Temmuz	898	3.065
Ağustos	1.330	6.028
Eylül	1.499	7.308
Ekim	867	2.572
Kasım	----	----
Aralık	4.979	21.407
Toplam		52.185

Kaynak: Bilal N. Şimşir, 1986, s. 27.

Tabloda da görüldüğü üzere 7 Ekim 1950 tarihinden 2 Aralık 1950 tarihine kadar Türkiye Bulgar sınırını kapalı tuttuğundan bu tarihler arasında Türkiye'ye göçmen gelmemiştir. Bu nedenle Kasım 1950 tarihinde Türkiye'ye göçmen girişi olmamıştır.

1951 yılı içerisinde 25.118 ailede toplam 102.208 göçmen Türkiye'ye giriş yapmıştır.

Tablo 5.6.1.1: 1951 Yılı İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Miktarı

Aylar	Aile	Nüfus
Ocak	5071	21.352
Şubat	5538	20.237
Mart	2240	9.553
Nisan	3812	16.250
Mayıs	1868	8.008
Haziran	2098	8.646
Temmuz	1220	5.243
Ağustos	1394	5.489
Eylül	723	2.861
Ekim	886	3.455
Kasım	268	1.114
Aralık	----	----

Kaynak: Bilal N. Şimşir, 1986, s. 27.

1950 ve 1951 yılı toplamlarına bakınca gelen göçmen sayısı 37.351 ailede 154.393 kişidir. Göçmenlerin 139.523'ü ilk Bulgar notasından sonra Türkiye'ye gelmiştir. Bulgar notasında 250.000 Türk'ün göç için başvurduğu belirtiliyordu. Buradan anlaşılacağı üzere 111 bin Türk göç edememiştir. Gelemeyenlerin 58 bini Türkiye'ye giriş vizesi de almıştı.(Şimşir, 1986, s. 28) 9 Mayıs 1951 tarihli zabıt ceridesinde 1 Ocak 1950 tarihinden 26 Nisan 1951 tarihine kadar toplam 118.071 göçmenin geldiği belirtilmektedir. Bunların 52.542'si 0-15 yaş aralığında, 34.860'ı 16-45 yaş aralığında, 26.039 tanesi 45'den yukarıdır. Göçmenlerin 52.888'i kadın, 60.743'ü erkektir. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, C. 5/1, 1951, s. 142)

6.1950–1951 GÖÇÜNÜN TÜRKİYE İKTİSADİ HAYATINA ETKİSİ

6.1. TÜRK HÜKÜMETİNİN GÖÇMEN VE İSKAN POLİTİKALARI

Tarihi boyunca bolca göç alan Türkiye coğrafyasında göçmenlerin iskanı her zaman önemli bir sorun olarak gündemde olmuştur. Türkiye iskan siyasetinde, 1934 tarih ve 2510 Sayılı İskan Yasası esas alınmaktadır. 1934’den sonraki iskan siyasetinin temel yasası 2510 sayılı yasa olmakla birlikte, çeşitli dönemlerde, çeşitli gereksinimler nedeniyle hem 2510 sayılı yasada birçok değişiklik yapılmış, hem de çok sayıda yeni iskan yasa ve düzenlemesi yürürlüğe konulmuştur. Bu değişiklikler sayesinde dağınık olan iskan mevzuatı o zamanki şartlara göre daha iyi bir hale getirilmiştir. Bu kanunla uzun yıllar değişik ülkelerden yurdumuza göçmen olarak gelen ailelerin iskanı sağlanmıştır. Ayrıca, iskan edilen insanların istek ve ihtiyaçları zaman içinde sık sık değiştiğinden, bu değişen ihtiyaçların karşılanması için 2510 sayılı kanuna ek olarak bir çok kanun (onbeş adet), düzenleme ve genelgeler çıkarılmıştır. 2510 sayılı yasa yürürlüğe girdikten sonra yasa hükümlerine göre, dışarıdan gelen muhacir ve mültecilerle içerideki aşiret ve göçebelerin iskanı için çeşitli iskan programları yapılmıştır. Bu açıdan 5 Şubat 1948’ de 3/6992 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’yla muhacir, mülteci, göçebe ve çingenelerin yerleştirilmesiyle ilgili yeni bir program kabul edilmiştir.(Şimşir, s.243-244) 5098 sayılı yasanın 1. Maddesini oluşturan “iskan programı” önerisi şöyleydi:

1- Türk soyundan olan ve Türkçe konuşan muhacirler alışık oldukları iş ve iklim koşullarına göre iskan edilecekler ve bunlardan yeni bir köy oluşturulabilecektir. Anadili Türkçe olmayanlar, kendi soylarından olan ve kendi dillerini konuşan köylerde iskan edilemeyecekler, diğer yerlerde de geniş bir topluluk oluşturamayacaklardır. Ayrıca bunlar Trakya ve Doğu sınırı boyunca da iskan edilmeyeceklerdir.

2- İskan isteğinde bulunan mülteciler, sakinlik durumları ilgili bakanlıklarca araştırıldıktan sonra 1. maddedeki koşullara göre muhacir işlemi göreceklerdir.

3- Türk soyundan olan ve anadili Türkçe olan göçebeler, ilgili bakanlıklarca belirlenecek yerlerde toplu ya da dağınık iskan edilebilecekler. Türk soyundan olmayan ve anadili Türkçe olmayanlar iskana uygun Türk köylerine serpiştirilerek iskan edilecekler ve yerleştirildikleri yerde nüfusun %10' unu geçmeyeceklerdir.

4- Gezginci çingeneler hiçbir zaman toplu olarak ve yeniden köy kurularak yerleştirilmeyecek, uğraşlarına ve geçim koşullarına göre birbirine yakın olmayan Türk köylerine 5 haneyi geçmeyecek şekilde serpiştirilerek iskan edileceklerdir.

5- Yeni oluşan muhacir köyleri, demir ve karayolu ulaşımına, tarım ve sağlık koşullarına uygun yerlerde oluşturulacaktır.(Babuş, 2006, s. 284)

İskan programına göre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı' nın görüşlerini alarak yeniden köy kurabilecekti. Yeniden köy kurulurken ülke 3 iskan kategorisine ayrılıyordu:

Birinci Kategori: Nüfus yoğunluğu düşük, coğrafi ve kültürel olarak Türk kültür ve nüfusuna gereksinimi olan Doğu ve Güneydoğu illeri ile nüfus yoğunluğu düşük coğrafi ve siyasi önemi olan Trakya illeri,

İkinci Kategori: Akdeniz kıyısı illeri ve Ege Marmara kıyısı illeri,

Üçüncü Kategori: Merkez Anadolu ve Batı Anadolu”

Bu planda dikkat çeken en önemli husus göç politikasının bir çeşit asimilasyon politikasıyla ele ele ilerlemesidir. Türk hükümeti “anadili Türkçe olmayan”ları Türklerin yoğun olduğu bölgelere serpiştirerek Türkleşmesi amaçlanmıştır. “Gezginci çingeneler hiçbir zaman köy kuramayacaktır, böylece kültürel yeniden üretimleri kesintiye uğrayacak zaman içinde Türkleştirileceklerdir. Yine “Bulgaristan Göçmenleri'nin Türklüğü” Doğu ve Güneydoğu'da Kürt aşiretlerinin etkisini kırmak, bölgeyi modernize etmek ve Türkleştirmek için kullanılacaktır.

1950 yılı başlarında Türkiye’de topraksız vatandaşları toprak sahibi yapmak ve tarım üretimini arttırmak için kanunlar hazırlanmaktaydı. İlerleyen süreçte tüm göçmenler, bu durumun etkisiyle de iskanlı göçmen statüsüne alınmışlardır. 1950 yılında Bulgar Hükümeti’nin verdiği nota nedeniyle Bulgaristan’dan Türk göçlerinin hızlanmasıyla birlikte Türk Hükümeti iskanla ilgili problemleri çözmek için çalışmalara başladı. Maliye Bakanlığı 1950 mali yılı sonuna kadar yetmeyeceği anlaşılan İskan Genel Müdürlüğü ödeneğinin artırılması için tasarı hazırladı. Muhalefet partisi ve halk, hükümetin gelecek göçmenlerin iskanı ile ilgili planlarını bilmek istiyordu. Bu sıralarda Edirne Karaağaç misafirhanesinde gelen göçmenler yeterli düzeyde barındırabilmekteydi. Zabıt ceridelerinde Edirne, İstanbul, Tekirdağ ve İzmir’de bulunan misafirhanelerin 14.000 kişiyi ağırlamaya uygun olduğundan bahsedilmekteydi. Edirne Misafirhanesinde huduttan giren göçmenlerin sağlık, emniyet, gümrük ve iskan muameleleri yapılmakta ve bu misafirhanelerde 4-6 gün arasında kalmaktaydılar. Göçmenler misafirhanelerde kaldıkları süre boyunca Kızılay aş ocaklarında iâşe edilmekteydiler. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, C. 5/1, s. 142) Hükümet tarafından Tekirdağ, Sirkeci ve Tuzla’da mevcut göçmen evleri onarılarak genişletilmekteydi.⁴ 13 Ekim 1950 tarihine kadar gelen 40 bin göçmenin 30 bini köylere taksim edilmişti.(Babuş, s. 217) Hükümet sayıları hızla artan göç kitlelerini iskan edebilmek için çareler arıyordu. Mudanya – Bursa demiryolu üzerindeki istasyon binalarına göçmenlerin yerleştirilmesi karar altına alınmıştı.(Şimşir, 2009, s. 74) Dalaman ve Koçarteke devlet çiftliklerinin Bulgaristan’ dan gelen göçmenlere verilmesi kararlaştırılmıştı.(Şimşir, 2009, 75)

1950 yılı Ekim ayında devlet bakanlığında toplanan komisyon şu kararları aldı:

- 1- Göçmenler, umumi yükün azaltılması için vilayetlere dağıtılacak,
- 2- İllere sevk edilenlerin ilçe – köylere dağıtımını vali yetkisine bırakılacaktır.

Ancak tüm gayretlere rağmen göçmenlerin iskan işi kesin hükümlere bağlanamamakta, kanun tasarıları bir komisyondan diğerine gidip gelmekteydi. Merkezi İskan Komisyonu sürekli olarak raporlarını hükümetin bilgilerine sunmaktaydı. Ankara’da kurulan bir komisyon, Ankara’nın iskana elverişli yerlerini ve bu ile ne kadar

göçmen kabul edileceğini tespit etti. İlk Bulgar notasının verilmesinin üzerinden 3 ay geçmişti ancak Türk Hükümeti kapsamlı iskan planlarını yeni yeni oluşturmaya çalışmaktaydı. İçişleri Bakanlığı yayınladığı bildiriye Ankara'ya 3 bin göçmen iskan edileceğini duyurmuştu. Yine İçişleri Bakanlığı'ndan bildirilenlere göre Merkezi İskan Komisyonu, Devlet Demir Yolları ve Devlet Deniz Yolları ile işbirliği yaparak gelecek göçmenlerin muhtelif illere taksimi için gerekli tedbirleri almıştı. Bu arada ilk partide kabul edilecek 70 – 80 bin göçmenin geçici olarak yerleştirilmeleri için Edirne ve Tekirdağ'da göçmen evleri yeniden takviye edildi. Göçmenlerin memleketin çeşitli bölgelerine sevk edilmesi sürerken, bu sevkiyat işinde göçmenlerin tahsil durumlarının ve çalışma kabiliyetlerinin göz önüne alınmadığı ve koordinasyona tabi tutulmadığı anlaşılmaktadır. Mesela Bulgaristan' da tütüncülükle meşgul Kırcaalililer, Konya – Eskişehir'e, buğday yetiştirenler de pamuğa elverişli bölgelere gönderilmektedir. (Beğlan, 1991, s. 121) Bu göçmenlere sıkıntı vermekte ve üretim kabiliyetlerini düşürmekteydi. Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, göçmenlere aile başı 5500 T.L. yardım ayrıldığını açıklamıştı. Bu para ile 1400 T.L.'ye yapılacak ev, ziraat aleti ve hayvan alacaklardı. Her aileye yarım dönüm bahçe ve 200 – 500 dönüm de tarla tahsis edilecekti. Göçmenler medeni durumlarına ve işlerine göre tasnife tabi tutulmaya çalışılıyordu.(Beğlan,s. 122) Samsun'da yapılan tespitler sonucunda 3 bin göçmenin burada iskan edilmesine karar verildi. (Tacemen, s. 1991, 127) Urfa, Kayseri, Kütahya ve Manisa' ya Bulgaristan'dan gelen Türkler'in bir kısmı gönderilmiştir. Gönderilen göçmenlerin tamamı çiftçi olup ilgili yerlere iskanları sağlanmıştı.(Tacemen, s.128) Sinop'a da Karadeniz vapuru ile göçmenler gönderilmekteydi. Yüksek Mimarlar Birliği Ankara ilinde iskan edilecek göçmenler için evler yaptırmaya karar verdi.(Beğlan, s. 199) Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, köylerde iskan edilecek çiftçi göçmenlere yeterli ölçüde arazi ve çift hayvanı verileceğini açıkladı.(Beğlan, s. 200)

13 Nisan 1951 tarihli 3/12711 sayılı kanun ile iskan mevzuuna göre yapılacak yerleştirme, iaşe ve tedavi işleri için acele sağlanması gereken maddeler hakkında bir yönetmelik çıkarıldı.16 Nisan 1951'de ise Türk Hükümeti göçmenlerin iskanı konusunda en önemli kararını aldı. Şimdiye kadar gelmiş ve gelecek olan tüm göçmenlerin iskanlı göçmen kategorisine alınması kararlaştırıldı. Böylece malsız ve mülksüz, sefil bir halde gelen göçmenlerin Türkiye'de bir varlıkları olacaktı. Bu karar

Türk Hükümeti'nin göçmenlere yardım etme düşüncesinin yanı sıra, 1950–1951 göçlerinin başlamasından evvel vatandaşlarını topraklandırma ve tarımsal üretimi artırma projesinin de bir parçasıdır. Merkezi İskan Komisyonu tarafından, 10 bin göçmeni iskan etmek üzere kurulmasına karar verilen 30 köyün inşa olunacağı iller tespit edildi. Bu 30 göçmen köyü Ankara, Konya, Kırşehir, Niğde, Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde kurulacak ve 1951 sonbaharına kadar tamamlanmış olacaktı. 1951 Temmuz'una kadar 32 bin aile halinde yaklaşık 140 bin göçmen Türkiye'ye geldi. Bu zamana kadar 5 bin göçmen ailesine tarla ve ev yeri verilmişti. Bakanlar Kurulu'nca tasdik edilen “1951 İskan Programı” dahilinde verilen evler bir oda, bir ahır veya dükkandan oluşacak ve gerekli teçhizatlar bulunacaktı. Her bir evin 800-1000 tl'ye mal olacağı tahmin edilmişti.

Göçler devam ederken Konya Valiliği, Konya' da 150 göçmen evi yapılacağını bildirdi. İstanbul Taşlıtarla'da üç ay içerisinde 1500 göçmen evi yapılacaktı. 218 milyon T.L'yi bulan yardımlar ile 2954 göçmen evinin topluca inşasına başlanmıştı. Bunların haricinde 22 bin köyde göçmenler için evler yaptırılmaktaydı. 1951 yılı haziran ayında başlayan göçmen köyü projesi hayata geçmeye başlamıştı ve ilk göçmen köyü Mersin – Homurlu'da TBMM Başkanı Refik Koraltan tarafından açıldı.(Pekdemir, 1992, s. 65)

1950 senesinden 1958 yılına kadar Bulgaristan'dan 154.448, Yugoslavya'dan 120.182, Yunanistan'dan 11.797, Türkistan'dan 2.688 serbest ve iskanlı göçmen Türkiye'ye gelmiştir. 1950 yılından itibaren Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle birlikte Türkiye'ye 38.204 ailede 157.035 iskanlı göçmen ve 37.696 ailede 136.428 nüfus serbest göçmen olmak üzere toplam 75.900 ailede 293.463 göçmen ve mülteci gelmiş bulunmaktadır

Tablo 6.1.1: 1950 Yılından 1958 Yılı Sonuna Kadar Gelen Göçmen ve Mülteci Miktarı

Geldiği Ülke	İSKANLI		SERBEST		TOPLAM	
	Aile	Nüfus	Aile	Nüfus	Aile	Nüfus
Bulgaristan	37.351	154.393	33	55	37.384	154.448
Yugoslavya	-	-	31.893	120.182	31.893	120.182
Yunanistan	-	-	3.519	11.797	3.519	11.797
Türkistan	564	1.892	320	796	884	2.688
Diğer	289	750	1931	3.593	2.220	4.348
Toplam	38.204	157.035	37.696	136.428	75.900	293.463

Kaynak: Arı, 1960, s. 9.

38.204 aileden 157.033 nüfus göçmen ve mülteci, iskanlı göçmen hakkına sahip oldukları için mevcut iskan kanununa göre ve yapılan plana göre Türkiye'nin değişik şehir, kasaba ve köylerine dağıtılmış ve iskan edilmişlerdir. Göçmenleri iskanlı ve serbest göçmen olmak üzere iki kısımda toplamak mümkündür. İskanlı göçmenlerin üretici hale getirilmelerinde hükümet öncelikli olarak önem vermiştir. Serbest göçmenler eski senelerde Türkiye'ye gelmiş ve yerleşmiş hısımlar ve akrabalarının kendilerine bakacaklarına ve hükümetten hiçbir yardım istemeyeceklerine dair verdikleri taahhüt senetleri üzerine mallarını tasfiye ederek geldikleri için, bunlara hükümetçe iskan yardımı yapılmamaktadır.(Arı, s.6)

Tablo 6.1.2: 1950 – 1958 Yıllarında Toplam İskanlı ve Serbest Göçmen Sayısı

	Aile	Nüfus
İskanlı	38.204	157.035
Serbest	37.696	136.428
Toplam	75.900	293.463

Kaynak: Arı, s. 9.

Göçmenlerin yerleşim programları çerçevesinde projeler esas alınarak planlanan konutlar, ya bu yerleşim için kurulan köylerde ya kentlere veya yerli köylere eklenen mahallelerde yapılmıştır. Ancak özellikle kırsal kesimlerde yapılan yerleşmelerin başarılı oldukları söylenemez, yerleştirilenlerin büyük bölümü iklimsel koşullara uyamayarak ya da yerli halkın gösterdiği tepkiye dayanamayarak büyük kentlere göç etmek zorunda kalmışlar ve kentlerin dış mahallelerinde yoğunlaşmışlardır. İstanbul'un Zeytinburnu, Ümraniye, Ankara'nın Telsizler, Altındağ, Ayaş ve Kayaş ilçeleri ile Bursa, Eskişehir, İzmir illeri bu yoğunlaşmanın tipik merkezleri olmuşlardır. Kentlerde yerleştirilen göçmenler için yapılan konutlar, genelde kentlerin dış semtlerinde asgari ihtiyaçlara göre inşa edilmiştir. Kırsal alanlarda kurulan köylerde bir avlu içine konut ve işletme binaları yapılmış ve imar planı doğrultusunda ortak kullanım alanları belirlenmiş, okul, cami, köy konağı gibi bazı sosyal tesisler de kurulmuştur.(Doğanay, s.197)

6.2 GÖÇMENLERİN YERLEŞTİRİLDİKLERİ YERLER

1950 – 1951 senelerinde Bulgaristan’dan tehcir edilen 154.393 göçmen, Türkiye’de 40 vilayete tevzi yerleştirilmiştir. Türk Hükümeti göçmen ailelerini parçalayarak ayrı ayrı evlerde iskan etmiştir. Bulgaristan’dan 1950 – 1958 yılları arasında gelen ve devlet tarafından yerleştirildikleri için iskanlı göçmen olarak kabul edilen göçmenler, iskan yasasına göre yapılan planlamalar doğrultusunda ülkenin çeşitli il, ilçe ve köylerine dağınık veya mahallelere eklenmek suretiyle yerleştirilmişlerdir. (Arı, 79)

Tablo 6.2.1: 1950 – 1958 Senelerinde Bulgaristan’dan gelen Göçmenlerle, Avrupa Kamp Mültecilerinin Miktarını Gösteren Cetvel*

İLLER	Bulgaristan’dan gelen göç. Aile adedi	Avrupa kamp mültecileri aile adedi	Toplam	İskan Edilen Göçmen ailesi
Afyon	316	2	318	318
Amasya	215		215	210
Ankara	3574	22	3596	1263
Antalya	364		364	393
Aydın	1113	3	1116	1190
Balıkesir	1645		1645	1946
Bilecik	354		354	365
Bolu	220	2	222	215
Burdur	100		100	191
Bursa	3398		3398	3108
Çanakkale	733	2	735	738
Çankırı	48		48	48
Çorum	338		338	341
Denizli	442	1	443	444
Diyarbakır	25		25	26
Edirne	970		970	944
Elazığ	99		99	99
Erzincan	74		74	85
Eskişehir	1981	12	1993	1667
Gaziantep				1
Hatay	91		205	121
İçel	668		668	678
İstanbul	4098	9	4107	2748
Isparta	134		134	144

Kaynak: Arı, s. 10

İLLER	Bulgaristan'dan gelen göç. Aile adedi	Avrupa kamp mültecileri aile adedi	Toplam	İskan Edilen Göçmen ailesi
İzmir	2162	3	2165	1956
Kastamonu	100		100	115
Kayseri	387			528
Kırklareli	1472		1472	1655
Kars		5	5	5
Kırşehir	521		521	415
Kocaeli	732	1	733	839
Konya	1370	17	1387	1528
Kütahya	277		277	274
Malatya	50	6	56	50
Manisa	1620	3	1623	1760
Maraş	307		307	328
Muğla	345		345	345
Niğde	343	1	344	507
Sakarya	652	2	654	759
Samsun	558	1	559	542
Seyhan	1492	49	1541	1636
Sinop	44		44	80
Sivas	427	1	428	427
Tekirdağ	1855	1	1856	1803
Tokat	231		231	231
Şanlıurfa	1		1	1
Uşak	98		98	109
Yozgat	1181	18	1199	1100
Zonguldak	126		126	124
Belirsiz			16	16
TOPLAM	37351	175	37526	34400

Kaynak: Arı, , s. 11.

*Toplam sayıya Suriye ve Türkmenistan'dan göç edenler de dahil edilmiştir

Bu konuda *İş* dergisi de bir çalışma gerçekleştirmiştir. *İş*'de yapılan çalışma da sadece Dinar ilçesi yerleştirilen göçmenler üzerine bir çalışma yapılmıştır.

Tablo 6.2.2: 1951 yılında Dinar İlçesine Yerleştirilen Bulgaristan Göçmenleri

Yerleştirilecek Köy	Ailenin Nüfusu	Verilen Arazi
Göçerli	5	40
Genceli	5	60
Genceli	2	20
Genceli	3	40
Haydarlı	3	35
Haydarlı	3	35
Haydarlı	7	75
Horu	5	50
Hırka	5	60
İncesu	2	20
İncesu	3	30
Kınık	6	51
Kadılar	5	50
Kazanpınar	12	75
Tatarlı	5	42
Tatarlı	3	32
Uluköy	5	
Uluköy	7	70
Yaka	7	42
Yüregil	3	60
Yüregil	7	30
Yapağı	5	60
Yenice	5	60
Yenice	5	60

Kaynak: Gürcan N., 1954, s.216

6.3 GÖÇMENLERE YAPILAN YARDIMLAR

1950 – 1951 göçünde, Bulgaristan'dan gelen göçmenler Türkiye'ye sosyal ve ekonomik açıdan büyük yükler oluşturmuştur, özellikle mali açıdan hiçbir hazırlığı yoktu hükümetin. Göçmenler kendi eşyaları, malları ve hayvanları için bir defaya mahsus olmak üzere bütün vergilerden muaf. Bir göçmen ailesinin kişisel eşyası ile ev eşyası vergiye tabi değildir.(Tanoğlu, s.139)

Çiftçilerin ise, getirecekleri çift hayvanlarının, araba - koşum teçhizatının, her türlü alet – edevatın ve damızlık hayvanlarının, değeri 6.000 T.L.’ye kadar olanları vergiye tabi değildir. Sanatkar ve serbest meslektense, getirecekleri her türlü sanat ve meslek alet edevatının, mesleklerine ait mamul ve gayri mamul maddelerin yine değeri 6.000 T.L.’ye kadar olanları hiçbir vergiye tabi değildir. Tüccardan ise, öteden beri sattıkları mallardan getirecekleri 12.000 T.L. değerindeki bilumum malları hiçbir vergiye tabi değildir. Hariçten gelecek göçmen ve mültecilerin pasaportları üzerine yapılacak vize muameleleri ile kendilerine verilen eşya ve hayvan vesikaları her türlü resim ve harçtan muaftır. Türkiye’de yerleştirilen göçmen ve mülteciler beş yıl arazi, bina ve diğer vergilerden muaftır. Hükümetçe bu göçmenlere mal edilen arazi ve yapılardan veraset ve intikal vergisi, kazanç ve resim alınmaz. Göçmenlerin noterce yapılacak borçlanma senetleri pul ve harca tabi değildir. 22 yaşını bitirmiş göçmenler muvazzaf askerliğe tabi değildir. Emsalleri ile beraber askere alınırlar. Göçmenler, nüfus kütüğüne yazıldıktan iki yıl sonra askere çağırılırlar. Zabıt ceridelerinde şöyle denmektedir: “çiftçi olan göçmenlere yeteri kadar arazi, bir çift öküz ve gerekli ziraat aletleri ile tohumluk ve sanatkarlara da sanatlarının icrasına yarayacak avadanlık veya döner sermaye verilmesi derpiş edilmektedir. Göçmenlerin bir kısım ihtiyaçlarını da Ziraat Bankasından ve Zirai Donanım Kurumu’ndan kredi ile sağlamaları düşünülmüştür. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, C. 5/1, s. 143)

Yine göçmenler için çeşitli illerdeki sivil toplum örgütleri ve ilgili kuruluşlar şehirlerde yardımlar toplamaya başlamıştır. Hürriyet gazetesi Türkiye ölçeğinde bir yardım kampanyası başlatmıştı. Yapılan yardımlar ve yardım yapanlar sayfalarda yayımlanmaktaydı.

Bursa’da göçmenlere yardım derneği kuruldu. Her geçen gün yardım derneği kurulan illere bir yenisini daha eklenmekteydi. Bazı illerde valilikler yardım toplamaya başlamıştı. Kimi bölgelerde yerel bazda yardımlar da gerçekleşti. 1950 yılından sonra gelen ve iskan hakkı bulunan 38.204 göçmen ailesinden 35.000 aile, yapılan göçmen evlerine yerleştirildi. göçmenlerin iskanına devam edilmektedir. 1950 – 1960 döneminde iskan için yapılan 36.292 evin 22.761’i köy tipi, 12.219’u şehir tipi ve 1.312’si hazır evdir. Evlerin %70’i kırsal alana serpiştirilmek suretiyle yapılmıştır.

%25'i kentlere eklenen göçmen mahallelerinde inşa edilmiş olup %5'i müstakil köylerde yapılan evleri kapsamaktadır. (Tanoğlu, 140) Türk Hükümeti çıkardığı diğer bir kanunla, gelir veya kurumlar vergisi mükellefleri tarafından 1 Ocak 1951 tarihinden 31 Aralık 1953 tarihine kadar makbuz karşılığında Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği'ne yapılacak nakdi bağışların, yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve kurum kazançlarından indirilmesini sağlamıştır. Böylece halkın bağışlara ve göçmenlere yardıma teşviki sağlanmıştır.(Tanoğlu, 147) 1950 yılı bütçesinde iskan yardımları 1.695.000 tl.'dir. Bu yardımların 683.211 tl.'si eski göçmenlere ayrılmıştır. Geri kalan 1.011.789 T.L.'si Bulgaristan göçmenlerinin ihtiyaçları için şu şekilde kullanılmıştır. (Tacemen, 124) Geri kalan Bulgar göçmenlerinin ihtiyaçlarının sağlanmasına ayrılan 1.011.789 liranın 376.528'i göçmen misafirlerinin yeniden kurulması ve onarımına, 479.936 lirası iâşe işlerine, 105.240 lirası karayolları nakliyatı ile Yunan ve Bulgar Demiryolu parkur ücretlerine, 50.085 lirası sağlık harcamalarına harcanmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, C. 5/1, s. 143)

Tablo 6.3.1: 1950 Yılı Bütçesinden Bulgaristan Göçmenlerinin İhtiyaçlarına Ayrılan Yardımlar

376.528 tl	Göçmen misafirhanelerinin yeniden kurulmasına, mevcutlarının genişletilmesine,onarımına ve aş ocaklarının idare masraflarına
479.936 tl	Yolda ve mahallerinde geçici müddete ait iâşe işlerinde
105.240 tl	Karayolları nakliyatı ile Yunan ve Bulgar Demiryolları parkur ücretlerine
50.085 tl	Tedavi ve saire gibi müteferrik ihtiyaçlar
1.011.789 tl	Toplam harcanan para

Kaynak: TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, C. 5/1, s.143.

Bulgaristan göçmenlerine yardım imkanını tetkik için gönderilen Milletlerarası Mülteci Teşkilat Heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Uzmanlar göçmenlerin kabul, barındırma ve bakım meselelerini Edirne, Kırklareli, Bursa ve Kırşehir'i gezerek raporlamışlardır. 24 Ocak 1951'de devlet bakanlığına bu raporları sunmuşlardır. 1951 yılına girilmesine rağmen devlet hala bütçeye bir ödenek koyamamaktadır çünkü mevcut durumda bütçedeki açık çok büyüktür. Marshall yardım fonundan büyük bir yardım beklenmektedir.(**Ulus**, 17 Ocak 1951) Türk Hükümeti'nin daha önce Amerika Birleşik Devletleri'nden talep ettiği Marshall yardımı'nın arttırılması isteği A.B.D. Dışişleri tarafından kabul edilmiştir. Bu yardımın 30 milyon \$'dır.(Tanoğlu, 122) Bu miktar, 1923 – 1960 devresinde bütçeden yapılan harcamaların %20'sine yakındır. Bulgaristanlı göçmenlerin yerleştirilmesi devresine rastlayan 1951 – 1960 yıllarındaki giderlerin %28'inin bu kaynaktan karşılandığı söylenebilir. Marshall yardımından ev yapımı için ayrılan 28.088.076 T.L. buna dahildir. (Tanoğlu, s. 155) Marshall yardımından alınan paranın yaklaşık olarak yüzde 90'ı Kızılay'a göçmen evleri yapmak üzere verildiği anlaşılmaktadır. Bu, 1951 – 1960 devresinde yapılan göçmen evleri için harcanan paranın yüzde 48'ini teşkil etmiştir. Marshall yardımı dışında, Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği tarafından toplanan bağışlar oldukça önemli bir miktarı bulmuştur. Adı geçen dernek, 8.935.517 TL'yi Türk halkından, 252.537 TL'yi yabancı memleketlerden olmak üzere 188.054 TL toplamıştır. Dernek, bunun 8 milyonunu göçmen evlerin yapımında kullanılmak üzere Kızılay'a vermiştir. (Tanoğlu, 156) Amerika'nın bu dikkate değer desteğini soğuk savaş koşullarında değerlendirmek gerekmektedir. Sonuçta Amerika "sosyalist bir ülkenin zulme uğrayan vatandaşları"na yardım etmekte. Bu sayede kendi ideolojisini meşrulaştırmakta ve karşıt propaganda yapabilmektedir. 1950-51 göçmenlerinin diğer yıllara oranla daha iyi istihdam edilmelerinin ve iskan olanaklarının daha iyi bir şekilde sağlanabilmesi şüphesiz bu yardımlarla çok ilintilidir. Ceridelere göre; 1951 yılında muhtelif kaynaklardan 8 milyon 107 bin lira toplanmış. Bunun 2.250.000'i bankalardan, 4.462, 664'ü ticaret müesseseleri ve halkımız tarafından bağışlanmıştır. 1.306.653 lirası piyango parasından ayrılmıştır. Geri kalan 87.723 lira yabancı kaynaklardan sağlanmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, C. 5/1, s.143)

Göçmen ve mültecilere Türkiye Yardım Birliği vasıtasıyla 19 Nisan 1951 tarihine kadar toplanan yardımların miktarı 8.107.040 TL'yi bulmuştur. Bu paranın 2 milyon 250 bin TL'si bankalardan, 4 milyon 462 bini ticaret müesseseleri ile Türk halkı tarafından ve 1 milyon 300 bin tl'si de tertip edilen piyangodan sağlanmıştır. 87 bin T.L. ise yabancı kaynaklardan sağlanmıştır.(Tanoğlu, s. 157)

Geray, Bulgaristan göçmenlerine yapılan yardımları, “çiftçi” ve “sanatkar esnaf” gruplarına yapılan yardımlar olmak üzere iki ana başlıkta toplamıştır. Çiftçilere yapılan yardımları da toprak, kredi, tohumluk ve tarım araçları alt başlıklarıyla incelemiştir. Zanaatkar göçmenlerin şehir ve kasabalara yerleştirilerek ve sermaye kredileri sağlanarak geçimlerini sağlamaları amaçlanmıştır.

Tablo 6.3.2: Göçmenlere Dağıtılan Topraklar

Yıllar	Aile sayısı	Kültür yoprağı (dekar)**	Aile başına düşen ortalama
1923-1933	157.739	6.258.928	29.Haz
1934-1949	62.849	2.866.850	45.6
1950-1960	21.496	1.165.806	54.2
TOPLAM	242.081	10.291.806	42.5

Kaynak: Geray, s. 56.

* Derlenen bu bilgiler ayrı ayrı toplandığı için yıllar itibariyle göstermek mümkün olamamış,tamamen tesadüf eseri olarak üç ayrı devre ortaya çıkmıştır.

** Kültür toprağına bağ ve bahçe de dahildir.

Tarımla iştigal eden çiftçilerin üretici duruma gelebilmelerini sağlamak amacıyla yapılan yardımlar, toprak, kredi, tohumluk ve tarım araçları başlıkları altında incelenebilir. Tarım, esas itibariyle toprağı en çok bağı olan bir faaliyet koludur. Bu nedenle çiftçi göçmenlerin bir an önce toprağı kavuşmaları ve tarımsal etkinliklere başlamaları sağlanmıştır. Bu Demokrat Parti'nin tarım üzerinden kalkınma sağlama anlayışına denk düşmektedir 1951 yılında 11.089 aileye, 564.082 dönüm, 1952 yılında

4.930 aileye 229.192 dönüm kültür toprağı verilmiştir. 1950 – 1960 yılında toplam 21.496 aileye 1.165.806 dekar kültür toprağı verilmiştir. Göçmenlere dağıtılan toprakların aile başına ortalaması gittikçe artmaktadır.(Geray, s. 56) Göçmenlerin tohumluk ihtiyaçlarını karşılamak üzere buğday ve sair hububat dağıtılması işi 1923'ten beri sürmektedir.62 1951 yılında 11.320 aileye, 5.410 kilo tohumluk ve 1952 yılında 5.176 aileye 2.029 kilo tohumluk verilmiştir. Toplam 1951-1960 yılları arasında 9.481.000 kilogram tohumluk verilmiştir. (Geray, s. 59)

T.C. Ziraat Bankası, göçmenlerin üretici duruma geçmeleri için lüzumlu donatım ve çevirme (işletme) kredisi vermektedir. “Donatım kredisi”, çiftçinin işletmesinin demirbaşını teşkil edecek olan vasıtaları sağlamak üzere beş yıl vadeyle verilen kredidir. “Çevirme kredisi” ise çiftçinin topraklarını işletmeye imkan verecek unsurları (örneğin; tohumluk, suni gübre v.b.) sağlayabilmesi amacıyla verilen nihayet bir yıla kadar vadeli bir borç vermedir. Son on yıl içinde kredi alan bu göçmen ailelerinin her birine ortalama olarak 1.300 Türk Lirası tutarında bir kredi verilmiştir. 1950 yılında göçmenlere verilen donatım ve çevirme kredisi miktarı Ziraat Bankası'nın verdiği tüm çevirme ve donatım kredileri toplamının % 5'i civarındadır. Bundan sonraki yıllarda ise bu oran % 1'in altına düşmüştür. (Geray, s. 59)

Tablo 6.3.2.1: Göçmenlere Verilen Çevirme ve Donatım Kredileri (1951 – 1960)

Yıllar	Aile	Donatım Çevirme Kredileri Toplamı (a) (tl)	Aile Başına	Ziraat Bankasının Verdiği Donatım ve Çevirme Kredileri Toplamı (b)	a/b %
1951	8.531	11.372.927	1.333	204.900.000	5.6*
1952	4.865	6.377.323	1.300	-	-
1953	2.978	3.827.089	1.285	447.000.000	08.Haz
1954	740	681.870	925	-	-
1955	233	259.210	240	-	-
1956	8	6.750	840	557.400.000	0.01
1957	207	242.560	1.175	579.200.000	0.45
1958	259	357.223	1.380	460.100.000	0.82
1959	-	-	-	-	-
1960	205	322.835	1.575	-	-
Toplam	18.026	23.447.787	1300	28.932.000.000	0.007**

Kaynak: Geray, s. 59.

*Bu rakam 1950 yılına aittir. Yüzde kredi miktarı 1951’de aynı kabul edilerek tahmini olarak bulunmuştur.

** Bu oran sadece 1951, 1953, 1956, 1957 ve 1958 yıllarını kapsamaktadır. Çünkü diğer yıllarda Ziraat Bankası’ nca açılan çevirme ve donatım kredileri toplamaları bilinmemektedir.

Tablo 6.3.2.2: Göçmenlere Sağlanan Tarım Araçları (1923-1960)

Yıllar	Traktör	Çift Hayvanı	Araba	Pulluk	Tırmık	Çayır Makinesi	Orak Makinesi
1923-1933*	12	22.994	20	27.501	2	20	5
1934-1950*	0	39.378	1.861	34.055	0	0	0
1951-1960	147	21.717	11.692	12.380	7.027	-	-
TOPLAM	159	84.089	13.573	73.936	7.029	20	5

Kaynak:Geray, s. 61.

Çiftçi göçmenlere yapılan mesken yardımından sanatkar göçmenler de yararlanmışlardır. Sanatkar göçmenler, daha iyi geçim imkanlarına kavuşmaları amacıyla daha çok şehir ve kasabalara yerleştirilmişlerdir. Sanatkar göçmenlere yapılan yardımlar daha çok küçük sanat erbabının döner sermaye ihtiyacını karşılamak şeklinde olmuştur. Döner sermaye verilen sanatkar aileleri sayısı bütün göçmen ailelerinin %5'i olarak tahmin edilmiştir. Bulgaristan göçmenleri hakkındaki 1950 ve 1951 rakamları bu yüzdeyi desteklemektedir. (Geray, 68)

Tablo 6.3.2.3: Sanatkar Göçmenlere Verilen Döner Sermaye (1923-1960)

Yıllar	Sanatkar Aile Göçmen Sayısı**	Verilen Döner Sermaye	Sanatkar Ailesi Başına Kredi
1923-1933*	7.886	15.238	1.932
1934-1950*	3.222	77.287	23.987
1951-1960	2.689	1.159.977	43.237
TOPLAM	8.797	1.252	14.237

Kaynak: Geray, s. 67.

* Bu rakamlara “nakledilen aileler” e verilenler de dahildir. İç iskana tabi tutulan bu ailelerin sayısı 8.800’e yakındır.

** Döner sermaye verilen sanatkar aileleri sayısı bütün göçmen ailelerinin %5’i olarak tahmin edilmiştir. Bulgaristan göçmenleri hakkındaki 1950 ve 1951 rakamları bu yüzdeyi desteklemektedir

6.4 GÖÇMENLERİN TÜRKİYE’DE İSTİHDAMI

1950 – 1951 yıllarında gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun anadili Türkçe’dir. Göçmenler, o yıllardaki Türkiye nüfusu ortalamasından daha yüksek oranda okur – yazar nüfusa sahiptirler. Özellikle kadınlar arasında okur – yazarlık oranı daha yaygındır. Göçmen nüfusun yüzde 70’i 45 yaşın altındaki genç Nüfustur.(Akın, 42) Bu nüfusta yüksek öğrenim ve mesleki teknik öğrenim gören nüfusun oranı çok düşüktür. Gelenlerin yüzde 85’inin mesleği çiftçiliktir.(Akın 43)

Bulgaristan’da yaşayan Türkler genelde çiftçi, esnaf ve sanatkar olarak geçimini sürdürmekteydi. Gelen göçmenlerden çoğunluğu çiftçilikle uğraşan kesimdi ve Türkiye’nin ekonomik yapısına uygun olmadıklarından tarım dışında şehir ve kasabalarda esnaflık, tüccarlık ve işçilik gibi mesleklere girmişlerdir. Ancak Bursa yöresinde iskan edilenler, dokuma dalında iş bulabilmişler ve esnaflık, tüccarlık, berberlik, terzilik, marangozluk, çinicilik gibi kendi işlerini de kurabilmişlerdir. Gelen göçmenlerin meslekleri itibariyle Türkiye nüfusunun genel faaliyet kolları içerisindeki oranı şu şekildeydi:

Tablo 6.4.1: Meslek Grupları Bakımından Göçmenleri ve Türkiye Nüfusu (1950)

Sanatkarlar, Madenciler, İnşaat İşçileri	4,60	6,90
Satıcılar	0.10	0.60
Nakliyeciler	0.40	0.80
Teşebbüs Sahipleri, İdareciler, Büroyla İlgili Meslekler	0.70	3,00
Teknik Eleman, Serbest Meslek Sahipleri	0.90	1,20
TOPLAM	100,00	100,00

Kaynak: Geray, s.24.(Bu tabloya 0-14 yaş gurubundakiler dahil edilmemiştir.)

Gelen göçmenlere istihdam yaratılmasında İstanbul ve Bursa illeri ekseriyeti oluşturmaktaydılar. Genellikle devlete ait işyerlerinde ve fabrikalarda çalışmayı arzulamaktadırlar. Bunun da nedeni Bulgaristan'ın siyasi ve ekonomik sisteminin göçmenler üzerindeki etkilerinin devam etmesindedir. Bulgaristan' da iken memur ve meslek sahibi göçmenler Türkiye'de hizmet sektörüne talep göstermektedirler.(Pekdemir, s. 47) Gelen göçmenler Türkiye'de şu illerde iskan ettirilmişti:

Tablo 6.4.2: İllere ve Meslek Gruplarına Göre Göçmenlerin Dağılımı (1951)

İLLER	İskan Planına Mevcut Aile Adedi	İskan Hakkına Sahip Olduğu Tespit Edilen			
		Çiftçi		Esnaf ve Sanatkar	
		Aile Adedi	Nüfus Adedi	Aile Adedi	Nüfus Adedi
Afyon	269	269	1.225	4	11
Amasya	131	129	329	2	8
Ankara	3.417	897	3.697	315	1.114
Antalya	1.188	445	2.136	24	90
Aydın	902	700	3.030	58	213
Balıkesir	1.818	1.555	6.905	563	2.445
Bilecik	265	206	936	11	226
Bolu	280	197	1.004	11	33
Burdur	176	431	1.983	22	104
Bursa	949	1.991	9.105	1.075	4.024
Çanakkale	564	590	2.647	32	180
Çankırı	218	42	155	13	58
Çorum	1.282	400	1.838	5	25
Denizli	865	340	1.445	93	362
Diyarbakır	23	23	23	-	-
Edirne	903	567	2.492	111	342
Elazığ	129	85	323	2	9
Erzincan	225	74	328	-	-
Eskişehir	732	979	3.933	848	3.254
Hatay	65	65	240	-	-
İçel	1.004	607	-	11	49
Isparta	197	162	715	8	28
İstanbul	222	471	2.283	2.806	10.522
Izmir	638	1.102	4.879	614	2.467
Kastamonu	311	101	469	14	45
Kayseri	998	283	1.228	75	285
Kırklareli	508	1.452	6.486	253	1.027
Kırşehir	945	491	2.013	-	55
Kocaeli	452	391	1.900	61	-
Konya	2.683	1.006	4.193	13	242
Kütahya	438	360	1.526	39	136
Malatya	118	50	245	1	4
Manisa	1.139	997	4.411	142	606
Maraş	454	235	1.105	5	18
Muğla	505	484	2.236	21	96
Niğde	1.134	400	1.807	3	17
Samsun	502	475	2.117	28	113
Seyhan	1.455	1.506	6.521	23	91
Sinop	250	50	209	-	-
Sivas	2.474	431	1.749	4	15
Tekirdağ	1.036	1.361	6.057	203	709
Tokat	221	202	970	6	35
Yozgat	1.316	730	3.379	65	244
Zonguldak	121	74	321	46	176
TOPLAM	33.595		100.739		28.429

Kaynak: Arı, s. 17.

Göçmenlerin intibakını sağlamak için Türkiye’de kurslar açılmış, Göçmenlerin topluca iskan edildikleri köylerde bir ilkokulla birlikte, göçmen ve yerli çocukların o

bölgenin icap ettirdiği sanatları öğrenmeleri için, birer yetiştirme binası da yapılmıştır. Ziraat ve Maarif Vekaletleri'nin mütehasşıs elemanları ile yapılan bu mevzudaki çalışmalar iyi netice vermiştir.(Pekdemir, s. 49) 1950 – 1951 yılında gelen göçmenlere meslek edindirme ile ilgili herhangi bir hükümet programı olmamıştır. Ancak Göçmenlerin büyük çoğunluğunun il, ilçe ve köylere serpiştirilmek suretiyle yerleştirelmelerinin, onların sosyal bakımdan çevreye ve topluma uyması, kaynaşması yönünden daha az sakıncalı olacağı düşünülmüştür.(Arı, s. 57)

Tanoğlu'nun belirttiği gibi “İstanbul Taşlıtarla'da ikamet eden göçmenler iş yerlerine yakın olmakla beraber şehrin içtimai seviyesinde en az istifade edecekleri bölgeye yerleşmişlerdir. Netice itibariyle, tabii olarak, bir nevi tecrit bahis konusudur. Şikayetlere sebep olan otobüs servisi, uzak mesafedeki şehirle irtibatı temin etmektedir. Göçmenler evlerindeki tezgahlarda, civardaki fabrikalarda ve şehirde çalışmaktadır.Otobüslerden başka, bazı kamyonetler işçileri iş yerlerine taşımaktadır. Göçmenlere bağışlanan evler, bir kısım vergilerden muafiyet ve açılan krediler göçmenlere karşı olumsuz söz ve hareketlere yol açmıştır. İktisadi zaruretlerin de tesiriyle göçmenler tahsile rağbet etmemektedirler.” (Tanoğlu, s. 157)

Göçmenler arasında , Bulgaristan'da iken ekonomik durumları iyi olanlar azınlıktadır ve bu kişilerin servetlerini Türkiye'ye getirmelerine izin verilmemiştir. Göçmenlerin büyük çoğunluğu çalışmaktadır. Türkiye'de kadınlar Bulgaristan'daki gibi çalışmaya devam etmektedirler. Bu Türkiye ekonomisine destek veren bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. (Arı, s. 188)

6.5 1950-51 GÖÇÜNÜN TÜRKİYE'YE EKONOMİK VE SOSYAL ETKİLERİ

Göç hareketleri her ülkenin ekonomisi üzerinde önemli değişiklikler yaratmaktadır. Özellikle bu göçler kitle halinde gerçekleştiriliyorsa, bu etki ülkelerin ekonomilerini ve uzun vadede de sosyal yapılarını etkilemektedir. Örneğin verimli bir yaşta ve ülke ekonomisine katkıda bulunabilen bir kesimde yer alanların kitle halinde göçü, göçmen yollayan ülke için büyük ekonomik zararlara yol açabilir. Göçmen kabul eden ülke bağları ise gelen göçmen kitlesinin nitelikli ve ülke kaynaklarının bu kitleyi karşılayabilecek düzeyde olması, ekonomik/sosyal uyum ve verimlilik açısından önemli bir göstergesidir. Kitle göçüne muhatap olan ülkelerin gelen göçmenleri yerleştirecek, çalışma ve yaşama koşullarını düzenleyecek iyi bir organizasyona gereksinimi vardır. Bu konuda gerçekleştirilecek istatistiki çalışmalar, gelen göçmenlerin niceliği ve niteliği konusunda bilgi sağlarken, alınacak önlemlerin boyutlarını da sergileyecek, ekonomik – sosyal etkilerin en aza indirgenmesi için kaynak oluşturacaktır.

1950 ve 1951'de göç eden Bulgaristan Türkleri'nin yerleştirilmesi, yeniden üretici konumuna getirilmesi Türkiye için oldukça büyük bir mali külfeti beraberinde getirmiştir. Türk Hükümeti'nin yaptığı harcamaların yanında, dış yardımlar, halk tarafından yapılan yardımlardan da faydalanılmıştır. Göçmenlerin milli gelir üzerine etkileri dolayısıyla Türk ekonomisine reel katkılarını belirlemek mümkün olmamıştır. Göçmenlerin üretici duruma geçtikten sonra milli gelirdeki paylarını belirlemenin olanaksızlığını vurgulamaktadır.(Özçelebi, s. 13) Eldeki sınırlı araştırma sonuçlarına ve gözlemlere dayanarak Türkiye'ye göç eden göçmenlerin topluma uyum sağlamaları ve üretici duruma geçmeleri konusunda vardığı sonuçları şöyle sıralamaktadır:

1-Göçmenler genellikle yerleştirildikleri yöreleri bırakıp öteki gelişmiş ve kentleşmiş bölgelere gitmektedirler. Bu onların üretici duruma geçmelerinde karşılaştıkları güçlükleri göstermektedir.

2- Serpiştirmeler, eklemeler, göçmenlerle yerliler arasında uyum ve kaynaşma sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunlar arasında doğan gerginliklerin çatışmalara da

yol açtığı anlaşılmaktadır. Göçmenler arasındaki bağlılığın yüksek olması bunların kentlileşmesini ve topluma uymalarını yavaşlatmaktadır.

3- Sosyal uyum ve kaynaşma konusunda hiçbir sosyal hizmet çalışması yapılmış değildir. Bu alanda eğitim de verilmemiştir.

4- Göçmenlerin sonradan kentsel uğraşılara yöneldikleri anlaşılmaktadır. Çiftçilikle uğraşanların oranı azalırken yapım endüstrisinde çalışanların oranı gittikçe artmaktadır.

5- Büyük kentlerdeki göçmenlerin önemli bir bölümünün işsiz olduğu, çalışanların da genellikle işlerinde kalmak niyetinde olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan toplumsal güvenlikten yoksun işlerde çalışanlar da vardır.(Özçelebi, s. 13)

1923 – 1960’lı yıllara kadar Türkiye’ye gelen göçmenlere, devlet tarafından uygulanan politikalar doğrultusunda barınma ve iş olanakları sağlanmıştır. Gelenlerin büyük çoğunluğunun çiftçi olması, kırsal alana yapılacak yerleşime uyum sağlamaları açısından, iklimin ve geldikleri yerlerdeki üretim tarzlarının önemini artırmıştır. Göçmenlere sağlanan tüm olanaklara rağmen özellikle Güneydoğu, Doğu ve İç Anadolu bölgesindeki kırsal yerleşmelerde göçmenlerin büyük bir bölümü köylerini terk ederek ya da evlerini yerli halka satarak, batı bölgelerine yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Ege ve Akdeniz bölgesindeki kırsal yerleşmelerden göç çok düşük oranda olmuştur. Yerli halkla olan uyuşmazlık dışında, eğitim ve istihdam sorunlarının çözülemeyişi de göçmenleri ülke içinde yeniden göçe zorlamıştır. Arı’nın İstanbul ve Bursa’ da yaptığı anketlere göre göçmenler genelde imalat ve hizmetle ilgili meslekler tercih etmiştir. Ziraate olan talep Bulgaristan’dakine nazaran iskan şartları nedeniyle azdır. Buna karşılık satışla ilgili ticari mesleklere talep artmaktadır.(Arı, s. 45)

SONUÇ

Göç ; sosyal, ekonomik, tarihsel, sosyolojik boyutları olan bir konudur. Göçü bu boyutlardan herhangi birini öne çıkararak incelemenin sakıncaları daha önce yapılan çalışmalarda görülmüştür. Bu çalışmada bu olguları bir bütün olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun dağılma sürecine girmesiyle Balkanlardan Anadolu'ya kitlesel göç hareketleri 19 .y.y dan sonra başlamış ve en son 1989 göçüyle son bulmuştur. Bu göçlerin bir kısmı Osmanlı ordularının geri çekilmesi ile eşzamanlı, bir kısmı zorunlu göç olarak ortaya çıkmış diğer bir kısmı ise kendi isteği ile yapılan göç hareketidir. 1950-1951 göçü yıllarca biriken göç isteğinin dışa vurumudur yani kısmen göçmenlerin kendi istekleriyle, kısmen zorunlu yapılan bir göçtür. Bulgaristan ile Türkiye arasında azınlık sorunu yüzünden zaten tarihsel olarak sorunlu bir ilişki bulunmaktaydı. Soğuk Savaş döneminde iki ülkenin zıt kutuplarda bulunulması yüzünden azınlık sorunu farklı bir boyut kazanarak karşılıklı propagandalara zemin yarattı. Göç meselesi bu nedenle son derece problemlili bir mecrada seyretti. Ülkeler arasındaki gerilim, dönemin koşulları ve göçün doğasının yarattığı travmalar nedeniyle insanlık trajedileri yaşandı. Uyum ve entegrasyon süreçleri, toplumların birbirini kabul etmek konusundaki dirençleri, göçün diğer yakasındaki sorunlardır. Uyum sürecini yaratan en önemli meselelerden biri ekonomik entegrasyon yani istihdamdır. 1950-51 göçü ABD'den gelen yardımlar ve Soğuk Savaş'ın yarattığı ideolojik ajitasyon atmosferi nedeniyle göçmenlerin sonraki yıllara nazaran daha kolay yerleştirildikleri ve uyum koşullarının görece daha çok yaratıldığı bir süreçtir. 1951 göçmenlerinin sonradan "iskanlı göçmen" kategorisine dahil edilmesi bunun bir göstergesidir. Ayrıca bu göçmenlerin büyük bir kısmı çiftçi olarak çalıştırılarak Demokrat Parti'nin tarım üzerinden kalkınma hedefine uygun bir şekilde istihdam edilmiştir. Göçmenlerin okur yazarlık oranı yerlilerden daha yüksektir, bu nedenle tekstil, zanaatkarlık, teknik sektörler gibi ara alanlarda "kalifiye işçi" olarak değerlendirilmişler ve bu anlamda önemli bir açığı doldurmuşlardır. Bulgaristan göçmenleri aynı zamanda bir çeşit asimilasyon unsuru ve modernleştirici proje olarak da kullanılmıştır. Göçmenler; güneydoğuda ve problemlili bölgelerde aşiretlerin arasına sokulmuş, Türkleştirici unsur

olarak kullanılmıştır. Yine çeşitli gelişmemiş bölgelerde iskan edilerek o bölgelerin gelişmesi ve kalkınmasında rol üstlenmişlerdir.

EK:3 Türkiye'ye Giriş Yapmış Bir Gurup Çingene

Kaynak:Ulus, Sayı:10602 (31 Aralık 1950), s. 1

EK:4 Ankara'ya Gelen 81 Kişilik Göçmen Kafilesinin Nallıhan ve Koçhisar İlçelerine Gönderilecekleri Sırada Misafirhanenin Ötünde ve Otobüse Binerken Çekilen Fotoğrafları

Kaynak:Ulus, Sayı:10409 (7 Ocak 1951), s. 1.

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADI

27 nci yıl Sayı : 9364 Telgraf ve mektup adresi Cumhuriyet, İstanbul - Posta Kutusu İstisbol No 246 Telefonları: Umumî Kontrol Numarası 24298, Yazı İşleri 24299, Matbaası 24290 Cuma 1 Eylül 1950

POKER PLAY KULLANINIZ

vleri adına 1 milyonlar

Partisine yapılmış milyonlarca elere dair izahat veriyor

senesinden 1950 ye kadar yapılan
26 milyon liraya yakındır, dedi

(Telefonla) — Halkveçlerine yar-
ın Halk Partisine yapılmış mil-
yionlar hakkında Maliye Ba-
kânı H. İsmail Paşa'nın, Halkı Ayan, haberimizi teyid e-
tmek üzere:
nuzun ki halkveçlerine yardım na-
sıne Devlet bütçelerine tahsisat
Bu yardımlar basın sanede 4
okluga muazzam rakamlara bulü

almıştır. 1925 den 1950 ye kadar yapılan yardım
yoklusu 26 milyon liraya yakındır. Umumi büt-
çeden ödenen bu paraların dışında halkveçlerine
yıkılmı hususî idarelerle belediye bütçelerinden
de müddet paralar verilmiştir.
Kısaca bir tekkik, bina yalnız hususî idare
bütçelerinden ayrılan para yaklaşık 12 mil-
yon civarına yükseldiğini göstermiş bulunuyor.
Belediye bütçelerinden verilmiş olan kısım, bu-
— Arkan Sa. 3, S. 2 de —

Jacob Malik

Güvenlik Konseyi toplantısı

Malik dün gece son defa
başkanlık etti

New-York 31 (R.) — Sovyet de-
legeci Jacob Malik bu akşam son
defa olarak Güvenlik Konseyine
başkanlık etmiştir. Malik celse a-
çılır açılmaz muvakkat gündemi
arrestmiş ve bunları kabullünü ife-
— Arkan Sa. 3, S. 3 te —

Bulgaristandan gelen göçmenler faciası

Dün gelen 165 kişi: "Bulgaristan cehennem oldu, anayurda Sırat köprüsünden geçip kavuştuk,, diyorlar

Genelkurmay Başkanı, Ankaradaki arkadaşımız Mevlî
Said Erenle görüşürken

Geçen her gün, Türkiye'deki mu-
lacir sayısını arttırmaktadır. Trak-
ya'dan, kilbasına Bulgaristandan,
trenler dolusu gelen göçmenler, a-
na vatana kavuşmuş olmasınca mu-
tevellid büyük bir hızla işinde bu-
lanmaktadır.
Dün sabah ve öğleden sonra E-
dirdi gelen trenler, 43 bandında
185 göçmen getirdi. Bu muhacirlerin
Sırat köprüsünden geçtikten sonra
Türk Köprüsünü dolayarak, muhacir-
lerine gördük. Şunu herşey söyle-
selim ki, 500 kişilik ilken işinde
1900 kişi oturulan muhacir man-
firhanesi çok pis bir hal almıştır.
Yerin kıyafetlerinden evin hali-
çesine yıkların dağın çiğnemeler,
bize Bulgaristandan fedî buruşuna
— Arkan Sa. 4, S. 7 de —

Kızıkların hücumu

Komünistler Kore'de
yeniden taarruza
geçtiler

New-York 31 (R.C.) — Bu ge-

Kore'ye gidecek savaş

EK:6 Türk-Bulgar Sınırının Kapanmasına Neden Olan Vizesiz Çingener ile İlgili Çıkan Haberler

La Familia Dünyanın en büyük patlama eliği ve model mecmuasının 384. (246) sayısın 133 nüshâle 200 Kır. TAKİM ÇIKACAK.

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADI
27 nci yıl Sayı : 9401
Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta Kutusu İstanbul No. 266
Telefonlar: Uzunluğ: 24228, Yaza İşleri: 24220, Matbaa: 24220

Pazar 8 Ekim 1950

Türk - Bulgar hududu dün tekrar kapatıldı

Buna sebep Bulgarların 1925 anlaşmasına riayet etmiyerek vizesiz çingeneri topraklarımıza sokmak istemeleridir

Sofya maslahatgüzarımızın Bulgar Dış İşleri Bakanlığına yaptığı şifahi teşebbüs, Sofya radyosunun mutad kabalığıle yayımlandı ve hakikatler gene tahrif edildi

Memur ve siyaset

Yeni Şehir Meclisi hemem Ek toplantılarında meclis keşme hâli bir şekilde bulgularınca çözüme eremesine şifasetle uğraması mevzuuna hâli olarak tenas etti.

Görüşme sonlarından gazetelere birtakif edâletle kuyumna hakarak şifasetvorsa ki belâliyle memurlardan partiyeye meşab olâdık varmı. Valli, baskıncu partiyede ar-

Ankara, 7 (Telefonla) — Bulgar Dış İşleri Bakanlığının Türkiye'nin Sofya maslahatgüzarına gönderdiği nota tevdii etmiş olduğunu dair haberler dün gecemiberi bu radyolarda yayımlanmaktadır.

Dış İşleri Bakanlığının yetkilî çevrelerinden öğrenildiğine göre, meşelenmiş mahiyetli maslahatgüzarımıza yapılan bir teşebbüsün reddedilmesinden ibarettir. Bu görüşmeye dair raporlar Dış İşleri Bakanlığına gelmiş bulunmaktadır. İçin maslahatgüzarımızla Bulgar Dış İşleri Bakanlığının arasında hususî mahiyette ve mutad bir görüşme olduğu ve bir fevkalâdeleli bulgularınca anlaşılacaktır. Mith-

terah olarak görüşmenin mevzuu vizesiz çingenerlerin kabul edilmesini dolayısıyla tahakkük eden bu husus ihtilâfındır. Bununla beraber Sofya radyosu bu şifahi notaya mutad kabalığıle şifâ ederken her zamanki gibi hakikatleri tahrif yolunu seçmiştir. Bulgar Dış İşleri Bakan yetkililerinin de bu minnetle beyanatta bulunarak Dış İşleri Bakan yetkililerinin bu hususî mahiyetteki görüşme pasaport verdiğini, fakat konsolosluklarımızın bunları vize emrediklerini kaydedilmiş ve Londra radyosunun bu sabah verdiği teahhütü göre, şifâle devran etmiştir.

— Arkadaş Sa. 3, Sü. 2 de —

"Cumhuriyet", in Anketi:
Bugünkü buhranda mektebin

Güvenlik Konseyine

Celâl Bayar petrol bölge

M.T.A. petrol te
EtiBank idare

EK:7 Bulgar Prensiği'nin Kuruluşundan Sonra Türkiye'ye Göç Edenler

YILLAR	GÖÇMEN SAYISI	YILLAR	GÖÇMEN SAYISI
1879	9.632	1936	11.730
1880	7.336	1937	13.940
1884	600.000	1938	20.540
1893	11.460	1939	17.769
1894	8.837	1940	6.960
1895	5.095	1941	3.803
1896	1.946	1942	2.672
1897	2.801	1943	1.145
1898	6.640	1944	489
1899	7.354	1945	631
1900	7.417	1946	706
1901	9.396	1947	1.763
1902	9.717	1948	1.514
1912-13	440.000	1949	1.670
1923-33	101.507	1950-51	154.393
1934	8.682	1951-60	83
1935	24.968	1968-78	130.000
		TOPLAM	1.632.601

Kaynak:Özçelebi, **Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Açısından Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç Sorunu**, Y.Lisans Tezi İstanbul,[y.y.], 1991,s.

1951
işlerini
13 sayılı
şeri un-
skân iş-
if şekil-
581 214
970 406
551 620
440 300
991 920
et 1950
ağıtımı
unduğu
içinde
de da-
0 yılı
50 000
arşılığı
kadirde
kilâtin
na ve
yılının
teka-
vüvaze-

11 387 000 lirahk tahsisattan takriben 3 500 000 lirasının da seneleri bütçesinde ödenek bakiyesi olarak sarfolunmaksızın kaldığı da dikkat nazarına alınması icabeder.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 1945 yılından, Demokrat Partinin iktidara geçtiği güne kadar) (31 Mayıs 1950 tarihine kadar) dağıtılan toprak yekûnu 750 762 dönümden ibaret bulunmuş olmasına rağmen : 1 Haziran 1950 den 31 . XII . 1950 tarihine kadar yedi ay içinde dağıtılan toprak miktarı 765 792 dönüme balığ olmuştur ki, bu suretle son yedi ay içinde yapılan dağıtımın evvelce şu ve bu suretle beş yıl içinde dağıtılan umumi yekûnunu aştığı anlaşılmaktadır ki, bu hususta Hükümetimizin toprak tevzii işlerine verdiği ehemmiyeti gösterdiğinden bunu tebarüz ettirerek takdirle karşılamak lâzımdır.

1951 yılında toprak komisyonları sayısı 1950 yılındaki mevcudu dâhilinde kaldığı takdirde yine 800 000 ilâ 1 000 000 dönüm arasında bir dağıtımın sağlanabileceği ümit edilmektedir.

Hükümetin bütçe teklifinde, bu işe büyük ölçüde ehemmiyet verilerek mevcuda ilâveten daha 30 toprak komisyonu kurulması deriş edilmektedir. Çiftçinin toprağa olan ihtiyaç ve işiyakımı bir an önce giderebilmek ve aynı zamanda 1951 yılı içinde büyük ölçüde bir göçmen iskânı konusu ile de meşgul olmak zarureti dikkat nazarına alındığı takdirde bu teklifin çok isabetli olacağı ve bu teklifin kabulünün yerinde bulunduğu mütalâa edilmektedir. Bu 30 komisyon kurulduğu takdirde: 1951 yılındaki toprak tevziatının daha mühim bir miktara yükseleceği kabul edilmekle beraber ilk teşkil zamanında bu komisyonların âzami verim sağlamıyacağı tabiidir.

(Yapılan toprak tevziatının dönüme göre dağıtma maliyeti).

	Lira	K.	
	24	00	1947 yılında
	7	60	1948 »
	4	70	1949 »
takriben	2	50	a düşmektedir.

dur. Bu miktar 1950 yılında

1950 yılında yapılan dağıtımdan maada ayrıca 447 856 dönüm mera köy hükmi şahsiyetleri adına tesbit ve tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bunun da yapılan tevziata ilâvesi takdirinde bir dönümün tevzii ve tahsis işleri maliyetinin takriben iki liraya düşeceği anlaşılmaktadır.

Eski yıllarda: 1934 yılından 1949 yılı sonuna kadar eski iskân teşkilâtı tarafından muhacir ve mültecilere, menkul eşhasa, yerli çiftçilere, aşiret ve felâketzedelere on beş yıl içinde dağıtılan toprak miktarı 5 348 353 dönümdür. Bunun ancak 3 494 562 dönümü tapuya bağlanabilmiş bir durumda ve tapuya bağlanmış olanlar da aynı arazinin birkaç tapu ile ayrı ayrı şahıslara verilmesi veya tapuya bağlanmış olan bir arazinin hakikatta mevcut olmayışı gibi sebeplerle birçok ihtilâflı vaziyette bulunmaktadır.

Maliye arazi komisyonları da 1940 tan 31 Mayıs 1945 tarihine kadar 973 689 dönüm arazi dağıtmışlardır. Bu tevziattan dahi birçok ihtilâflı işler halen devam etmektedir.

1950 yılında Toprak Komisyonlarının tevzi ettikleri 840 315 dönüm arazi ise Kadastro haritalarına müsteniden dağıtılmış bulunmakta ve hemen hiçbir ihtilâfa mahal bırakılmıyacak şekillerde hukuki esaslara dayanan kadastıral esaslara istinat eden çapları, fiili tevziin akabinde teslim edilmektedir.

Göçmenler: Bu hususta alınan izahata göre İkinci Dünya Harbinin çıktığı 1939 yılı sonuna kadar her yıl Türkiye'ye dış memleketlerden gelen göçmen sayısı 15 - 20 bin radesinde iken İkinci Dünya Harbinin çıkması ile bu miktar azalmaya başlamış ve 1944 yılından sonra gelen göçmen sayısı yılda 500 - 1500 miktarına kadar inmiştir.

1949 yılı sonlarına doğru Bulgaristan'dan bir muhaceret akımı yavaş yavaş baş göstermiş ve bu miktar 1950 yılı içinde ay beay artmıştır. 1950 yılı içinde gelen göçmen ve mültecilerin sayısı

Bulgaristan'dan	51 921
Yunanistan Avrupa kamplarından	2 871

Ceman 54 792 ye bâliğ olmuştur.

Halen Bulgaristan'dan vize almış anayurda gelmek için sıra bekleyen takriben 40 - 45 bin göçmen bulunduğu tahmin edilmektedir ki bunların da Şubat veya Mart ortalarına kadar yurda gelecekleri kabul edilebilir.

1951 yılında Bulgaristan'dan anayurda gelecek göçmenlerin bu miktar ile de kalmıyacağı ve yeniden viza alarak yurda gelmek istiycek göçmenlerin belki de ayrıca 80 - 100 bine baliğ olacağı tahmin olunabilir.

1950 yılı içinde Bulgaristan'dan gelen göçmenler tamamen serbest göçmen vizesiyle gelmiş bulunmalarına rağmen, gayrimenkullerini hiç tasviye edememiş oldukları ve kısmen tasfiyesine imkân buldukları menkul mallarından elde ettikleri paralar ile de ancak hududa kadar gelebildikleri ve ellerinde kalan bir para varsa bunun da muhtelif sebep ve suretlerle hudutta kendilerinden alındığı, ve bir kıymet ifade eden eşyalarını dahihuduttan geçirmeye imkân bulamadıkları cihetle tamamen yoksul bir halde hudutlarımızdan içeri alınmış oldukları anlaşılmıştır. İskân idaresince bu vaziyet karşısında Edirne ve İstanbul'daki iskân misafirhaneleri büyük ölçüde genişletilmiş ve Tekirdağ ile İzmir'de de misafirhaneler kurulmuştur. Gelen göçmenler bu misafirhanelerde ibate ve iase edilmek suretiyle sağlık, gümrük, emniyet ve iskân muameleleri yapılmış ve burada memleketin muhtelif bölgelerine Devlet nakil vasıtaları ile parasız olarak sevk edilmişlerdir.

Hududun kapandığı 7 Ekim 1950 tarihine kadar gelen göçmenlerin kızmı azaminin bakım ve barındırılmaları Türkiye'deki akrabaları tarafından taahhüt edilmiş bulunduğu bunlar daha ziyade akrabalarının yanlarına gönderilmişler ve bunların yanlarında yerleştirilmişlerdir. Bu miktar takriben 23 000 kadardır. Mutaakiben gelen ve gelmekte olan göçmenlerin, akrabaları tarafından verilen taahhüt senetleri üzerine değil Bulgaristan'daki konsolosluklarımızca salâhiyetlerine müsteniden re'sen verilen vizelerle girmiş olmaları dolayısıyla bunların bakım ve barındırılmalarını sağlamak üzere valiliklerin bildirdikleri miktarlar üzerinden bir barındırma ve tevzi plânı hazırlanmış ve bu plâna göre gelen göçmenler hudut açıldıktan sonra bu plâna göre illere tevzi edilmişlerdir. Bu plânın esası daha ziyade mahalli yardım ile bakım ve barındırmanın sağlanmasına dayanmaktadır. Plânın tatbikatında göçmenlerin sanat ve mesleklerinin ve çiftçilikteki işğal nevelerinin tesbitine ve gönderilecekleri illerin tâyin ve intihabına bilhassa itina edilmekte ve bu şekilde göçmenlerin gönderildikleri illerdeki hayat şartlarına bir an evvel intibak ederek geçimlerini sağlamak üzerinde durulmaktadır.

1950 yılında gelen ve 1951 yılında gelecek olan göçmenlerin esas iskânlarının nerelerde ve ne suretle yapılacağı konusunda da çalışmalara devam edilmektedir. Bu cümleden olarak 2510 sayılı Kanuna göre merkez iskân komisyonu bu mevzudaki etüdlere devam etmekte olduğu gibi, Birleşmiş Milletler Mülteciler Teşkilâtı genel müdür yardımcısı, sağlık müdürü ve müşavirinden ibaret bir heyet celbedilmiş ve bu konudaki tetkiklere başlamıştır. Ayrıca Amerikan İçişleri Bakanlığı iskân şefi olup Milletlerarası ilmî otoritesi bulunan M. Milson da Hükümetçe davet edilmiş bulunmaktadır. Bütün bu yapılan tetkikler kısa bir zaman içinde ikmal edilerek 1951 baharından itibaren göçmenlerin esas iskânları için icabeden faaliyete geçileceği anlaşılmaktadır ki, bundan sonra bütçe maddelerinin tahliline girişilebilir.

PERSEMBE
31
Ağustos 1950
Yıl 30. No. 1048

C. H. P. Ulus Missesi
Çalışma Gözetici - Ankara
Telgraf: Ulus - Ankara
Ulus Missesi Merkez
11700
Fiyat Her Yerde
10 Kurş

ULUS

ADIMIZ ANDIMIZDIR

Bulgarlara cevabımız

Dış Bakanlığı, Bulgar notasındaki
nezaketsizce lisana da işaret ederek
ileri sürülen iddiaları reddetti

Dün Sofya maslahat-güzarlığı-mız vasıtasıyla Bulgar Halk Cumhuriyeti Hükümetine tevdi edilen cevabî notamızın sureti aşağıdadır:

Türkiye'ye hicret etmek isteyen Bulgar vatandaşı Türklerin durumu ile ilgili olarak, 10 ağustos 1950 tarihli ve 304-50-1 sayılı notasında Bulgar Halk Cumhuriyeti Hükümetinin serdettiği mütalâaları dikkat ve ehemmiyetle incelemiş olduğunu Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı mezkûr hükümete bildirmekle şeref kazanır.

Bulgar Hükümeti, meselenin aslı ile yakın bir münasebeti olmadığı halde, notasına ırk, din ve menşei farklarına bakmaksızın, bütün Bulgar vatandaşlarına eşit haklar tanımış olduğu, azınlıkların içtimai, siyasi, harafî inkışafı bakımından vücudu muktazi şartların tahakkuk etti-

(Sona 5'nci S 4'ncü sütünde)

Piyango çekildi

300 bin lira
İstanbul'a çıktı

Millî Piyangonun 30 Ağustos 1950 çekilişi dün saat 13 te Ankara'da yapılmıştır. Bu çekiliş: ikramiye kazanan numaralar şunlardır:

342553 Numara	300.000 lira
341542 Numara	100.000 lira
286990 Numara	50.000 lira
391531 Numara	20.000 lira
409853 Numara	20.000 lira
024365 Numara	10.000 lira
194992 Numara	10.000 lira

Sona 4'ncü S. 8'nci sütünde

EK:10 Tabiiyet Beyannamesi Örneği

İhtiyaçlı Göçmen

T. C.
DEVLET BAKANLIĞI
EDİRNE
Toprak ve İskân Müdürlüğü

Sıra No. A 4922

Güveyiği
38.18979

Tabiiyet Beyannamesi

Eski tabiiyeti Bulgar Soyadı Çetin Geldiği tarih 3/II/951
 Irkı Türk Ana dili Türkçe Oturduğu yer Yozgat
 Geldiği yer Bulgaristan Konuştuğu dil Türkçe İskân şekli Göçmen
 Tabiiyet beyannamesinin tarihi 4/II/951 Numarası A 4922
 Eşya ve hayvan kefidinin , Numarası

Aile reisi	Adı	Baba adı	Anası adı	D. yeri	D. tarihi	M. hali	Sabati
	Mustafa	Osman	Ayşe	Bulg.	1927	evli	Çiftçi
Eşi	Cevriye	İsmail	Neyzer	" "	1929	" "	
Oğlu	Ali	Mustafa	Cevriye	" "	1948		
Ninesi	Hafize	Hasan	Rahime	" "	1887	Dü	
Yalnız Dört Nüfustur.							
İskân İstemmiştir.							

Vize veren konsolosumuz Sofya Vize tarihi 10/4/951 Numarası 3090

Yukarıda yazılı cevapların doğruluğunu ve Türk yurddışlığına girmek üzere bu beyannameyi doldürdüğümüzü tasdik ederiz

Alle reisi Karı: Reşit çocuklar

Adres: Yozgat İline Kontenjanlıdır
AKIN ve BALKAN ile alttır

Beyannamenin Bulgaristan göçmeni Osman oğlu Mustafa isim ifade-
sine, hakikata ve gösterilen vesikalere uygun olduğu 4/II/951 tarihine
kadar doğum kâğıdı yerine geçmek üzere muvakkat 4922 sayılı muhacer
kâğıdı verilmiştir 4 / II / 1951

İcra vekilleri heyetinin 4 / II / 1951 sayılı kararile yurddışlığımıza alınmıştır.

Kaynak: Ali Çetin özel arşivi

KAYNAKÇA

Antonina Jelyaskova, **Sotsialna i Kulturna Adaptatsia na Bilgarskite İzselnitsi v Turtsia**(Bulgaristan Türklerinin Türkiye’de sosyal ve kültür adaptasyonu. Türkiye’de Bulgaristan Türkleri), Sofya: Nikola Kotev, 1998.

Adnan Menderes , **Menderes Diyor Ki...**, Cilt. 1 (haz. Esirci, Şükrü), İstanbul: Demokrasi Yayınları, 1967

Adnan Menderes, **Adnan Menderes’in Konuşmaları-2**, (haz. Esirci, Şükrü) İstanbul: Ekicigil Yayınları, 1957.

Agop Garabedyon, , “1950’li-1970’li Yıllar Arasında Bulgar-Türk İlişkilerinde Göçmen Sorunu”, Uluslar arası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu: 11-13 Mayıs 2005: **Bildiriler Kitabı**, Eskişehir: [y.y.], 2005 (413-416).

Ahmet Tacamen, **Bulgaristan Türkleri: 1879-1990**, Adana: [y.y.], 1991.

Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampından Meclise**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Ali Tanoğlu: “Bulgaristan Türkleri’ nin Son Göç Hareketi”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C:14, Sayı:1-4, 1952 (121-161).

Anthony D.Smith, **Milli Kimlik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Aslan Gündüz, “İki Taraflı ve Çok Taraflı Antlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Durumu”, **Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 1984, No2, (62-86)

Ayşe Arsava, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslar arası Belgeler Işığında İncelenmesi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1993 (7-26).

Azım Oztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Ak Yayınları, 1968.

Borislav Gerontiev, “Golemite Ekskurzii.Vsaka Nedela” (Büyük geziler), **Her Pazar**, Cilt 3, no:30, 1992 Mart , (3-5).

Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Trakya Sorunu**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2004.

Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Bernar Kutluğ, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.

Bilal Şimşir “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler: Büyük Göçün Sona Ermesi (1950 –1951)”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı:275, Mart 1986, s. (12-29).

Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878-2008)**, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2009.

Cengiz Hakov, **İstoria na Turtsia Prez 20. vek** (20. yy. Türkiye tarihi). Sofya: Azınlık Sorunları ve Kültür Etkileşimi Uluslar arası Merkezi Yayınları, 2000.

Cemil Koçak, “Siyasal Tarih”, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, (haz. Sina Akşin), İstanbul: Cem Yayınları, 2000.

Cevat Geray, **Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı**, Ankara: AÜ Yayınları, 1962

Çavdar Mladenov, “Promeni v Broa na Naselenieto na Bılgaria za Perioda (1887-1998)” (1887-1998 aralığında Bulgaristan da nüfus değişimi), **Coğrafya Eğitimi**, Cilt 5, no:2, 2001 Ocak, (9-13).

Demokrat Parti, Tüzük ve Program, Ankara: Doğu Matbaası, 1949.

Emre Gökalp, “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2007 (279-298).

Ernest Gellner, Milliyetçiliğe Bakmak, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

Fahir Armaoğlu, **20. yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, Ankara: Alkım Yayınevi, 1993.

Feyyaz Gölcüklü ve A.Şeref Gözübüyük, **A.İ.H.S. ve Uygulaması**, Ankara: Turhan Kitapevi,1996.

Fikret Babuş, **Osmanlı’ dan Günümüze Etnik – Sosyal Politikalar Çerçevesinde Türkiye’ de Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları**, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006.

Filiz, Doğanay: “Türkiye’ ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, **Toplum ve Göç - II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Kitabı**, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997 (191-209)

Fusun Üstel, **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Ankara: Dost Yayınları, 1999.

Gökçen Alpkaya, , **AGİK Sürecinden AGİT’e İnsan Hakları**, İstanbul: Kavram Yayınları,1996.

Gürcan N, Dinar İlçesine İskan Edilen Bulgaristan Göçmenleri. **İş dergisi**, Cilt 20, No. 1 (214-220).

H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi Göç**, İstanbul: Kum Saati, 2001.

Haldun Çancı, “Değişmeyen Boyutları Bağlamında Milliyetçiliğe Teorik ve Kavramsal Bir Bakış”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2008 (105-116).

Hamza Eroğlu, “**Türk Bulgar İlişkileri ve 1925 Tarihli Dostluk Antlaşması**”, Türk Tarih Kurumu Dergisi, C.1.No:201,Aralık 1987 (1325-1360)

Hasan Pekdemir, **Bulgaristan’ dan Gelen Göçmenlerin Türkiye’ nin Sosyal Yapısına Etkileri**, İstanbul: [y.y.], 1992.

Hüseyin Bağcı, **DP Dönemi Dış Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 1990.

Hüseyin Memişoğlu, **Bulgaristan Türklerinin Eğitimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları .1992

İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

İsmail Hakkı Tevfik Okday, **Bulgaristan’da Türk Basını**, Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, 1984.

Kalin Vırbanov, “Politiçeskite otnoşenia Mejdu Bılgaria i Turtsia vıv Vrıзка s Migratsionnite protsesi (1878-1995)” (Nüfus hareketleri sürecinde Bulgaristan ve Türkiye siyasi ilişkiler (1878-1995)). **Alternatifler**, Cilt 2, Sayı 87, 2002 (55-62).

Kemal H. Karpat, **Balkan Müslümanlarının Medeni Hakları**, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.

Kemal H. Karpat , **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusculuk**,İmge K. Yayınları, Ankara, 2004,

Will Kymlicka, **Çok Kültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, Ayrıntı İstanbul: Yayınları, 2008.

Mila Milieva Maeva, **Bılgarskite Turtsi Preselnitsi v Republika Turtsia Kulturna i identičnost** (Bulgaristan Göçmenleri: Türkiye Cumhuriyeti’nde Kültür ve Kimlik) Sofya: BAN, 2006

Mehmet Ali Gökaçtı, **Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara: İmge Yayınları, 2004.

Nadejda İlieva, “Migratsiite na Turskoto naselenie i otrajeniето im v etniçeskata struktura na Bılgaria (1878-1945)” (Türk Göç hareketleri ve Bulgaristan etnik yapısına etkisi 1878-1945). **Probl. Georg**, Cilt 7, No 3, Mayıs 2005 (140-152).

Nabi Yaşar, **Balkanlar ve Türklük**, C.III, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajans Basın ve Yayıncılık, 1999.

Nazif Kuyucuklu, **Balkan Ülkeleri İktisadı Bulgaristan**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1987.

Nergis Canefe: “Türk Milliyetçiliği ve Etno Sembolik Çözümleme: İstisnanın Kuralları”,

[http://www.arts.yorku.ca/politics/ncanefe/docs/Publications%20in%20Turkish/Turk%20Milliyetçiliği%20ve%20etno-sembolik%20analiz%20\(edited\).pdf](http://www.arts.yorku.ca/politics/ncanefe/docs/Publications%20in%20Turkish/Turk%20Milliyetçiliği%20ve%20etno-sembolik%20analiz%20(edited).pdf) s.1-4

Oğuz Arı , **1950 – 1951 Senelerinde Bulgaristan’ dan Tehcir Edilen Türk Göçmenlerinden Bir Örnek Grup Seçilerek Dayanışma ve Sosyal İntibak Bakımından Aile Cesametinin ve Aile İçindeki Münasebetlerin Araştırılması**, Ankara: [y.y.], [t.y.]

Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye**, Ankara: SBF Yayınları, 1969

Osman Gülmen, **Bir Bulgaristan Türkü’nün Anıları ve Düşünceleri**, Ankara: [y.y.], 2006.

Osman Keskinoglu, **Bulgaristan’daki Türkler Tarih ve Kültür**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1985.

Plamen Hristov, “İzselvaneto na Turtsi ot Bılgaria v Periaoda (1950-1951)” (1950-51 Türklerin Bulgaristan’dan göçü), **Tarih**, Cilt 8, no: 6, 1999 Ekim (46-57)

Pars Tuğlacı, **Bulgaristan, Türk-Bulgar ilişkileri**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1984.

Saba Karadjov, **Mejdunar. Otnoşenia, Politika i İkonomika na Republika Turtsia (1945-1970)** (1945-1970 yıllarında Türkiye ve Bulgaristan arasındaki Ekonomik ve Politik İlişkiler), Sofya:[y.y], 1976.

Suat Özçelebi : “Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Açısından Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç Sorunu”, Y.Lisans Tezi, İstanbul: [y.y.], 1991

TBMM Zabıt Ceridesi

Tsvatana Georgieva, **Preselniçeskata Motivatsia na Bılgarskite Turtsi // Sıdbata na Muslumanskite Obşnocti na Balkanite** (Bulgaristan Türklerinin göç motivasyonu// Balkanlardaki Müslüman Topluluklarının Kaderi, Sofya: Nikola Kotev , 1998.

Tansı Şenyapılı, **Bütünleşmiş Kentli Nüfus Sorunu**, Ankara:Odtü Yayınları, 1979.

Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.

Maria Todorova, ‘‘Balkanlar’da Osmanlı Mirası’’, Kemali Saybaşı ve Gencer Özcan (der.), **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s.117-145

Toğrol Beğlan, **Direnış: Bulgaristan Türkleri’ nin 114 Yıllık Onur Mücadelesinin Karşılaştırmalı Psikolojik İncelenmesi**, İstanbul: [y.y.], 1991.

Ufuk Şimşek, ‘‘Milliyetçilikler ve Milletın Oluşumu Üzerine Bir İnceleme’’, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2009(81-96).

Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış**, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2009.

Valentina İlieva Zlatanova, **Sotsioloğışeski Aspekti na Migratsiata v Bulgaria** (Bulgaristan’da göç hareketlerinin sosyolojik boyutu),. Sofya: BAN, 1997.

Vasileva Boyka, **Migratsionni Protsesi v Bulgaria Sled Vtorata Cvetovna Voyna** (İkinci dünya savaşı sonrası Bulgaristandaki Göçler.), Sofya: Kliment Ohriski Üniversitesi Yayınları, 1999.

Vızroditelniat Protses (Öze dönüş süreci), ‘‘Bılgarskata Dırjava i Bılgarskite Turtsi (Sredata na 30 te Naçalno na 90 te Godini na 20. Vek’’ (‘‘Bulgar Devleti ve Bulgaristan Türkleri 20 yüzyıl: 30 lu yılların ortaları 90 lı yılların başı’’), Sofya: Bakanlar Kurulu Arşivler Genel Müdürlüğü, Politbüro Kararları, 2009.

Yordan Baev, **İzselniçeskiat Vıpros v Bılgaro-Turskite Otnoşenia Sled Vtorata Svetovna Voyna**(İkinci dünya savaşı sonrası Bulgar Türk ilişkilerinde göç sorunu), Sofya: Nikola Kotev, 1994.